

Úvod

Politické události dvacátých let 17. stol. zapříčinily odchod velké části protestantského obyvatelstva do exilu. Někdy na konci roku 1621 prchá ze svého dosavadního působiště Jan Amos Komenský; před definitivním odchodem ze země se ovšem ještě několik let skrývá na statcích Karla staršího z Žerotína. V téže době a snad spolu s ním opouští Fulnek i další z Komenského mecenášů, aktivní účastník stavovského povstání a jeden z nejznámějších členů rodiny Skrbenských, Jan starší Skrbenský.

Ze starobylého rodu Skrbenských z Hříšče pochází také o generaci mladší Kryštof Bernard Skrbenský (nar. 1615). Jméno tohoto šlechtice se stalo součástí literární historie objevením jeho rukopisné pozůstalosti v knihovně evangelického sboru v Těšíně, o které informoval veřejnost roku 1919 Antonín Frinta v článku vzletně nazvaném K. B. Skrbenský, slezský spisovatel XVII. stol. (VMO 1919, s. 67-81). Inventář rukopisů, který Frinta v tomto článku předložil, obsahuje celkem patnáct svazků nacházejících se v Tschammerově knihovně v Těšíně a osm svazků uložených v Knihovně Národního muzea v Praze. Především na základě titulů identifikoval Frinta několik ze spisků jako komeniana. V roce 1925 rozšířil seznam komenian ještě o jeden spis Stanislav Souček (ČČH 1925, s. 337-356). Na rozdíl od ostatních byl tento Skrbenského rukopis výtahem z do té doby neznámého Komenského spisu (*Amphitheatrum universitatis rerum*).

Přestože Frinta upozorňoval na neúplnost svého inventáře, k dalšímu důkladnějšímu prostudování Skrbenského literární pozůstalosti v těšínské knihovně už nedošlo. Do té doby slibně se rozvíjející kulturní kontakty mezi českou a polskou stranou byly zpřetrhány spory politickými. Cílem naší práce je zpřístupnit dosud neznámou Knihu pamětí Kryštofa Bernarda Skrbenského, uloženou v Rakouské národní knihovně ve Vídni, a navázat na nedokončené studium rukopisné pozůstalosti tohoto šlechtice v Tschammerově knihovně v Těšíně.

Knihu pamětí je zatím jediným nesporně původním spisem K. B. Skrbenského. Protože se jedná o text historicky poměrně významný, navíc z badatelského hlediska obtížně dostupný a v rámci ostatních Skrbenského rukopisů jedinečný, rozhodli jsme se připravit jeho transliterovaný přepis, na základě něhož pak mohou vzniknout edice různého charakteru. Kromě samotného zprostředkování textu chceme na podkladě Knihy pamětí načrtnout stručný životopis tohoto slezského šlechtice, neboť uvedený

rukopis je zatím nejrozsáhlejším pramenem poskytujícím řadu informací nejen k rodině Skrbenských, ale přímo k osobě K. B. Skrbenského.

Smyslem soupisu rukopisné pozůstalosti je vytvoření kompletního seznamu všech dosud známých literárních rukopisů psaných Skrbenského rukou a identifikace jednotlivých částí těchto rukopisů. Literární rukopisy jsme rozřídili do dvou skupin podle místa uložení. Každý rukopis je opatřen několika základními údaji o signatuře, době vzniku a rozsahu; titul rukopisu uvádíme vždy v transliterované podobě. Jednotlivé části rukopisů jsou opatřeny poznámkami a odkazy, které přináší stručné informace o jazyku, členění a obsahu textů a mají pokud možno přispět k autorské atribuci. Poznámkový aparát se přitom rozsahem a důkladností značně liší (od přímých odkazů na možné předlohy přes zachycení obsahových shod s dalšími rukopisy až po pouhou jazykovou specifikaci textu). V této souvislosti je nutno podotknout, že Frinta většinu česky psaných rukopisů identifikoval, proto se při popisu zaměřujeme především na dosud neidentifikované česky psané rukopisy a z nich zvláště na skupinu tzv. budičů, na jejichž možný vzájemný vztah Frinta upozorňoval. Zvláštní pozornost věnujeme dvěma pašijovým spiskům, uloženým v Tschammerově knihovně v Těšíně, které Frinta sice určil jako komeňiana, jejichž vzájemný poměr a výchozí text je však poněkud jiný, než se domníval.

Z důvodu dobové a nářeční specifičnosti Knihy pamětí jsme se rozhodli provést podrobnou jazykovou analýzu rukopisu, jejímž cílem je interpretace vztahu grafické a hláskoslovné roviny textu a zachycení některých charakteristických jevů tvaroslovných a syntaktických. Součástí tohoto rozboru je také přehled grafémů a spřežek užitých v rukopise a transliterační poznámka, ve které uvádíme některé jednotlivosti související s problematikou přepisu textu. Na pozadí jazykové analýzy Knihy pamětí chceme navrhnout způsob možné transkripce Skrbenského rukopisů a vyložit obecnější problematiku přepisu těchto textů jako textů reprezentujících slezskou nářeční oblast.

Při transliteraci Skrbenského textů jsme použili některé znaky ze šablony pro přepis Thesauri linguae bohemicae Václava Jana Rosy. Za možnost využít tuto šablonu a za částečné finanční přispění děkujeme grantovému projektu GA ČR č. 405/98/K032 – Komplexní filologický výzkum jazyka a literatury 17. a 18. století ve středoevropských souvislostech.

1. Nástin životopisu K. B. Skrbenského na podkladě Knihy pamětí¹

Kniha pamětí, uložená v Rakouské národní knihovně ve Vídni pod signaturou sn. 29 173, je zatím jediným nesporně původním spisem Kryštofa Bernarda Skrbenského. Obsahuje zápisy v rozsahu 93 folií týkající se rodiny Skrbenských i rodin spřízněných. Ačkoliv má většina zápisků charakter strohých záznamů, zachycujících nejdůležitější rodinné události, zvláště v kritických obdobích Skrbenského života do Knihy pamětí pronikají i zápisy osobnějšího rázu. Především v souvislosti s působením jezuitů na hošťálkovském panství odkazuje Skrbenský několikrát na podrobnější poznámky v kalendářích.² Při konfrontaci Knihy pamětí s dosavadní literaturou pojednávající o rodině Skrbenských jsme narazili na několik sporných údajů; některé nesrovnalosti vznikly patrně při čtení archivních materiálů, na jejichž základě sekundární literatura vznikala, ovšem ani informace, které uvádí sám písař, nemusejí být úplně spolehlivé (domníváme se, že velká část údajů nebyla zanášena do Knihy pamětí aktuálně, ale až po určitém časovém období, písař přitom často čerpal ze svých poznámek, snad v kalendářích, a z dalších nashromážděných materiálů – smluv, kvitancí, pamětních knih jiných osob).³ Kniha pamětí zahrnuje přes padesát let Skrbenského života; podle titulního listu byla založena v srpnu roku 1632 (předpokládáme však, že úvodní části rukopisu jsou až z doby mladší), poslední zápis pochází z října roku 1685.⁴ Pouze na základě této knihy nelze sice sestavit vyčerpávající životopis, rukopis však poskytuje řadu údajů o době a místě pobytu tohoto slezského šlechtice a také informace vypovídající o náboženském vyznání Kryštofa Bernarda a některých dalších členů rodiny Skrbenských.

Kryštof Bernard Skrbenský z Hříštně se narodil 5. 1. 1615 Janu Skrbenskému a Juditě rozené Bruntálské z Vrbna. O jeho studiích nepodává Kniha pamětí žádné

¹ O rodině Skrbenských pojednává obšírněji tato literatura: heslo Skrbenský z Hříštně v Ottově slovníku naučném XXIII. (s. 309); J. Pilnáček: Rody starého Slezska IV. (č. 1603); J. Stibor: Skrbenští z Hříštně a jejich náboženské vyznání (1997, s. 24-46) a heslo Skrbenští z Hříštně v Bibliografickém slovníku Slezska a severní Moravy (1995, s. 118-125); Ed. Šebesta: O rozrodu staročeské rodiny Skrbenských z Hříštně (Nedělní listy, 1899); C. Wurzbach: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich XXXV. (s. 83-85) – heslo se věnuje spíše mladším členům rodiny Skrbenských atd.

² Viz zápis z roku 1673 týkající se na činnosti páterů Bytnera a Prešera: „Kdo to věděti chce, najde to vše v kalendáři tohož roku obšyřně poznamenane a zapsane“ [No 243] apod.

³ Srov. „Tato paměť vypsaná jest z knihy Jana Jetřicha Peteršalskeho, kteru po nebo[žtíku] Panu otci svem dostal“ [No 2], „při Janu Hlavenkovským, varhaníku chromém, mezi jeho jinými věcmi našel jsem jeho vlastní ruku na cedulce napsanu paměť, kteru jest z knihy pamětí nebo[žtíka] P[ana] Jana Jetřicha Skrbenske[ho] vypsal“ [No 102], „našel sem v knize pamětné, kteru ten hospodař, u něhož sem ložíroval, jměl“ [No 200] apod.

⁴ Skrbenský umírá 13. března 1686 - viz J. Stibor (1997, s. 36).

informace a i kavalířská cesta, na kterou se vydal v dubnu 1637, skončila příliš brzy na to, aby mohla potvrdit pobyt na některé zahraniční universitě; z Nizozemí se vrací ještě téhož roku společně s Janem Bruntálským z Vrbna, bratrem jeho matky a bývalým členem moravského povstaleckého direktoria.⁵ Mladý Kryštof Bernard si patrně velmi rychle získal důvěru svého strýce a na počátku roku 1639 se vypravil do Vídně jako jeho zmocněnec, aby žádal o prominutí trestu a vyplacení části renty z bruntálského panství. Přes snahu příbuzných a známých ale už patrně velmi nemocný Jan mladší Bruntálský z Vrbna od vídeňské vlády očekávané finanční odškodnění nezískal a zanedlouho umírá v Opavě; na svého synovce však pamatuje i v závěti.⁶

V letech 1641-1643 byl Skrbenský několikrát vyslán do Vratislavi těšínskou kněžnou Alžbětou Lukrecií a těšínskými stavy z důvodu vyřízení nejrůznějších úředních záležitostí.⁷ V roce 1644 mu otec propůjčil k užívání statek Řepiště a téhož roku si Kryštof Bernard bere Juditu Barboru z Tvorkova a z Kravař, oddáni byli 26. 1. 1645 v Linci a brzy poté přijíždějí novomanželé společně do Šenova.⁸ Dne 2. 4. 1646 se Skrbenskému narodil první syn František Albrecht, křtěný 24. 4. 1646 v městě Kęty v Království polském, kde se Skrbenský i s manželkou skrýval před Švédy v době od 14. 10. 1645 do 21. 12. 1648.⁹ Skrbenského zápisky z roku 1647 dokládají, jaké utrpení ještě přinesla obyvatelům Slezska poslední léta švédsko-francouzské války: *„Leta paně 1647 v Knižetství těšynským a při něm okolične panství Pan Buh všemohoucí račil jest z milosti své obyvatele a poddane jejich metlu svu spravedlyvu navštíviti a nejperve na nas lyd švedsky, kteří nesmirne contributie vytahovaly, potom generala Wyttemberka z armadu, který všechno obily, kde kdo co měl, vymlatíly a na nic obratíly, dobytky pozajímaly, mnohe poddane pozvypalovaly, dědiny pobořily, kostely vyrabovaly, lydu nemalo pomordovaly, ženske pohlaví zkvaltovaly ý děti male merskaly, aby kde kdo co má, povídaly.“* Při vypsání škod, které švédská vojska způsobila na řepiském a šenovském statku, neopomněl Skrbenský zmínit: *„... počítajíc skrovně na*

---

⁵ [No 1 a 5] a [No 28 a 30]. Jan Bruntálský z Vrbna (nar. 1590) během svých zahraničních studií ve Švýcarsku přestoupil od luterství ke kalvinismu. Po Bílé hoře uprchl do Vratislavi a 2. 9. 1622 byl v nepřítomnosti odsouzen ke ztrátě cti, hrdla a majetku. V emigraci se dostal do zoufalé finanční situace a teprve na přímluvu příbuzných mu byla v roce 1637 povolena cesta do habsburských zemí (R. Fukala, 1994, s. 1-2). Podle Fukaly přijíždí Bruntálský do Šenova na počátku roku 1638, Skrbenský v Knize pamětí uvádí jako datum svého návratu 20. 12. 1637.

⁶ [No 38 a 39]. Datum smrti Jana Bruntálského v Knize pamětí 4. 6. 1642, tělo uloženo 30. 4. 1644 do šenovského kostela [No 50, 61 a 62].

⁷ [No 44 - 46] a [No 54 a 55].

⁸ Svatební smlouva 22. 12. 1644, Opava [No 63]. J. Stibor uvádí (1995, s. 122) datum svatby 26. 7. 1645. Viz dále [No 64 a 66] a [No 68].

⁹ Viz J. Stibor (1997, s. 37) a [No 74], [No 76] a [No 88 a 97].

peněžích škody podjate, i s tu knišku, co mně v Šenově tuž noc vpadnuc švedská partaj z Uher za 1 [zlatý] 6 g[rošů] poslanu, nemajíc jí ještě aní v rukach, vzalý, číni ... ~53 [zlaté] 10 g[rošů] 6 [krejcarů] sliske.“¹⁰

O míru uzavřeném v Münsteru a Osnabrücku se dozvídá z dopisu svého bratra Rudolfa, který odjel do Vestfálska snad už roku 1645: „*Leta paně 1648 dne 24. Novembris přijedouc do města Těšína ukazal mně J[eho] m[ilost] Pan otec psaní od Pana Rudolfa, bratra meho, co J[ejí] m[ilosti] Pani mateří píše, ktereho jest datum v Míntru 25. Octobris, že děkujíc Panu Bohu, pokoj svatý mezi J[eho] m[ilostí] C[ísařem], Korunu švedsku a francusku v Míntru dne 24. Octobris po polední mezy 5. a 6. hodínu zavřený y vyhlášený jest, z čehoš bud' Jeho mílostí boske za to y za jiné čest, moc y slava od nas nýni y na věky vzdavana Amen.“¹¹ Z let 1648-1649 pochází první dochovaný literární rukopis Kryštofa Bernarda Skrbenského, tj. svazek obsahující extrakt ze spisu Jeremiáše Drexelia Brousírna lidského jazyka a výtah z f. 674 Kosmografie české Sebastiana Münstera.*

Dne 13. 7. 1651 byl Skrbenský ustanoven výběřčím zemským Knížetství opavského za plat 36 zlatých rýnských měsíčně. Téhož roku získal statek Kunčice (Dolejší Kunčice, okr. Nový Jičín) a hned nato odvedl otcí zpět statek Řepiště.¹² V září roku 1652 si část stavů Knížetství opavského stěžovala u císaře na dosazení Jana Jiřího z Jašína do funkce zemského hejtmána opavského, poté si stavové zvolili mezi sebou čtyři zástupce: Jiřího Štefana z Vrbna, Viléma Pražmu, Kryštofa Bernarda Skrbenského a Adama Budivoje Moravického; první dva byli posléze uvězněni a místo nich byli do deputace nařizeni Karel Maxmilián Sedlnický a Václav Rejšvic. Čtveřice se scházela až do roku 1653, kdy císař poslal stavům své rozhodnutí v této věci. O okolnostech provázejících činnost deputantů Skrbenský píše: „*a tak sme mý s pomocí Boží, ačkoli po nas špehovaly, nas bratí chtely, všelike protivensví obzvláště executiemí nam czinice, jínám, bud' markrabství moravskeho a jinde se předce zjždělý a jako verní a upřímní mílovníci vlastí své, co potřebí bylo, fedrovaly.“* Dne 19. 11. 1652 došlo mezi odpůrci a zastánci nového hejtmána v Opavě v domě Štefana z Vrbna dokonce i k ozbrojenému

---

¹⁰ [No 91] a [No 84].

¹¹ [No 67] a [No 96]. Rudolf se vrací do Šenova 13. 7. 1649 „*však ne tak zauplná, jak jest odjel, a to že jest naboženství sve změnil, toho, co jest jednu Panu Bohu slybíl, nezderžel a ku katolikum připadl, ačkoli sme nad příjezdem všichni nemalo se utěšily, však naprotí tomu pro jeho odstupení se serdečně zarmutilý, čehoš Buh se polytuj“* [No 103].

¹² [No 117] a [No 118 a 119].

konfliktu a Kryštof Bernard Skrbenský byl na základě této události z místa výběřčího sesazen.¹³

Do úřadu nejvyššího berníka byl opět nařízen v dubnu roku 1658, ale hned nato jej kníže Karel Eusebius skrze nově ustanoveného hejtmána Václava z Operštorfu sesadil s tím, že o výběřčím rozhoduje kníže a nikoliv stavy. Ani s novým hejtmánem nebyli opavští stavové příliš spokojeni, a proto vyslali Jiřího Štefana z Vrbna se stížností k císaři; ten na sjezdu stavů v Opavě roku 1660 mimo jiné předkládá císařské potvrzení Kryštofa Bernarda Skrbenského do úřadu výběřčího zemského.¹⁴ V letech 1658-59 si Skrbenský pořizuje extrakty z několika Komenského spisů (Labyrint světa, Retuňk proti Antikristu, Přemýšlování o dokonalosti křesťanské a Pres Boží), dále extrakt z knihy Abeceda pobožné manželky od Jana Kocína z Kocinetu, česky psaný výtah z knihy Čest a nevina pohlaví ženského německého protestantského teologa Jana Irene a další.

V roce 1659 umírá manželka Kryštofa Bernarda Judita Barbora z Tvorkova a z Kravař, pohřbena byla v Opavě v klášteře sv. Václava. Téhož roku zavezl Skrbenský svého syna Františka Albrechta do polského Brzegu na učení.¹⁵ V roce 1660 si v Brzegu Skrbenský bere Kateřinu Apolonii Bořitovou z Budče, dceru Jana Melichara Bořity z Budče a Johany rozené Dobřenské z Dobřenic, jejíž rodina od třicátých let 17. stol. pobývala v exilu.¹⁶ Dvojici oddával senior polské větve bratrské Jan Bythner. Dne 23. 4. 1660 přijíždí Kryštof Bernard i s Kateřinou do svého domu do Opavy.¹⁷ Dne 10. 2. 1662 umírá Skrbenského matka Judita Bruntálská z Vrbna (pochována v šenovském kostele), na její pohřeb přijel z Brzegu také František Albrecht.¹⁸ Po matčině smrti se Kryštof Bernard spolu s manželkou přestěhoval do Petříkov (Petříkovy a Vratíšovy měl Skrbenský podle smlouvy z 23. 10. 1662 v nájmu od svého bezdětného bratra Albrechta Václava).¹⁹ V září roku 1663 utíká Skrbenský s rodinou před Turky z Petříkov do

---

¹³ [No 122 a 123].

¹⁴ [No 136] a [No 151].

¹⁵ [No 139 a 140] a [No 142].

¹⁶ Svatební smlouva 13. 4. 1660, Brzeg [No 145]. Johana Dobřenská žila na statku Chvalkov poblíž Lešna, zde se také dne 13. 5. 1644 narodila Kateřina Apolonie [No 152 a 153]. Jan Melichar jako nekatolík prodal roku 1625 své statky, ale nebyl mezi odsouzceni, naopak v r. 1629 byl v císařských službách vojenských (viz Otto heslo Bořitové z Budče). J. Stibor (1997, s. 36) uvádí, že svatební smlouvy byly sepsány mezi K. B. Skrbenským a otcem nevěsty Janem Melicharem z Budče, podle Knihy pamětí však Jan Melichar zemřel již roku 1651, pohřben v Lešně [No 154].

¹⁷ [No 147].

¹⁸ [No 160 a 161].

¹⁹ Srov. J. Stibor (1997, s. 36). Dcera Johana Františka se narodila ještě v Opavě (10. 7. 1662), ale už 24. 6. 1663 pobývají manželé Skrbenští v Petříkovách. Viz [No 164] a [No 165 a 167].

Brzegu, za několik dní se však spolu s Františkem Albrechtem vracejí. V roce 1664 posílá Kryštof Bernard svého syna s hofmistrem na dva roky do cizích zemí.²⁰

Dne 25. 11. 1658 byl Jan Skrbenský, otec Kryštofa Bernarda, povýšen císařským diplomem i s potomky do panského stavu, což bylo opavskými stavy stvrzeno 22. 6. 1661.²¹ V roce 1662 byl pravděpodobně zbaven funkce přísedícího zemského soudu Knížetství opavského a ustanoven maršálkem Knížetství těšínského.²² Dne 5. 3. 1665 Jan Skrbenský umírá v Šenově „*jsouce stary věku sveho 89 let 27 neděly a 3 dní, panem na Šenově 64 leta a na Hoštalkovach 46 let, v manželství pak z našy nejmilejšy pani Pani mateří 55 let a několiknaste neděly*“ (pochován byl společně se synem Albrechtem Václavem, který zemřel 6. 1. 1665, v šenovském kostele). Den před konáním pohřbu 22. 6. 1665 se Kryštofu Bernardovi narodil syn Jan Kryštof, křtěný v Petříkovách 5. 7. knězem z Ostravice.²³ V roce 1666 došlo mezi bratry k porovnání, Janu Jaroslavovi připadly Bartultovice, Karlu Jetřichovi Šenov a Kryštof Bernard získal statek hošťálkovský, kam se ještě téhož roku z Petříkov přestěhoval.²⁴ V roce 1667 byl Skrbenský nařízen po dobu nepřítomnosti hejtmana Knížetství opavského místodržícím. V roce 1670 se cestou od polského krále Michala Korybuta stavila v Opavě vdova po císaři Ferdinandu III. se svou dcerou; tři vybraní zástupci stavů Knížetství opavského, Jan Kryštof Vanecký, Kryštof Bernard Skrbenský a fulnecký prelát, se zúčastnili audience, v jejímž závěru „*jsme tu milost jměly, podajíc nam jednomu každemu ruku, jak J[ejí] m[ilost] cisařovna, tak y J[ejí] m[ilost] arcikněžná, že sme ruku polybití volnost mely*.“²⁵

Dne 28. 10. 1670 dostal Skrbenský od hejtmana Knížetství opavského nařízení, aby byly všechny kostely otevřeny a osazeny katolickými kněžími. Na začátku následujícího roku přišli do Albrechtic dva jezuiti, kteří „*do dědín na statek muj dochazely, v kostelych naboženství sve odpravovaly, lydem a poddaným mým i mně velike přikoří činily a dívne věci vymyšlely, a když y s tím lydu k odstupení přivesti a obzyskatí nemohly, 15. dne martí netoliko na mě a na poddane me úřadu hejtmanskemu žalovaly*.“²⁶

---

²⁰ [No 167] a [No 173].

²¹ Viz J. Stibor (1995, s. 120). Skrbenský uvádí rok vyhlášení 1659 [No 149] a [No 159].

²² Srov. J. Stibor (1995, s. 120) a [No 163].

²³ [No 181] a [No 183 a 186].

²⁴ [No 190] a [No 192].

²⁵ [No 204] a [No 218].

²⁶ Situace se dokonce vyhrotila tak, že v době Skrbenského nepřítomnosti přišla na hošťálkovský statek inkviziční komise: „*kdy tak sem ja byl v zemskych potřebach do Vratíslavě poslan, tehdy takova commissí na statek muj nařizena jsouc, k niš se všychní poddaní před tyš p[ány] commissare, s nimiš taky tíš*

V roce 1673 dal Skrbenský do školy do Brzegu svého druhého syna Jana Kryštofa a v roce 1680 ho posílá na dvě léta do cizích zemí, „*aby se projel a v některých exerticích pocvičyl a řečí latínske a francuske učyl*“.²⁷ V roce 1674 odvedl Kryštof Bernard dědinu Kunčice synu Františku Albrechtovi a téhož roku byl znovu sesazen z úřadu výběřčího zemského, na jeho místo byl nařízen Karel Lichnovský.²⁸ V roce 1676 si bere František Albrecht Marii Eleonoru von Eckwricht, v roce 1677 se jim narodil syn Kryštof Bernard a v roce 1681 František Karel.²⁹ V letech 1672-1684 si Skrbenský pořizuje výpisky z Komenského spisu Kázání XXI o umučení a smrti, pohřbu i vzkříšení pána našeho Ježíše Krista, vzniká patrně další extrakt z Labyrintu světa a ze spisu Renuntiatio mundi, dále výtah z druhého dílu knihy sedmé Komenského spisu Amphitheatrum universitatis rerum, extrakt ze Spisu o pravdě a pravé jistotě Božího spasení Lukáše Pražského, několik extraktů z knih luteránského kazatele Martina Molera a řada dalších.

Knihu pamětí uzavírá zápis o smrti Františka Albrechta: „*Leta 1685 dne 28. Octobris v noci na poly devate hodině Pan Buh všemohouci račyl jest syna meho urozeneho Franc Albrechta, po vystani vyše celeho roku velmi těžke nemoci a bolesti, s tohoto bídneho audoly světa povolati, kteryž nechajíc po sobě velike dluhy dítkam svým a mne nemale starostí a žalostí, když dítky mocy do školy papežske vzati chtějí. Pan Buh se polytuj a rač jemu milostiv byti a spasitelného vskříšení dati*“.³⁰ Za několik měsíců 13. 3. 1686 umírá i Kryštof Bernard. K poručenství nad sirotky po Františku Albrechtovi byli nakonec určeni katolíci František Vilém Sedlnický a Jindřich Vilém Vlček.

---

jezoviti byly, postaviti musely; již především a nejvíce na to tlačily, aby nercily na poručení ale k nejmilostivejšemu zalybení J[eho] c[ísařské] m[ilosti] slybily, že chtějí katolykami ostatí. Kdy ale toho slybítí nechtely, hned z jiným examinem na ně přikročily, o čemš by bylo mnoho psatí.“ Důsledkem působení této komise bylo, že od září do prosince odešlo z hošťálkovského panství zhruba osmdesát lidí. Srov. [No 222] a [No 226]. V následujícím roce se tlak na evangelické stavy ještě zvýšil; Skrbenský byl několikrát žalován páterem Prešerem, který ještě v roce 1671 nahradil jednoho z misionářů pátera Engela, a z hošťálkovského panství odešlo dalších osmdesát osob [No 228].

²⁷ [No 291] a [No 241].

²⁸ [No 244] a [No 245].

²⁹ Svatební smlouva 14. 8. 1676, Brzeg. Skrbenský v zápise zmiňuje, že dvojici oddával luteránský kněz [No 264]. J. Stibor (1997, s. 37) uvádí jako datum svatební smlouvy 15. 8. 1676. Malého Kryštofa Bernarda křtil jezuita páter Georg Eberman [No 272] – J. Stibor (1997, s. 38) uvádí, že byl pokřtěn misionářem páterem Matoušem Beilichem. Nekatolické vyznání Marie Eleonory dokládá zápis [No 316]: „*Leta paně 1682 dne 23. [Novem]bris syn muj Franc Albrecht mrtve tělo nebošky pani jeho za povolenim biskupa olomucskeho, bez zvonění a spívání, nechtic toho povolyti, počesně večer z fakulemi, odprovodice jí z mými domácímí y mnoství lydu, dal jest do sklepu v kostele mým hošťalovskym, vstaviti*“.

Podobně „*bez zvonění y spívání, tolíko z fakulemí*“ byl pohřben i první manžel Johany Františky Frydrych Günter Wolzogen [No 290].

³⁰ Viz [No 335].

Druhý syn Kryštofa Bernarda Jan Kryštof umírá svobodný roku 1725, a protože oba synové Františka Albrechta jsou v tu dobu již mrtví (František Karel umírá roku 1719 a Kryštof Bernard ml. roku 1722, oba bez mužských potomků), končí jeho smrtí hošťálkovská linie rodu Skrbenských. Hošťálkovy dědili po smrti Jana Kryštofa a následujícím vyhraném soudním sporu Skrbenští ze šenovské linie, ovšem i ta byla podobně jako linie hošťálkovská pomocí vhodně zvolených poručníků pokatoličtění.³¹

---

³¹ Petříkovy, Vratišovy a Dolejší Kunčice prodal Kryštof Bernard ml. už roku 1706 Sedlnickým. Viz J. Stibor (1997, s. 38n).

2. Rukopisná pozůstalost K. B. Skrbenského

Většina rukopisné pozůstalosti K. B. Skrbenského se dnes nachází na dvou místech: 22 svazků je uloženo v Tschammerově knihovně v Těšíně, 8 svazků v Knihovně Národního muzea v Praze. Inventář Zemského archivu v Opavě³² uvádí také jeden rukopis, jehož autorem je údajně Skrbenský (inv. číslo 4a, sign. D-66); jedná se o převážně německy psaný text, týkající se chovu koní, rozsah rukopisu je 202 ff., text je členěn do 120 kapitol, autor není nikde v rukopise uveden a kniha není ani datována. Na základě srovnání tohoto spisu s ostatními německy psanými rukopisy se domníváme, že tento text není psán rukou Kryštofa Bernarda Skrbenského (srov. navíc latinské a francouzské citace v uvedeném rukopisu). Kniha pamětí je, jak bylo uvedeno výše, v současné době uložena v Rakouské národní knihovně ve Vídni pod sign. sn. 29 173.³³

První a dosud jediný soupis rukopisů psaných Skrbenského rukou uveřejnil v roce 1919 po své návštěvě Tschammerovy knihovny v Těšíně A. Frinta.³⁴ Jeho soupis obsahuje celkem 28 rukopisů nacházejících se jednak v Knihovně Národního muzea

---

³² Srov. Archiv velkostatku Šenov (1959, s. 5). V Zemském archivu v Opavě dále opis testamentu Kryštofa Bernarda Skrbenského z 3.12.1685 (Vs Hošťálkovy, inv. č. 369, kart. 25, sig. 7); torzo nedokončené genealogie Skrbenských (3 listy) - část textu totožná s Knihou pamětí (4; 2v), 2 dopisy adresované Kryštofu Bernardu Skrbenskému z roku 1651 (německy), kvitance od Jana Kryštofa Tvardavy z 1. 8. 1651 s Tvardavovým podpisem a pečeti (Skrbenského rukou nadepsáno: Kvítance od Pana Jana Kryštofa Tvardavy strany Kunčic, kvítíruje, že ve všem spokojen jest), Skrbenského rukou Smluva přátelského porovnání z Panem Janem Kryštofem Tvardavu strany 1000 t[olarů] sleských a Kunčic učiněna dne 23 [Decem]bris A[nn]o 1650 – na konci Skrbenského podpis a pečeť (vše viz Vs Hošťálkovy, inv. č. 4, kart. 2 – materiály z let 1642-1750, většina z období po roce 1700, starší materiály jen zlomkovitě). Ke Skrbenským viz také tyto inventáře: Slezský stavovský archiv v Opavě – zde inv. č. 281, sign. AII-29, 1658, 10. června, Šenov – Kryštof Bernard Skrbenský z Hříště na Kunčicích slibuje dodržovati ustanovení zemského zřízení pro knížetství opavské; dále Hejtmanský úřad knížetství opavsko-krnovského v Opavě – zde např. inv. č. 215: Soukromá korespondence Jana Staršího Skrbenského z Hříště na Šenově, Řepišti a Hošťálkovách, rady knížetství opavského a krnovského, nejvyššího maršálka knížetství těšínského, a jeho synů Jana a Kryštofa (1620-1679), inv. č. 783, sign. 983: Karel Maxmilián sv. pán Sedlnický z Choltic a Kryštof Bernard sv. pán Skrbenský z Hříště a Šenova proti Karlu Maxmiliánu Lichnovskému z Voštic o statek Plsť (1669-1674), inv. č. 1011: Karel z Reichu proti Kryštofu Bernardovi Skrbenskému z Hříště o dvůr zvaný „Hütte“ v Hošťálkovách (1668-1669); J. Stibor (1997, 35n) uvádí, že se v tomto inventáři - kart. 221, inv. č. 1258 - nachází též soupis pozůstalosti Jana Zikmunda Skrbenského (nar. 1650, tj. synovec K. B. Skrbenského), obsahující informace o zámecké knihovně na Porubě – podle Stibora v této knihovně např. Bible kralická, Komenského Opera didactica omnia, Praxis pietatis a další.

³³ Podle informace prof. L. I. Igálffyho je v této knihovně k dispozici archiv hošťálkovské a šenovské větve Skrbenských, který tento vídeňský genealog předal Sbírce rukopisů po smrti Marianny Bar. Skrbenské; údajně se zde nachází také řada dopisů v různých jazycích (čes., něm., fr.), konvoluty s těmito dopisy prý zatím nikdo neprošel. Srov. Igálffyho článek Nová silesiaka v Rakouské národní knihovně ve Vídni (1989, s. 104-106) – pod sign. sn. 29 178 kopiář K. B. Skrbenského vedený od 19. 6. 1639 do 5. 6. 1663, pod sign. sn. 29 182 formulář K. B. Skrbenského, obsahující české a německé zápisy z let 1639-1671, a další materiály ke Skrbenským.

³⁴ Viz A. Frinta (VMO 1919, s. 67-81). Frinta v tomto soupise užívá zkratku Tscham. pro sign. Bibl. Tschammera (značka D u novějšího doplňku) a zkratku Mus. pro rukopisy uložené v KNM.

v Praze (svazky se sign. Mus. II G 14, Mus. III G 11, Mus. III G 16, Mus. III H 17, Mus. IV H 12, Mus. IV H 26, Mus. V B 9, Mus. V H 20), jednak v knihovně evangelického sboru v Těšíně (svazky se sign. Tscham. 51, Tscham. 52, Tscham. 53, Tscham. 55, Tscham. 56, Tscham. 59, Tscham. 60, Tscham. 61, Tscham. 90, Tscham. 660, Tscham. 3608 + dva rukopisy bez signatur; kromě těchto rukopisů uvádí Frinta další dva svazky patrně psané rovněž rukou Skrbenského, tj. Tscham. 54 a D 67). V závěru svého článku Frinta naznačuje, že výčet rukopisů těšínské knihovny s největší pravděpodobností není úplný,³⁵ jeho dokončení a dalšímu vědeckému bádání v Tschammerově knihovně však na dlouhou dobu zabránily politické události, které měly nepříznivý vliv na do té doby slibně se rozvíjející kontakty mezi českou a polskou stranou.

Cílem našeho soupisu je vytvoření kompletního seznamu všech dosud známých rukopisů psaných rukou K. B. Skrbenského a identifikace jednotlivých částí těchto rukopisů. U každého rukopisu uvádíme signaturu, dobu vzniku, rozsah rukopisu a obsahu svazku; každý rukopis je navíc doplněn o odkazy a poznámky, které mají přispět především k autorské atribuci. V závěru popisu každé části rukopisu uvádíme, zda je obsažena též ve Frintově seznamu.³⁶

Při identifikaci jednotlivých rukopisů jsme narazili na řadu problémů. Skrbenský často vpisoval do jednoho svazku více textů, které od sebe nijak výrazně graficky neodlišoval; většinu rukopisů tvoří nejrůznější „extrakty“ z jednoho či více děl. Skrbenský při jejich přepisu rušil původní grafické členění, přehazoval kapitoly, vynechával části textu. Velká část rukopisů je navíc psána německy; ačkoliv jsme při jejich identifikaci používali dostupné soupisy tisků a rukopisů, řada z nich zatím zůstává bez přesnějšího určení. Z důvodu časové tísně, která nám neumožňovala podrobné textové zkoumání, jsme byli často odkázáni pouze na názvy rukopisů; ovšem i tento

---

³⁵ Srov. A. Frinta (VMO 1919, s. 75): „Také není vyloučeno, že rukou K. B. Skrbenského jsou psány ještě některé svazky Bibl. Tscham., neoznačené však jeho jménem na desce ani monogramem na titulním listě, které jsem prohlédl před tím, než jsem si povšiml souvislosti ostatních a rozluštil ony iniciály.“

³⁶ U rukopisů těšínské knihovny jsou navíc uvedeny i starší signatury, neboť nejnovější štítky nalepené na hřbetech knih velmi často odpadávají. V odkazech a poznámkách užíváme tyto zkratky: Knih. = Knihopis českých a slovenských tisků, 1925 – 1967; Jung. = Jungmann, Josef: Historie literatury české, 1849. Při identifikaci německy psaných rukopisů jsme čerpali ze soupisu tisků 17. století šesti německých knihoven (Staatsbibliothek zu Berlin, Sächsische Landesbibliothek / Staats- und Universitätsbibliothek Dresden, Forschungs- und Landesbibliothek Gotha, Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt Halle, Bayerische Staatsbibliothek München, Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel), který se nachází na internetové adrese: <http://www.vd17.de/cgi-bin/webcon/vd17/treffer>. Při citaci z uvedeného zdroje užíváme zkratku Int.

způsob identifikace má svá úskalí, neboť například v případě rukopisu Tscham. 19 914 jsme zjistili, že název rukopisu neodpovídá obsahu spisku (viz Kap. 2.3).

2.1. Rukopisy uložené v Tschammerově knihovně v Těšíně

Vznik Tschammerovy knihovny souvisí s výstavbou evangelického kostela v Těšíně, která se započala roku 1709. Jedním z představených sboru byl Jiří Fridrich Bludovský, který vlastnil také knihy jiných slezských rodin. Po jeho smrti († 1730) se tyto knihy staly vlastnictvím Adolfa Schmelinga, zetě Jiřího Fridricha Bludovského. Kolem roku 1750 byla knihovna Bludovských rozšířená o knihy Schmelingovy věnována evangelické farnosti v Těšíně a knihy byly uloženy v kostele. Knihovna je pojmenována podle advokáta Gotlieba Rudolfa Tschammera († 1787), který odkázal tamější farnosti několik set knih a navíc značnou sumu peněz na udržování knihovny. Dnes Tschammerova knihovna obsahuje 16 510 svazků, z toho je 322 rukopisů, 4992 starých tisků a 11 195 tisků nových.³⁷

1

sign. 19 865

starší signatury: Bibl. Tscham. 660; 18 724; 1 140

datace: 1684

rozsah: 188 ff. (nově)

a) f. 1r:

„Extract. Auf der Poftiel, Martiny Mollerie weiland der Chriftliechen Gemein zue Gerliz. Miniftrum Primarium, Gefchehen von mir. Im Jahr chrifti 1684 etc. CBS“

Německy psaný extrakt z postily Martina Mollera. Text na ff. 2r-24v duběnkou, členěn postranními číselnými odkazy na celkem 28 částí. F. 1v prázdné. Na f. 1r přípisek: „Wie wiefen nicht waf wie Ehren vnd d[as] ift ein eiffer ohne wiefenfchafft.“ Frinta neuvádí.

b) f. 25r:

„Extract Auf dem Buch Thoma watfon eines Englifchen Lehrerf Krefftige Ermahnung zum eýffrýgen Chriftenthum, ahn ale Chriften von mier Im Jahr 1684. CBS“

Německy psaný extrakt z knihy Thomase Watsona (srov. Int. tisk **Das Eifrige Christenthum/ oder Thomae Watson Eines Englischen Lehrers kräftige Ermahnung** An alle Christen/ wie sie den

---

³⁷ Viz Ciompa-Wucka, Grażyna: Biblioteka im. Tschammera w Cieszynie. In: Cieszyńskie księgozbiory historyczne. Biblioteka narodowa, Warszawa 1993, s. 23-28. Další literaturu k historii této knihovny uvádí Anežka Baďurová v článku Historické knižní fondy v Cieszynie – jejich význam pro české a slezské písemnictví. Expertiza. In: Historyczne księgozbiory Cieszyna na tle Śląskim. Książnica Cieszyńska, Cieszyn 1997, s. 149-168 (viz zvl. poznámka č. 9).

Himmel mit Gewalt sollen zu sich reissen/ das ist/ mit grössersten Eifer streben selig zu werden Aus den Englischen verteutschet/ und ... Zum andern mahl zum Druck gegeben/ von Antonius Brunsenius ... Franckfurt, Görlitz; 1678). Text na ff. 25r-42v duběnkou. Uvedený rukopis patrně výtahem ze stejného spisu jako 19 880 b) – srov. některé nadpisy se shodují, nejde ovšem o identické výpisky; výtahem z uvedeného spisu by snad mohla být i část svazku 19 895. Frinta neuvádí.

c) f. 43r:

„Extrat:[!] Auf Johan Jakobi othonis ewangeliescher troft denen die im ihren krankheiten den offentlichen dinft Gottel nicht haben kenen zur erbaulicher andacht vnd troft auch denk würdigenalt vnd neüen Geschichten Chrifftliche walet reden etc.“

Německy psaný extrakt. Vlastní text na ff. 43v-70r duběnkou, členěn postranními číselnými odkazy na celkem 33 částí. Srov. 20 084 b). Frinta neuvádí.

d) f. 70v:

„Extract. z rozdilných autoruw, kteří, opifugi, o vwazowani, hluchoty a niemoty duchowni, gak fe ta rozmohla, tež o tielesným a duchownim malomoczenstwim[!], o wýřzie křzieftanskej o werných a ffalefných včitelu, a giných wetzech zlich Przed Panem Bohem ohawnich a o dokonani toho zleho fwetha. Ode mnie wyhotoweny a do teg Knihu[!] na Pamatku mu wlaftni Ruku pro czwjczeni me a Ke cztj a flawe Bozi wepfano gieft. CBS“

Česky psaný extrakt z různých autorů. Vlastní text na ff. 71r-126r. Na f. 126r přípisek: „Dne 26 Jullij toho roku 1684. z pomoczj bozj wykonal fem toto“. Frinta – Tscham. 660.

e) f. 126v:

„Extract wzat z Knihý Hyftorý Czýrkewných Kafyodora řzymfkeho renatora, nazwana Tripartita ode Trzech Hyftorýkuw řzeczonych. rofomea, rokratefa, a teodorika febrana a na dwanafte knijh rozdielena.“

Česky psaný extrakt z díla *Chronicon Historia tripartita* (srov. překlad z latiny Jana Kocína z Kocinetu z r. 1594, Praha, Jung. IV. 558). Vlastní text na f. 127r-135v. Na f. 135v: „Dne 10 Auguřtj toho Roku 1684. dokonal fem tuto praczj.“ Frinta – Tscham. 660.

f) f. 136 r:

„O řmrtelnofti, a marnofti řwieta toho“

Česky psaný text, na ff. 136r-141v. Frinta neuvádí.

g) f. 142r:

„Extract Auf der Hieftorie des Heýligen auferwelten Gottes zeýgen bekener vnd martirer Herren Johan von wörden in England.“

Německy psaný text, na ff. 142r-159r. Frinta neuvádí.

h) f. 159v:

**„Extract auf des Mollerÿ, ſontage vnd fürnemfte feſte Epieſtel, etlicher fragen
etc.“**

Německy psaný text, na ff. 159v-169v, rozdělen pomocí postranních číslic do 78 částí – otázek. Frinta neuvádí.

i) 170r:

„Extract auf dem Buch, Staat vnd ſietten Lehren“

Německy na ff. 170r-172v a 178r-188v, česky na ff. 172v-178r. Srov. 20 082 c) – spisek velmi obdobného charakteru (viz např. shodný incipit české části), ale kratší. Frinta neuvádí.

2

sign. 19 880

starší signatury: Bibl. Tscham. 3 044; 18 739

datace: 1672 – 1678

rozsah: 164 ff. (nově)

a) f. 1r:

**„Chriſtliche Inſtruction, vnd wahre, erklerung der Gemeiner, artykel def
chryſtlychen Glaubens von Johan ſpreter Eccleſiaſtes. wirttembergens
beſchrieben den erſten Auguſtij A[nn]o 1542. vnd Gedruckt zue Baſel durch
Bartolomeum weſtheÿmer A[nn]o 1543.“**

Za titulem na f. 1r následuje: „Welche ich Ihm monath martj dieſeß Jahref alß ich vnd meine vntterthaner, auff hechlt in der Relligion ver folgt geweßen, zuem hertzliechen Troft, vnd ſchterkung meineß glaubenß, zue ſchreiben angefangen vnd den 26: [Septem]bris. volendt auß geſchrieben ꝛo geſchehen Ihm 1672. Jahreß etc.“ Tento přípisek Frinta (VMO 1919, s. 75) cituje z Biermannovy knihy Geschichte des Protestantismus in Österreichisch-Schlesien (Praha 1897), ale rukopis neuvádí. Spis členěn na 141 kapitol, v textu řada citátů z Nového a Starého zákona.

b) f. 129r:

**„Daſ Eeÿffrige Chriſtenthum oder THOMAE WATSON, einſ Englischen Lehrers
Krefftige ermahnung an alle chriſten wie ſie mit gröſteſtem eÿfer ꝛtreben relig zue
werden.“**

Německy psaný extrakt z knihy Thomase Watsona – srov. 19 865 b) a 19 895. Za titulem na f. 129r následuje: „Welcheß ich auf Kiertzeſte Extrahiert vor mich vnd zue Gotteß Ehré, im monath [Octo]bris A[nn]o 72.“ Výše uvedený tisk je až z r. 1678. Výpisky z 33, resp. z 32 kapitol (z 2. kapitoly si Skrbenský nevypsal nic), název kapitoly vždy větším písmem a podtržený, po stranách jako poznámka uvedeno, z jaké kapitoly výpisek je. Frinta neuvádí.

c) f. 153r:

„Der durchlaughtigen Churffürſtyn zue Brandenburg Glaubenf. Bekantnueß.“

Německy psaný text, po straně rozčleněn pomocí číslic na 6 částí. Frinta neuvádí.

d) f. 154r:

„Frawen von Kunowicz Glaubenf Bekandnus.“

Německy psaný text. Frinta neuvádí.

e) f. 155v:

„Duchowni Wyznaménawani“

Česky psaný text, po straně členěn pomocí číslic na 11 částí. Frinta neuvádí.

f) f. 158r:

„Extract z píma Ÿ[v]ate[ho] tento wzat gefť.“

Česky psaný náboženský traktát, po straně členěn pomocí číslic na 8 částí. Na f. 164r: „Signatum 31 Auguſtj a[nn]o 1678“. Spisek obsahuje citace z bible, navádí k poslušnosti ve víře, vyjadřuje se proti jezuitům (viz č. 4), proti hrabivosti biskupů – srov. Mus. IV H 12. Frinta neuvádí.

3

sign. 19 889

starší signatury: Bibl. Tscham. 57; 18 748; Tsch 7

datace: 1675 – 1678

rozsah: [II] + 532 pp. (první tři listy prázdné, od 523 nově)

a) p. [I]:

„Warnungf PRAESERVATŸ vnd arczneý:“

Na spodní části titulní strany iniciály CBS a „Ihm Jahr 1675.“ Nečleněný německy psaný text. Na p. 522: „Diefeß vollendet von mier ahn Tag Hiemmelfart chriſtj. Ihm 1676. Jahr.“ Frinta neuvádí.

b) p. 524:

[Pan naff gieziß Kryftuſ]

Česky psaný náboženský traktát, vyzývající k poslušnosti, proti modlářství, vystavování obrazů božích, proti lakomství a svatokupectví; na p. 528: „protož nech ſe zadny neobawa, ale nech ſe Tieffy Tomu zie na tom Consilium nebude Papez řzjmſky preſidentem, ale Pan gieziß Kryftuſ ſpafytel a wykupithel naß.“ Na p. 532 „Signatum 1. [Septem]bris A[nn]o 78.“ Frinta neuvádí.

4

sign. 19 890

starší signatury: Bibl. Tscham. 56; 18 749; Tsch 6

datace: 1675 – 1678

rozsah: [I] + 171 ff., od f. 149 nově

a) f. [I]r:

„Budicz duchowni To gefť probuzowani ſe zmrtwoſti a powftanuče duchem, poważyti zbedlywoſti, welika a mnoha dobrodini, teź dilo Ÿkutku a wule Boha otče,

Ÿýna, a ducha Ÿ[vatéh]o z flowa Božího autoru rozdilných wybrane ku přizemiſflowani do tegto Knihy. vwedený, odemne. CBS Leta Panie 1675.“

Česky psaný náboženský traktát, text v rámečku, členěn pomocí marginálních poznámek, obsahuje výpisky z bible k jednotlivým tématům (např. o modlách a rytinách, o kněžích, o obětech, o marnosti, o pronásledování) – srov. 19 894 a Mus. III G 16 – spisky obdobného charakteru. Na rectu i versu přední předsádky německá báseň. Na f. 1r: Corrector k pobožnému čtenaři – úvodní část obdobná jako u pražského budiče (Mus. IV H 12); srov. incipit: Kdo žadaš ujištěn byti o svem spaseni, drže se pisma božihho, jistšy cesty neni, v němž tajemství zavřeným kdo z pobožných tuží zrozumivati, tato kniška k tomu jemu posluží... – obdobný incipit viz též 19 913. Frinta – Tscham. 56.³⁸

b) f. 148v:

[Gieftly zie czo czlowieku, w tom Źwietie potrzebny tedy ob zwllaftie potrzebny gieft aby fe z pjlnoftj wywczowal to vwazowatj, to czjm nyini gieft, czo fe f njm diegie, czim fe na potom ftane, aczo fe Źnim ditj bude]

Česky psané uvažování o smyslu života, autor se často opírá o bibli. Na f. 171v: „Signatum. 30 Augustj a[nn]o 1678.“ Frinta – Tscham. 56 (uvádí jako přídavek).

5

sign. 19 891

starší signatury: Bibl. Tscham. 55; 18 750; Tsch 5

datace: 1677

rozsah: [II] + 135 pp. (1. část a 2. část) + 55pp. (3. část a 4. část)

a) p. [I]:

„Probuzeni Duffe Křzeftanfke k powinným chwalam za mnoha a welika dobrodini Boży z bedliweho Źpatřowani a rozwazowani z rlowa Bożyho. z rozlyčných Autoruw Wýbraných otazek do teýto Knihy wvedených odemnie zacznucze w tom Pracowati dne 12. miefycze Jullij Letha Panie rftialnie 1677. Počzitagie, a do Konano. gieft w miefyczy [Decem]bris dne 30. tohoß letha 1677. CBS“

³⁸ Už Frinta ve svém soupise poukazuje na možnou souvislost rukopisů Tscham. 55 [19 891], Tscham. 56 [19 890], Tscham. 59 [19 912] a Mus. IV H 12 a dále na možnou souvislost mezi skupinou těchto rukopisů a rukopisy Tscham. 3 925 a Tscham. 3 926. Rukopis se sign. Tscham. 3 926 [19 924] nazvaný „Budič duchovní na dva díly rozdělený, to jest probuzení duše křesťanské k povinným a vděčným chvalám za mnohá a veliká dobrodini boží z bedlivého spatřování a rozvažování ... s připojením k tomu prostého výkladu na sedm proseb modlitby páně z čistého slova božihho a pobožných křesťanských autorů vybraný a v tuto formu prostou sprostně pro sprostné od sprostného uvedeny od Jana Kopydlenského z Rozenfeldu“ vznikl patrně roku 1660 a je tedy ze všech uvedených rukopisů nejstarší (ruk. se sign. 3 925 je totožný, ale bez předmluvy). Není jasné, jestli jde o text původní nebo o opis, nicméně celý spisek je věnován K. B. Skrbenskému (o možných osobních vztazích Jana Kopydlenského a K. B. Skrbenského viz Václav Hauer, 1933, s. 153-162), v roce 1725 vyšel tento Budič tiskem – jeden exemplář je uložen také v Tschammerově knihovně [D 46]. Ani jeden z výše uvedené skupiny rukopisů není opisem rukopisu Jana Kopydlenského, názvy rukopisů a některé ohlasy v nich naznačují, že Skrbenský tento rukopis znal, nijak výrazně z něj ale nečerpal. Titul rukopisu se patrně Skrbenskému líbil natolik, že jej používal v různých obměnách jako nadpis některých svých extraktů. Zmíněné čtyři spisy pocházejí z let 1675-1678 a s trochou nadsázky bychom je mohli označit za spisy „útěšné“. Vznikly jako reakce na působení jezuitských misí na hošťálkovském panství (srov. příchod jezuitů do Albrechtic na začátku roku 1671, viz Kniha pamětí [No 226] a následující) a měly sloužit především k posílení ve víře. Obsahově spolu skutečně více či méně souvisejí (viz podrobnější informace v rámci popisu rukopisů), nejde ale v žádném případě o rukopisy identické.

Sto šestnáct očíslovaných českých výpisků náboženského charakteru a úryvků z bible. Text duběnkou v rámečku na pp. 1-92, p. [II] prázdná. Na p. 2: 11. Jidaš zpočátku byl dobry a naposledy, maje v tom prospívati, byl ten nejhoršy a Pana sveho zradcu[!], až se y oběsyl. ... 12. Saul zpočátku byl zly, protivnik pravdy boží a jeho vule s[vaté] ... (viz Mus. IV H 12, Mus. V H 20 a Tscham. 19 913); na p. 4: Pravda protiventství a nasyly terpětí muže, ale přemožena byti žádným spůsobem bytí[!] nemuže aní nebude; na p. 5: Mluví-li kdo co o tobě, dobře neb zle, níc na tom nezaleží, když ja jen s tebu spokojen sem a mně se lybiš; na p. 57: Coš tedy řeknu řimští kuchmistři, kteří sobě jínu večeři smyslyly a do církve boží vtrušují a lydem k spaseni lahudky prodavají, obětí chlebove za hřichy živých y mrtvých, odpustky... . Frinta – Tscham. 55.

b) p. 93:

„Gründtliche vrteýlen darauf ein ein ffeltiger Gemeiner Laye Źehen kan. In diefen trawrigen zeýten welcher der rechter weg, die wahrheit seý, daŹ Ewige leben zue erlangen, von mir Ihn Scirt vnd ah[n] alle Chřýftlýche leŹer Gefchtelet von mir.

CBS“

Německý náboženský text obsahující řadu citátů z bible. Text duběnkou v rámečku na pp. 93-135. Na p. 135: „dießeß von mir volendet den 30 Novemb[ris] a[nn]o 1677.“ Frinta neuvádí.

c) p.1:

„Hier Habe ich etliche Exempel vier zuetragen mých vnterstanden, welche meiner er achtenf nieczlych fein einem ieden ietziger Kumerhafftiger vnd betrübter zeit, wie volgt.“

Německy psaný soubor exempel. Text duběnkou v rámečku na pp. 1-21. Frinta neuvádí.

d) p. 23:

[Giž meŹyaß zaŹlybený přiziffel na Źwet nam Křpafeni Praweno dczerzj Źyonfke. z gifte řzieczy proroczke.]

Česko-německý veršovaný traktát. Text psán duběnkou v rámečku na pp. 22-55 ve dvou sloupcích. Frinta – Tscham. 55.

6

sign. 19 892

starší signatury: Bibl. Tscham. 18 751; Tsch 4; 54

datace: 1675

rozsah: 67 ff. (nově)

f. 1r:

„Vwažowani: Newinne, a Prziehrozne Źmrti Pana a Źpafytele gieziße Kryfta“

Česky psaný výtah z Komenského spisku Kázání XXI o umučení a smrti, pohřbu i vzkříšení pána našeho Ježíše Krista (podrobnější informace k obsahu spisku viz Kap. 2.3). Vlastní text na ff. 1r-67v, na f. 67v: „Pracze tegto do Konanj řtalo ře dne 24 Auguřtj a[nn]o 75.“ Srov. 19 914. Frinta – Tscham. 54.

7

sign. 19 893

starší signatury: Bibl. Tscham. 389; 18 752

datace: 1680

rozsah: 94 ff. (nově)

f. 1r:

„Luft Garten vnd weck vhr anden Günftigen Lefer, darin wirdt gehandelt, wie die fürften, vnd herren, die Beampten, lugent fame frawen zÿmer vnd ieder meniglichen, sich megen erluftigen, damit fie Gott gefalen vnd ein Chriftich[!] leben führen megen. Von mir befchrieben im Jahr def 1680. CBS“

Německý náboženský spis. Psáno duběnkou, titul v rámečku z dvojlinky, text psán mezi dvěma svislými linkami vydělujícími okraje, f. 1v a ff. 93v-94v prázdná. Srov. Int. tisk **Fürstlicher Lustgarten und WeckUhr** – Anfangs durch Herrn **Antonium de Guevarra** Bischoven zu Mondonedo...in Hispanischer Sprachen beschriben. Anjetzo aber durch...Aegidium Albertinum in die Teutsche Sprach trewlich verwendet, 1611 München (3. díly). Frinta neuvádí.

8

sign. 19 894

starší signatury: Bibl. Tscham. 51; 18 753; Tsch 1

datace: 70. léta XVII. st.

rozsah: 82 ff. (nově)

f. 1r:

„Extract Tento, wzat gieft, z Bibly Źwate, odemnie Krystoffa Bernharta rkrbenkeho, a do tegto Knizeczky wepfany, w czwjczeni fe a prziemyŹlowani, w Pifmie Źwatym, Ktera obraczej czloweka KpobožnoŹtj, y Poznani zaKona a wule Bozi, k cziemuŹ mnie, y giednomu Kazdemu Pan Buh wŹemohauczÿ, racz dar ducha Źwateho vdielyti, a Źrdcze K horlywemu nasledowani gieho milofti Bozke czinitj a vŹwrzowati amén:“

Česky psaný extrakt, text na ff. 2r-51r, členěn do tří sloupců: v prvním je uvedeno téma (o modlách a rytinách, o svatých, o modlářích apod.), v prostředním biblická kniha a verš, v pravém sloupci úryvky z bible. Ff. 1v a 51v-82v prázdná. Srov. 19 890 a) a Mus. III G 16. Frinta – Tscham. 51.

9

sign. 19 895

starší signatury: Bibl. Tscham. 52; 18 754; Tsch 2

datace: 1683

rozsah: ff. 85 (nově)

f. 1r:

**„Krefftygé, ermannug[!], zue erbaulicher, andacht vndt troft CBS A[nn]o 1683 im
[Decem]bris.“**

Na ff. 2r-16r česky psaný náboženský text, doplněný o výpisky z bible k jednotlivých tématům; na ff. 16v-85r německý text, složený z několika částí, některé členěny pomocí nadpisů nebo číslic po straně textu, f. 1v a f. 85v prázdné. Na f. 67r nadpis: „Gründtlieche andtwordt, auff die fürnemfte Punkten fo zwifchen den Ewangielifchen, vnd römifcher Kkirchen strietieg auff fürliech verhandelt, vnd endecket, durch Paulum Toffanum Teoloi doctör zue frankffurd gedruckt A[nn]o 1614 etc.“³⁹ Na f. 73v nadpis: „auf des walerÿ herbergery befchreibunck“ (Valerius Herberger). Na f. 81v nadpis: „Antoni Qvewara beh[!]reibung, der hoffleitwelker genant, d[as] ift [das] den Edlen fol fein beandt, dan wehr dif lefen wirdt. Gewillich Gewilhaftiger hoffmahn fein wirdt.“ – text členěn pomocí marginálních nadpisů – srov. 19 906 a). Frinta – Tscham. 52.

10

sign. 19 904

starší signatury: Bibl. Tscham. 53; 18 763; Tsch 3

datace: 1681

rozsah: ff. 104 (nově)

f. 1r:

**„Apologiá, To gieft obrana wirÿ prawdy anabozienftwi czjrkwe bozi, proti
nařzkum a Hanieni od nepřizatel czysteho vzieni odemnie z rozdjlnÿch Autoruw
wybrana, a zepfana Letha Panie 1681. CBS“**

Česky psaný apologický traktát. Vlastní text na ff. 2r-38v, f. 1v a ff. 39r-104v prázdná. Viz dva apologické tisky v těšínské knihovně: Tscham. 3611 a Tscham. 3609 (na obou přípisek K. B. Skrbenského). Frinta – Tscham. 53.

11

sign. 19 906

starší signatury: Bibl. Tscham. 5 323; 18 765; 34

datace: 1658 – 1659

rozsah: 186 ff. (nově)

---

³⁹ Srov. Int. tisk **Gründtliche Antwort** Auff die vermeinte Rettung Jacob Hackhen/ Jesuiten zu Olmütz: in welcher er sich unterstanden/ Georg Scherers/ Jesuiten/ erste Predigt von der Co[m]munion unter einer oder beyder Gestalten/ wider M. Nicolaum Hegium Boium, zu vertheydigen Darinn die fürnemste Punckten/ so zwischen den Evangelischen und Papisten streitig/ außführlich verhandelt/ unnd deß Jesuiten/ Hackhen Betrug/ und unverschämpte Lügen klärlich entdeckt werden ; Am Ende seynd etliche erhebliche Ursachen angehenckt/ warumb ein Christ sich nicht könne mit gutem gewissen zur Römischen Papistischen Kirchen begeben ... Gestelt durch **Paulum Tossanum**, Frankfurt am Main 1614.

a) f. 1r:

„Vnterschiedlyche Sprüche auf dem drieten theil des Buchs Qvevard, oder Sendtschreiben genandt Notirt vnd von mir Extrahiret Ihm iahr Christy 1658.“

Německy psaný text, členěn pomocí nadpisů. Srov. 19 895 – tam výpisky patrně z téhož spisu, ne však identické. Na f. 13 v: „Ende dießeß Buchs genandt qveVara oder ſendtschreiben.“ Srov. Int. tisk **Der goldenen Sendtschreiben...Antonii de Guevara...Durch Aegidium Albertinum, auß der Hispanischen in die Teutsche Sprach auffß fleissigist verwendet...An Jetzt mit sonderbarem Fleiß auffß new ubersehen/und...corrigiert, und verbessert. 1603 München (3. díly). Frinta neuvádí.**

b) f. 14 r:

„Extract Auß dem drieten Theyl Hystorischer Erqvikh ſtunden, darinen gehandelt wird, Von des menſchen Elendt vnd Triebfelikeit[!], auch mancher, ley laſtern, ſo beÿ allem ſtand, in Vollem ſchwáng, Dann von dem Höchſten Gutt darnach die welt, mit Ernſt vnd fleiß Trachtet, vnd letztlich von def menſchen leben, Gliklichen, vnd vngliklichen zu ſtande vnd ab ſterben def menſchen.“

Německy psaný text, členěn pomocí nadpisů. Na f. 14r přípisek: „Geſchehen von 23. Jullij bieß den 5 auguſtj 1658.“ Srov. Int. **Heinrich Müller: Geiſtliche Erquickſtunden/ oder Dreyhundert Hauß- u. Tiſch-Andachten.** Vor dieſem einzeln in dreyen Theilen nach einander herauß gegeben/ jetzo aber durch und durch wieder vermehret/ und in ein Wercklein auff vielfältiges Begehren/ zuſammen getragen...Frankfurt am Main 1667. Srov. 19 918 a 20 082 d). Frinta neuvádí.

c) f. 70r:

„Extract z Knihý gmenugiczý ſe čzeſt a newinnoft pohlawj zenſkeho, wktere Caſſimirz proti pohlawi zenſkemu dutkliwé mluwi, a dobromirz gemu, odporugie, a gich zaſtawa.“ Tamtéž: „Cziniti ſe začial dne 20 Auguſtj a do Konal ſe dne 27. djto. atho lethá Panie 1658“

Česky psaný extrakt z knihy **Čeſt a nevina pohlaví ženſkého Jana Ireneá.** Srov. Jung. IV. 688 a Knih. 3 389 (vyšlo v Praze 1585, připojena Abeceda pobožné manželky); Frinta – sign. D 67 (možný Skrbenský).

d) f. 91r:

„Knihá Genz ſe Gmenugie Abceda Pobožne manželký a rozſſaffne hoſpodýne we 22. werſſuw pořadkem lyter abcedy hebreýſke w polledni Kapitole, při ſlowi, mudreho ſfalomauna od ducha Swateho položenich.“

Česky psaný extrakt z knihy **Abeceda pobožné manželky od Jana Kocína z Kocinetu.** Na f. 91r přípisek: „Techto Poſlednich zlych a rozpuſtilých Czaſuw wſem ženám welmi vzjetzná, a proſpiebná a lepſy nezli zrcadlo etc. začial ſem Extrahirowatj ſtohoſ přiziflowj mudreho ſfalomauna d[ne] 28 auguſtj ado Konal ſem dne 5 [Septem]bris. Lethá 1658.“ Srov. Jung. IV. 1 507 a Knih. 4 159; Frinta – sign. D 67 (možný Skrbenský).

e) f. 108r:

**„Wehémitiges vrlaub von der welt, vnnd Kläglieche worth von einem Gott
fürchtigen menfchen zu ſammen gebracht Im iahr 1659 etc.“**

Nečleněný německy psaný text. Frinta neuvádí.

f) f. 113v:

„Extract auf Teatrum Virtutis, et Honoris oder Tugendt. Büchlein genandt.“

Nečleněný německy psaný text. Na f. 113v přípisek: „angefangen von mier d[en] 14 monath Novemb[ris] Ihm Jahr Chriestj 1659.“ Srov. Int. tisk **Theatrum Virtutis & Honoris; Oder TugendBüchlein**. Auß etlichen fürtrefflichen Griechischen und Lateinischen Scribenten ins Teutsch gebracht/ Durch Herrn Wilibald Pirckheymern/ weiland Keys. May. Maximiliani I. und Caroli V. Rath/ und Senatorm zu Nürnberg. Auß desselben hinderlassenen Bibliothec durch einen vornehmen gelährten Man[n] mit fleiß zusam[m]en getragen/ und jetzo erst an tag geben. Mit vorgesezttem Leben deß Auctoris ... Nürnberg 1606. Frinta neuvádí.

g) f. 116v:

„Extract z Knihy Labiryntu Źwieta a Lufthauzu Źrdcze.“

Česky psaný extrakt z **Komenského Labyrintu světa** (snad výtah z tisku z roku 1631). Text je jen minimálně členěn pomocí nadpisů (zvl. na konci rukopisu); obsahuje výpisky z těchto kapitol (zachováváme pořadí ve shodě s rukopisem): 29-39, 41-51, 54, 19-21, 25 a 27. Srov. přípisek v tisku Labyrintu světa z roku 1631, uloženém v Muzeu Komenského v Přerově pod sign. StK 61: „A[nn]o 1670 dne 10 Magie doczietel fem tuto Knihu Kryštoff B[ernard] Źkrbenkij m[anu] p[ropria].“ V tomto tisku podtrženy některé pasáže černým perem, tyto pasáže však neodpovídají vypsáním částem v rukopise K. B. Skrbenského. Ff. 136v-186v prázdná. Frinta – sign. D 67.

12

sign. 19 912

starší signatury: Bibl. Tscham. 59; 18 771; Tsch 9

datace: 1678

rozsah: 99 ff. (nově)

f. 3r:

**„Budičz Duchownij. k powftani zoſpanliwofti, k rozwarzowani, dila, Źkutkuw, wule,
a dobrodini, Boha wſſemohauczyho, ku každodennimu přemiſlowani z Piſma
Ź[vatéh]o odemnie, zepfana. Leta Pane CBS 1678.“**

Česky psaný nečleněný text, ohraničený z obou stran svislou linkou, titul ve dvojitém rámečku. Incipit (na f. 4r): „Kdo Pana Boha wſſemohaucziho prawie nezna, nemozne gieft aby gieho taky prawie wzywati mohl. Nebo odkudž by ſe lafka wrauczy zanitjti mohla, gieftli zie ohnie toho, kterýž zahřiwa, aneb zapaluge Źrdcze nalſe...“ Spisek moralistního charakteru, autor často cituje z bible, srov. 19 890. Ff. 1r-2v, 3v, 98v-99v prázdná. Frinta – Tscham. 59.

starší signatury: 18 772; 60; Tsch 10

datace: 1681

rozsah: 122 ff. (nově) – původní paginace chybná

f. 4r:

„Zrcadlo Ku Každodennimu le wnem zhlydani, Bludiczym a newierzyczym

Lydem zepfano: odemnie Letha 1681. CBS“

Česky psané evangelické pojednání. Na předním přideštit německé verše⁴⁰ (srov. obdobné verše v Knize pamětí na f. 1r a Mus. V H 20); na f. 1rv: „Neü wunfch allen Ÿtenden folgenden in haltr“; na ff. 2r-3r česky psaný náboženský text, na ff. 2v-3r část týkající se přátelství⁴¹ (srov. Kniha pamětí, f. 1v); ff. 3v-4v prázdná; incipit na f. 5r: Pismo svate jest jako nějaka louka...; na f. 5r dále: Protož, kdo zadaž ujištěn byti v svem spaseni, drž se Pisma svateho... – tj. stručnější obdoba úvodní části pražského Budiče (Mus. IV H 12); na f. 7r rýmy: Vím, že se na mě hněva ta bezbožna rota, jesovitska slota, že mě jako již mnoho jíných lydi do pekla poslaly, neb se sami odtud sem nedavno dostaly...; při argumentaci se opírá o bibli (jsou tu i biblické citáty); na f. 16v: Tak tež Jídaš zpočátku byl dobry a naposledy, maje v tom prospivati, byl Pana sveho zradce, až se y oběsyl. Saul pak zpočátku byl zly protivnik pravdy boží a jeho vule svate, nasledovnikuv upamatujic se ale naposledy, byl dobry... (viz Tscham. 19 891 a), Mus. IV H 12 a Mus. V H 20); nestačí pouhá víra, je třeba činit i dobré skutky (viz f. 20r); f. 23r: A filozof Epictetus ve dvou slovich všečen život křesťansky zavřel, totiž sterp a zdrž se, to jest, věř dobře a číň dobře; od f. 37 se začínají objevovat nadpisy, např. O vrchnostech praví Písmo; O pokání a almužen dávání; O potupování, o trestání nedostatků, a aby prve sám se nežli jiného soudil; O pravdě, že ta na věky zůstane a změněna nebude; O postu, v čem záleží pravý a Pánu Bohu milý post (f. 87r); O svátosti večerní; O panně Marii toto máme; O modlách a rytinách; O smrti a k ní se připravě; Příprava ku smrti; na ff. 117v-122v a též na zadním přideštit německý náboženský text, incipit: Ursachen, warum ein Christ mit guten gewissen sich nicht kann zur papistischen Kirchen begeben, noch es mit der selben halten.⁴² Tento rukopis má ucelený charakter (snad by mohlo jít i o spisek „původní“), text je spojitý, autor při své argumentaci funkčně využívá citáty z bible. Oproti tomu spisek Mus. V H 20 je komponován spíše jako soubor nejrůznějších mravoučných sentensí (viz zvl. úvodní partie), řada nadpisů spisku těšínského se shoduje s nadpisy

⁴⁰ Incipit: „Hier liegt der Herr und Knecht, / triet herbei und sag wer besser oder schöner sei. / Darum in deinem Gehn, gedenkt an Tod, / dass du [heünd] bist schön und morgen Rot...“; explicit: „...Wir klagen oft über ein Ding, / welches es sich viel ehender würde über uns beklagen, / wann es nur reden könnte.“

⁴¹ Pro srovnání uvádíme celý text: Cnost sama šlechtí každého a čini urozeného; od koho se cnost vzdali, není při něm ani urozenost; neb ten jest nejurozenější, kdo jest ctnostmi nejzodobnější. / Jestliže chceš dobrým byti, zažeň to od sebe brzy, co tě na jínym mrzy. / Všechno pravě a upřímně míň, potom všechno svobodně číň; neuraziš nic žadného, jsy-ly obcovani dobreho. / Věť věda komu, y věcech chatrných dostí, radímť, užívej opatrnosti. / Zlato se prudkym ohněm prubuje a přítel dobry v neštěstí zkušuje. / Protož me činy spravuj, o Pane, ať se vedle vule tve všechno stane, nebo v čem vule boží, nic protí tomu byti nemuže. / Před tím přátelství utikej, aní přítel tomu neříkej, komuž nesmiš v každé době věřit tak jako sam sobě. / Ve všech věcech hled' mírností a zanechej zbytečností. / Nic pod nebem těšyho a není na světě drašyho, jako jest přátelství prave, upřímně a věrne, proto jest v ceně drahe, že je ho na světě nejmeně. Mnohy se to přihodílo, dokud jím štěstí služilo, že mivaly přítel dostí, a kdy jich štěstí odstúpilo a jínam se obrátilo, sotva sme je poznaly, když v chudobě ostaly, protož přátelům přátelství takove činití máme, jakého sami od jíných jmití a užiti žadame.

⁴² Srov. Tscham. 19 895 (Paul Tossanus).

v tomto rukopisu, též na předním příděští německá báseň obdobného charakteru jako ve svazku těšínském; pravděpodobně tedy vznikl spis těšínský dříve a spisek Mus. V H 20 je pouze stručným výtahem. Rukopis podobného názvu se sign. Tscham. 19 877 (Apostasia...celý titul viz přílohy, apostasia=odstoupení od víry Kristovy a odvrácení se od pravého božího slova) je spisek úplně jiného charakteru; velmi útočný, proti kacífství, proti sektám (zvl. proti jezuitům), proti papeži: „Zdaliž řku, ty Říme, ty biskupe římský, se vši svou ukrutností a panováním, se všemi svými preláty a duchovníky, nejsi ten, kterýž po mnohá léta bouřič a k hrozným těžkostem přivodíš všechen okršlek křesťanský,“ silně polemický a ironický tón, hlavou církve je Kristus, nikoliv papež: „Necht' nepřipomínám jiných, v čas sněmu neb koncilium konstanského, když nenáležitě dali upáliti M. Jana Husa: Tři papeže měla církev vaše!“; autorem snad novotrakvista. Frinta – Tscham. 60.

14

sign. 19 914

starší signatury: Bibl. Tscham. 61; 18 773; Tsch II; G. 84

datace: 1675

rozsah: 128 ff. (nově)

f. 1r:

„Z Hyltorýe o vmuczeni, smrti, Pohřzbu, wzkřizleni, a na Nebe wftaupeni Pana naffeho Giezyffe Krýfta, od Cztýr Ewangielyftu opfane, aodemne Knavčzeni apřizemyfflowani wtento Kratky Extract wvedeny Letha Panie CBS 1675 etc.“

Česky psaný nečleněný výtah z **Komenského spisu Kázání XXI** (podrobnější informace k obsahu spisku viz Kap. 2.3). Vlastní text na ff. 1r-127r, ff. 127v-128v prázdná. Srov. 19 892. Frinta – Tscham. 61; Frinta však nesprávně odkazuje na Jung. V. 1 241 (pod tímto číslem Komenského Historia o umučení, smrti, pohřbu i vzkříšení Pána našeho Ježíše Krista).

15

sign. 19 915

starší signatury: Bibl. Tscham. 72; 18 774

datace: 1676

rozsah: I + 63 ff., od f. 62r nově

f. [I]r :

„Kampf Placz Glaubiger Geelen vom m^{ier} auf gefetzt, in A[nn]o 1676. CBS“

Německy psaný text, náboženského obsahu. Na f. 61v: „Dießeß habe ich vollendet den 22 tag Novembris ihm Jahr chrieftj 1676.“ F. [I]v a ff. 62r - 63v prázdná. Frinta neuvádí.

16

sign. 19 917

starší signatury: Bibl. Tscham. 18 774; 83

datace: 1673

rozsah: 92 ff. nově

f. 1r:

**„Extract Auß dem Buch Nosce Te ipsum oder ſelbſt Betrueg Genandt. Von mier
Chriſtoph B[ernard] ſkrbenſki in dieß Biechlein gebracht im Jahr 1673. zuer
Priefunkh meiner Hertzenß.“**

Německy psaný text. F. 1v a ff. 88r-92v prázdná. Na f. 79r: „Volget ſchöne Troſt, wied den zeitliechen vnd Ewiegen Todt.“ V tisku Tſcham. 62 s titulem Nosce te ipsum oder Kenn dich ſelbſt Skrbenského přípiſek (viz přílohy); podle názvu rukopisu se vſak ſpíše jedná o výpisky ze ſpisu – Int. – **Nosce Te Ipsum Oder Selb-Betrug** ... Erstlich Durch H. Daniel Dyke in Engelandiſcher Sprach geſchrieben: Hernach Durch H. D. H. P. in das Teuſch ubersetzt/ zum öfftern gedruckt: und nun zum fleiſſigſten uberſehen/ auch mit Sprüchen am Rand nachmahlen vermehret, Frankfurt am Mayn 1660. Frinta neuvádí.

17

sign. 19 918

starší signatury: 18 775; 92

datace: 1679

rozsah: XXX – původní foliace chybná

**„Erkwick ſtunden oder Hauf andachten, wider, die Maul Chriſten vnd abgeterey.
Extrahiret von mir in a[nn]o 1679. CBS“**

Německy psaný text. Srov. Int. **Heinrich Müller: Geiſtliche Erquickstunden/ oder Dreyhundert Hauf- u. Tisch-Andachten**. Explicit: „Dieß habe ich angefangen in nahmen Jefum chriſtum den den 24 martij vnd volendet den 15 Auguſtj im Jahr 1679. Gott zue Ehren vnd zue Troſt meiner ſeel. amen.“ Srov. 19 906 b) a 20 082 d); Frinta neuvádí.

18

sign. 19 922

starší signatury: Bibl. Tſcham. 2 966; 18 779; 33

datace: 70. – 80. léta 17. st.

rozsah: 136 ff. (nově)

f. 1r:

**„Aufvnterfchydlychen Büchern herauß genohmene ſprüchen alß. Erflich. Auß der
Türckieſchen hieſtorien welche vom heinrieſch Müller auß italianiſcher ihn
deütfche ſprach vertelmetſcht.“**

Německy psaný text, na ff. 1r-136v, psán černým inkoustem bez ozdob s občasnými margináliemi. Na přední předsádce krátká poznámka: „Nain, heiſt auf deütfch ſo viel alß ein ſchönaw vnd bieldet vnß für d[as] zeitlieche leben, d[as] iſt anderſ nichtſ alß ein luſtgarthen Ein ſchönaw. wie gehetß aber zue Nain: Laſt diech nicht wunder ſein.“ Frinta neuvádí.

19

sign. 19 928

starší signatury: 18 785; 93

datace: 1680

rozsah: XXX

„ſÿtten ſchule nützlich zulefen vnd noch nuczlicher ihnen nach zue Kommen.“

Německy psaný text. Na versu titulního listu: „Diefē meine Gerieng ſchetziege arbeit beweget mich viele vrfach, welche wo nicht def durch lefenf doch def durch bleternf würdieg fein, ſo von mir dar gereichet werden, ſo ich a[nn]o 1680 im monat Januarij angefang[en].“ Frinta neuvádí.

20

sign. 20 082

starší signatury: Bibl. Tscham. 3 608; 18 942; 20 094

datace: 1684

rozsah: 186 ff. nově

a) f. 1r:

„Extract zaPologie, to geft obrana wiry ana Bozienſtwi Czyrkwe engliczſke Proti neprawdiwym narzkum a hanieni czyſtego vczieni Ewangeliczſkeho. od Jana Jvella Biſkupa ſarýsburgienſkeho ze Pfana Letha. 1555. Vczinien odemnie w roku Panie 1684. CBS“

Česky psaný extrakt z **Apologie Jana Jewela**. Srov. Jung. IV. 1 462. Vlastní text na ff. 2r-59r, f. 1v prázdné. Frinta – Tscham. 3608.

b) f. 59r:

„O ſtarem Cziechu Gake miel rozmluwani z Kniezmi, agake na nieho otazky cizinily, aon gak gym zaß odpowidal, a kratcze wyſwetly.“

Česky psaný veršovaný dialog mezi knězi a „starým Čechem“, posměšně kritizující katolickou církev (podrobnější údaje viz St. Souček, ČČH 1925, s. 338). Text na ff. 59r-60v. Frinta – Tscham. 3608.

c) f. 61r:

„ſtaats vndt ſietten lehren.“

Německo-česky psaná sbírka dvanácti krátkých náboženských příkladů, pojednávajících o pomíjivosti slávy a bohatství, jednotlivé příklady jsou očíslovány (německy psané 1-5, 11-12; česky psané 6-10). Vlastní text na ff. 61r-73v, viz 19 865 i). Frinta – Tscham. 3608.

d) f. 74r:

„Extract auf Geiftlichen erkwiek ſtunden oder Hauf vnd tiefch andachten“

Německo-české výpisky, pojednávající o přátelství, smrti, modlitbě, lásce atd. Srov. Int. **Heinrich Müller: Geistliche Erquickstunden/ oder Dreyhundert Hauß- u. Tisch-Andachten**. Vlastní text na ff. 74r-99r, německy psaný text na ff. 75r-93v a 97r-99r, česky psaný text na ff. 93v-97r. Srov. 19 906 b) a 19 918. Frinta – Tscham. 3608.

e) f. 99v:

„Extract auß Martieny Molerie ſterbe Kunft, Heilfame vnd ſehr niezliche betrachtung, wie ein menfch chriefftlich leben, vnd reelieglich ſterben voll, etc.“

Německy psaný výtah z teologického traktátu Martina Mollera, pojednávající o pokojném křesťanském umírání (srov. 19 865 – výpisky z postily Martina Mollera). Vlastní text na ff. 99v-106r. Frinta neuvádí.

f) f. 106v:

„Von Heilfamen Todef Gedanken, an alle rohe, riechere, vnd weltverliebte Herzen zu erkentnuf vnd warnug[!]“

Německé výpisky z teologického traktátu neznámého autora, pojednávající o spásné smrti. Vlastní text na ff. 106v-129v. Frinta neuvádí.

g) f. 129v:

„Z druhého dilu amphiteatrum, Knihy ſedme, w niſ geft diwadlo przerozliczných ſfcafných y neſfcafných příhod, ktere ſe, kdy Kzaloſti, neb potieſſeni lydem příhazely apríhazeti mohu etc.“

Soubor devatenácti česky psaných exempel na téma smrti, štěstí a neštěstí v životě, odplaty za bezbožnost atd. Podle St. Součka se jedná o výtah z nedochovaného spisu J. A. Komenského „Amphiteatrum universitatis rerum“ (Srov. St. Souček, ČČH 1925, s. 337-356). Vlastní text na ff. 129v-136r, ff. 136v-185v prázdná. Frinta (Tscham. 3608).

h) f. 186r:

[Německá báseň s náboženským obsahem]

Báseň neznámého autora, psaná do dvou sloupců. Text básně na ff. 186r-versum zadní předsádky. Frinta neuvádí.

21

sign. 20 083

starší signatury: Bibl. Tscham. 90; 18 943; 17; 20 095

datace: 1678, na vazbě vytlačen rok 1683

rozsah: [I]+119 ff., od f. 117r nově

a) f. [I]:

„Dieſe ſchriefft, in dieſem Büchlein, Jft von mir, auf vnterſchiedlichen Autores der Heiligen ſchriefft, in meinem Hechſtbetriebten zueltandt, vnd alf die Jefuwiter auf meinem Gutt in der relligion, meine vntertan rigoroffe zue ver volgen ankommen, vnd derer vber 250 ver Jaget zue meinem troſt Extrahirt. CBS“

Německý náboženský traktát, psán černým a červeným inkoustem v jednoduchém rámečku, titul v trojitém rámečku, f. [I]v prázdné. Frinta – Tscham. 90.

b) f. 67r:

„Vom zuetstandt der religion, von rotten, vnd schpaldungen, von vielffaltigen vnterfcheidt, in Glaubenf ꝛuchen, Gotteldienst, Kirchen, Ceremonien [...] auf Edvin Santis Büchlein von mir Extrahieret a[nn]o 1678. CBS“

Výtah z německy psaného náboženského traktátu. Vlastní text na ff. 67r-85v, psán černým a červeným inkoustem v jednoduchém rámečku, titul červeně. Srov. Int. tisk **Außführlicher Bericht Von dem Zustand der Religion...**Erstlich Von **Edwin Santis**...in Engelländischer Sprach beschrieben/ unnd jetzo auß dem Italianischen unnd Frantzösischen in das Hochteutsche versetzt, s. l. 1646. Frinta neuvádí.

c) f. 86r:

„Vom ꝛtreýt der ꝛünden vnd der Tugend, oder vom Kamff def fleischef, vnd Geisteß Extrahieret auf der Heiliger ꝛfriefft von mir. CBS“

Německy psaný náboženský traktát. Vlastní text na ff. 86v-97r, psán černým a červeným inkoustem v jednoduchém rámečku, titul červeně v černém osminásobném rámečku. Frinta neuvádí.

d) f. 97v:

„Volget vom sterbenKunst Daf ist wie man rich zue einem chriftlichen ende bereiten vndt reeliglichen von diefer welt scheiden rolle, auf vnterschidlichen predigten Extrahieret von mier. CBS“

Německy psaný náboženský traktát. Vlastní text na ff. 98r-105v, psán černým a červeným inkoustem v jednoduchém rámečku, titul červeně. Srov. Tscham. 20 082 e). Frinta neuvádí.

e) f. 106r:

„Lekarftwi proti odpadlftwi, wkerem se přizedklada Gak to weliky Hřzich gest.“

Česky psaný výtah pravděpodobně ze spisu **Mikuláše Wedelia Panacea Apostasiae. To jest Lékařství proti odpadlství** – překlad do češtiny v Lešně 1631. Srov. Jung. V. 707 a Knih. 16 477. Vlastní text na ff. 106r-116r, psán černým a červeným inkoustem v jednoduchém rámečku, ff. 116v-119v prázdná. Frinta – Tscham. 3608.

22

sign. 20 084

starší signatury: Bibl. Tscham. 91; 18 944; 20 096

datace: 1679

rozsah: 44 ff. (nově)

a) f. 1r:

„Hyftorýen. vnd Exempel, auff daſ zehen Gebot Gottes, auf viellen Bewerten Scrybenten von mir zue Extrahiren angefangen den 18. Marti A[nn]o 1679. CBS“

Německy psaný text, rozdělený do devíti částí podle přikázání (deváté a desáté přikázání jsou společně). Na f. 2rv předmluva. F. 1v a ff. 42r-44v prázdná. Frinta neuvádí.

b) f. 22r:

**„Extract. auf Nucleum Hiftoriarum denck wirdigen alten vnd Newen Gefchichten
zufammen gezogen, darin von Gott, auch Gottes, der natur vnd weltlichen,
obrikeiten Exempel weiße gehandelt wirdt.“**

Německy psaný extrakt, nečleněný. Na f. 22r: „Welche von mir angefang[en] d[en] 12 april[is] a[nn]o 1679.“ Srov. 19 865 c) a Int. tisk **Nucleus Historiarum**. Oder Außerlesen[e] liebliche/ denckwürdige unnd warhafft Historien aus den glaubwürdigsten/ Alten unnd Newen Geschichtschreibern/ in gewisse Classes und Locos Communes zusammen gezogen...Samuel Meiger, Magdeburg 1 (1614) - 3 (1615). Frinta neuvádí.

Kromě uvedených rukopisů uvádí Frinta ještě dva svazky psané Skrbenského rukou, které jsme bohužel při fyzické prohlídce fondu nenašli a můžeme je tedy označit za ztracené. První z nich obsahuje dva spisky, tj. „Lamentaczý na Prawa, ktere se ne Zrzizeni, ale hryzenim a ssyzenim Zemským, nesprawednosti, ale wicze neprawosti gmenovati mohu, tez o Wrchnostech, Saudczach, aurzadech, Jurystach, prokuratorzch[!] krziwdie a giných nerzadech, ktere se werzegnie w tom swietie diegi. A – 1679“ a na stránkách 73-78 „Wýhost Swětu“.⁴³ Druhý svazek se sign. Tscham. 64 pochází údajně z r. 1658 a skládá se ze tří částí: „Přemisslowani o dokonalosti křesťanske“, „Pres Boží“ a „Sancta perseverantia“.⁴⁴

2.2. Rukopisy uložené v Knihovně Národního muzea v Praze

V Knihovně Národního muzea v Praze se nachází celkem osm rukopisů psaných Skrbenského rukou. Frinta (VMO 1919, s. 71) uvádí, že všech osm rukopisů bylo zakoupeno antikvárně s peněžitým příspěvím Františka Palackého.⁴⁵

⁴³ Viz A. Frinta (VMO 1919, s. 74n). Oba spisky podle Frinty obsahují myšlenkové a slovní výpůjčky z Komenského; první z Labyrintu a druhý ze spisu Renuntiatio mundi.

⁴⁴ Viz A. Frinta (ČČM 1919, s. 257). První dva spisky označuje Frinta za komeniana.

⁴⁵ Frinta se přitom odvolává na Přednesení jednatele v ČČM (1886, s. 55), kde čteme: „Štědrostí vysoce ctěného člena společnosti naší, p. Dra. Františka Palackého, jenž 50 zl. byl přispěl, zakoupeno bylo antikvárně osm rukopisů bratrských, nejvíce náboženského obsahu, a několik vzácných starších tisků. Z rukopisův šest psáno rukou Kristofa Bernharta Skrbenského v literatuře české posud nejmenovaného. Sedmý rkp., „Rettunk proti antykristu a svodům jeho“, byl posud jen dle titulu znám a mylně za totožný pokládán s jiným vzácným tiskem, „Rettunk duchovní, věrným křesťanům ku posilnění z roku 1626“, jehož dotud jediný známý exemplář též naše bibliothéka chová. Poslední z rukopisů těch sličným písmem čistě bratrským psaný, zahrnuje dva spisy v sobě: 1. Kněze Víta Jakše Přerovského (toho času služebníka církevního ve vsi Kralovicích blíž Prahy) „Tractatus de Apostasia. O hrozném odstoupení a odvrácení se lidském od Pána Boha, z r. 1608,“ a 2. „Napomenutí lidu Božího v Náboženství čistém postavenému. Leta soužení těžkých duchovních i tělesných plného 1624.“

datace: 1659

rozsah: 83 ff. (nově; původní paginace 157 pp.)

f. 1r:

**„Rettunk Proti antykryftu a swodum giego kterzifz w techto zarmuczenych
Czafych mnohým Ku zahýnuti ne ťftiafné fe rozmahagi, ane gednych od wiry
odftupowani fe diegé Tiem pak Kterzifz by duffe fweý retowati a přzed zahynutim
wyftrahnuti chtielý poddaný od giednoho z milowniku Giezyffé Kryftá, K czemuz
Beru ťlowá z Kapitolý Ofme Lukaffe Ewangielyftý, Které w teýz Kapitole we wrffu
ofmem od neho napfané gfau Takto etc. Kdo ma vffý k flyffeni ťlýfz.“**

Česky psaný opis Komenského spisu **Retuňk proti Antikristu**. Srov. Jung. V. 368. Na titulní straně přípisek: „Kterýzto Rettung Gieft odemnie dné 4 Miefycé martij Letha Panie ťftaftne poczitagjcze zaczyath plati 1659 ado Konaný gelt“ a duběnkou dopsáno „26 miefycze Junij.“ Na f. 2rv „K čztauczýmu napomenuti“, na ff. 3r-4r: „pořzadek kapitol“, vlastní text na ff. 5r-82v, členěn na 32 kapitol, bez odstavců, text psán černým inkoustem, titul červeně, ff. 1v, 4v a 83v prázdná. Na f. 83r hlavolam a pod ním text „Qvi habet sapientiam computet numeros.“ Na f. 82v poznámka „Restauratum ad laudem et g[lori]am dei vivi Edi ficacionemq[ue] Bonorum et Confusionem malorum, ad anum, 1627. djo 20 martij.“ V těšínské knihovně rukopis stejného názvu pod sign. Tscham. 1 465; Mirjam Bohatcová (1957, s. 14) chybně určuje jako pásaře těšínského rukopisu K. B. Skrbenského – tuto informaci přebírá též Kumpera (1992, s. 294). Frinta – Mus. II G 14.

datace: 1676

rozsah: 209 ff. (od f. 207 nově)

**„ťpis, o prawdie, a prawé giftoté, Božího ťpafeni, y přizpraweni, a ťpufobenim
geho, doftatečnie z hogne milofiti otcze Nebelkeho w ťkutczých Pana Giezu Kryfta,
tez, y odochazeni gehu. giftym a zřzizenie, ťkrze dary ducha ťwateho, w giednote
čzyrkwe ť[va]te začzat dne 1: Decembris. Leta Pane. 1676. odemne. CBS“**

Česky psaný text, na ff. 1r-209r, duběnkou v černém rámečku. Na f. 206v: „Tomu zepfanj a tegto meg Pracze ťtal fe Konecz dne 9. miefycze Julij Letha panie. 1677. Degß Buh ťftiaftnie a proťpiechu duffý me.“ Na ff. 207r-209r český text s citacemi z bible, který se věnuje zvláště postu (srov. 19 913, Mus. IV H 12 a Mus. V H 20). První tři listy prázdné, titul na rectu čtvrtého listu, versum čtvrtého listu a f. 209v prázdné. Srov. **Lukáše Pražského Spis o pravdě a pravé jistotě Božího spasení** – Jung. IV. 1 450 a Knih. 5 047. Frinta – Mus. III G 11.

25

sign. III G 16

datace: 1672

rozsah: 92 ff. (nově), ale foliace chybná (mezi ff. 78 a 80 jsou 2 listy)

f. 1r:

**„Extract: Tento wzat gieft z Biblie Źwate, odemnie Krystoffa Bernharta
řkrbenlkeho, a tuto do tegto Knihy wepfany Kczwiczeni fe a przyemyřlowani
w piřmie Źwątym, která obraczegj czlowieka Kpobožnořti, y poznanj wule Bozj,
Kczemuř mnie y giednomu Kazdemu Pan Buh račz dar ducha Źwateho dati,
a Źrdcze Khorlywemu na Źledowani gieho milořti bozřke, ſprawowati,
a vřwřowati amen“**

Česky psaný text, na f. 1r: „Nebo ne niegakych wtipnie Źlozených Bafni nalledujczce, znamu wczinily řme wam Pana gieziřře Kryřta nalleho, mocz a přichod, ale gako ti kteřiz řme očzima Źwýma gieho weleбноř wjdiely, z duhe Epifřtoly, obeczne Ź[watéh]o Pawla Kapitoly: 1. CBS 1672.“ F. 1v a ff. 79r-91v[!] prázdna, na f. 92rv[!] „Regifter“. Vlastní text extraktu na ff. 2r-68r, obsahuje výpisky ze Starého i Nového zákona k jednotlivým tématům (např. o stavu manřelském, o cizolořřtvu a smilřtvu, o modlách, rytinách a faleřných učitelích). Srov. 19 890 a) a 19 894. Na ff. 68v-78v německý text, na f. 68v nadpis: „Von der Reformirter Evangelifcher Lehr wo her dieřelbe Kommen thut“; na f. 70r nadpis: „Von vngleychheüt der Ceremonien, Źtreit“; na f. 70v: „Vom Heýl[igen] abendmahl Wař ein fromer chrieff, vnter Źolchem lang wierigen Źtreýt, einffeltieg halten, vnnđt Glauben Źolle.“ Frinta – Mus. III G 16.

26

sign. III H 17

datace: 1680

rozsah: 235 ff. (nově)

f. 1r:

**„Vwazowani, dila, řkutku, wule, a dobrodini Boziho, teř Biehu řweta, Lýdi a wřflech
wieczý w nem neřtalořti, ze ničz neni neř Bida, atrapeni ducha y Tiela,
z rozlyčnych autoru wybrane od demne CBS Leta 1680.“**

Česky psaný text, duběnkou v rámečku, členěn pomocí postranních číslic na 106 částí. Na f. 229v: „Degř Buh řřiařtnie, teg Pračze dokonagjczce giu dne 3 Deczemb[ris] Letha Pannie 1680.“ Na f. 230r nadpis: „O Źmřti czo geřř“; na f. 232v nadpis: „Přzřpřawa k řmřti“ – srov. Mus. V H 20. Text končí na f. 235r. Frinta – III H 17.

27

sign. IV H 12

datace: 1678

rozsah: 114 ff. (nově)

f. 1r:

**„Budičz a probuzowani fe, kwuly Boha wflemohaučzyho, z pišem Ÿ[vatých]
wybran, a kupřzemyfłlowani, odemnie Extrahyrowan CBS”**

Česky psaný text, duběnkou v rámečku. Na f. 114v: „Tato pracze ma dohotowena gieft dne 15 Nowembris lethy 1678.“ V pravém horním rohu čísla od 1 do 15; incipit na f. 2r: Kdo žada ujištěn byti v svem spaseni, drž se Pisma svateho, jistšy cesty neni... – končí na f. 2v – srov. 19 890 a) a 19 913. Na f. 9r: Jidaš zpočátku byl dobrý, naposledy, maje v tom prospivati, byl ten nejhoršý a Pana sve[h]o zradcu[!]. Saul pak zpočátku byl zly a veliky protivnik pravdy boží a jeho vule s[vaté], nasledovníkuv naposledy upamatujic se, byl dobry, Pana sveho miloval, vuly jeho s[vatou] nasledoval, ale i jíných nasledovatí toho vyučoval – srov. 19 891 a), 19 913 a Mus. V H 20. Na f. 18v-20r o šesti družích postu (srov. 19 913, Mus. III G 11 a V H 20). Na f. 54 v: Kdoš mi ukaže takoveho biskupa, ktery by se o to více nežli o co jíného staral, jen o to, jak by ubohich lydi měšce vytřasal, nežli obecne hřichy a nenalezitostí zle vykořeňoval, takže dív, že to kameni nevola a nekřiči – srov. 19 880 f). F. 1v prázdné. Frinta – Mus. IV H 12.

28

sign. IV H 26

date: 1679

rozsah: 288 ff. (nově)

f. 1r:

„Otaský Rozdilná, na Bieh, a fpufoh nýnegfliho fwieta.“

Česky psaný text. Pod titulem na f. 1r přípisek: „Dne 26 auguŧti A[nn]o 1679. CBS“ a na f. 288v iniciály „CBS“. Po straně čísla od 1-215. Text na ff. 2r-288v, f. 1v prázdné. Na f. 288v: „Degž Buh ůtiafnie, a kprospiechu duľly me, teg pracze vziti, ktera dokonana ode mne dne 26. Novembris. Letha Panie ůtiafne Poczitage 1679. CBS“ Frinta – Mus. IV H 26.

29

sign. V B 9

date: 1648 – 1649

rozsah: 22 pp.

(a) p. 1:

**„O brufernie Jazyka aneb ohniwég Kulé Swietá tento Extract gieft wzath a tuto
wýpfan odemnie CBS Letha panie 1648.“**

Česky psaný text, vazba novodobá, na hřbetě zlatým písmem „Brusírna jazyka 1648“. Na p. 21: „Tut[o] gieft Konetz Brufyrnie gazjka, aneb ohniwé kule tohoto ůwietha. Wypřaný dnuw mieľycze Martij Letha Panie 1649.“ Srov. Jeremiáše Drexelia Brousírna lidského jazyka – Jung. V. 488 a Knih. 2 098. Frinta – Mus. V B 9.

(b) p. 22:

„Z cosmografie Czelke.“

Česky psaný nedokončený extrakt z f. 674 spisu **Sebastiana Münstera** – srov. Jung. IV. 642 a Knih. 5 969. Na p. 22 pod titulem: „Na lyftu 674. opifugjtz o Ÿedmj ofobach Které za négmudžieglŸj w zemi izieczlke drzane byli wzatha[!] gŸau wieczj nize pŸané atho ...“. Dva exempláře tisku uloženy též v těšínské knihovně (Tscham. 5 079, Tscham. 1 478 neúplný). Frinta – Mus. V B 9.

30

sign. V H 20

datace: 1681

rozsah: 136 ff. (nově)

(a) f. 1r:

**„Apoftafia To gieft zrczadlo každodennimu fe zhlydani, odemnie zepŸane Letha
Panie 1681. CBS“**

Česky psaný text, členěný na odstavce, f. 1v prázdné. Na předním přideštití 19 řádků německého textu⁴⁶ (srov. v Knize paměti na f. 1r a Tscham. 19 913). Incipit zrcadla na f. 2r: Co jest po razu, kdy by stříbro nebylo, ale hola měď, ten za falešny jmin byti musy, byť obraz a napis, jak koly krasny byl. | Had tež koruny zlate miva a však předce jest hadem. | Kdo abelem a kdo Kainem komu jest, skutkove toho ukazují. Na f. 4rv pasáž o trpělivosti: Trpělyvost zmužila cnost, | božich lydi jest zvlaštni host. | Trpělivost ve všem zvykla, | ktera pychy svetske znikla. | Trpětí mně uči vzdíckny mile | všelike protívenství každé chvíle... Na f. 15v: „Jidaš zpočátku byl dobry, naposledy, maje v tom prospivatí, byl zradce Pana sveho, až se y oběsyl. Saul spočátku byl zly, protívnik pravdy boží a jeho wule s[vaté] ... – srov. 19 891 a), 19 913 a Mus. IV H 12. Mravoučné sentense komponovány do odstavců. Na f. 23v: Filozof Epictetus život svuj ve dvou slovích zavřel, a to v tom, stěrp a zdrž se, neb na tom křesťanství zaleží, věř dobře a čini dobře, a protož více se starej o dušy, co by jí věčně prospělo, nežli časně o tělo, nebo jestli tělo sve ruchem před hanbu oči lidských opatruješ, tak mnohem více duši svu před hanbu oči božich odívati maš – srov. 19 913. Na f. 27v: O postu..., O pokani, na f. 28r: O almuzny davani..., na f. 28v: O svatosti večere...; na f. 65r: Moře to přirozeni ma, že mrtveho člověka v sobě netrpi, ale jeho že vyvrhuje, tak tež jest svet, ktery lidi takovych netrpi, kteří jemu umruce, Panu Bohu živí jsu...“; na f. 81r: O smrti co jest..., na f. 84v: K smrti příprava... Patrně výtahem ze spisu 19 913. Frinta – Mus. V H 20.

(b) f. 123r:

„Rýtmý. K rozdljnlým wieczem wýnavczugiczy.“

Německý text (zčásti veršovaný), na ff. 123r-136v. Frinta – Mus. V H 20.

---

⁴⁶ „Zue hoff iŸt d[as] leben beŸchwerliech vnd / d[as] Ÿterben noch viel mehr gefeŸerliech. / Jie mehr man mit d[er] welt vmgehet, ie / mehr man von ihr betrogen wierdt. / Taufendt dienŸtbarkeiten bedarfen zue / erlangen der Herren Gnadt, aber mit / einer einzieger Ÿchlech[!] vŸrfachen wierdt / Ÿie verŸchertzt vnd verlohren. / Wer ein mahl die Ÿpeiß verŸchüt, der wierdt / Ÿie So rain nicht wieder aufleßen. / Darumb ein Einziege vntzen Glück gieldt / beihof mehr, als ein Centner weiŸheit. / aber / wier klagen oft vber ein dieng, welcher / Siech viel Ehender würde vber vnß / beklagen, wan eŸ nur reden Kunthe. / Dan ein vnbeŸfoner hoffertieger menŸch / thut offtet waf, in einem tag, d[as] in her / nach die Gancze Zeit ŸeineŸ lebenŸ gereit.“

2.3. Nová identifikace dvou těšínských rukopisů

V Tschammerově knihovně v Těšíně se nacházejí dva rukopisy, jejichž obsahovým východiskem jsou části evangelia týkající se Kristova umučení a smrti. První z těchto pašijových spisků pochází z roku 1675 a je nazvaný *Uvažování [o] nevinne a přehrozne smrti Pana a Spasytele Ježíše Krysta* [sign. 19 892]; v soupise rukopisných bohemik těšínské knihovny (ČČM 1919, s. 261) uvádí Frinta tento spisek jako možné dílo Komenského.⁴⁷ V případě druhého spisu s poněkud obsírnějším titulem *Z Hystorye o umučení, smrti, pohřbu, vzkříšení a na nebe vstoupeni Pana našeho Ježyše Krýsta od čtyř evanjelystu opsane a ode mne k naučení a přemyšlovani v tento kratky extract uvedeny leta Paně CBS 1675* [sign. 19 914] odkazuje Frinta (VMO 1919, s. 73) na Jung. V. 1 241, tedy na Komenského spis *Historia o umučení, smrti, pohřbu i vzkříšení Pána našeho Ježíše Krista*.

Než promluvíme o skutečném poměru obou výše uvedených rukopisů, zastavme se u dvou Komenského spisů, které s těšínskými rukopisy úzce souvisí. Tím prvním je již výše zmíněný spisek *Historia o umučení, smrti, pohřbu i vzkříšení Pána našeho Ježíše Krista* (dále jen *Historia*); tento spis vyšel dvakrát za Komenského života (1631 v Lešně a 1663 v Amsterdamu), nově byl vydán pouze jednou v Sebraných dílech kazatelských (1893, s. 1-43). Druhým spisem je *Kázání XXI o umučení a smrti, pohřbu i vzkříšení pána našeho Ježíše Krista* (dále jen *Kázání XXI*),⁴⁸ tato kázání byla pronesena poprvé v roce 1636 v Lešně a v tomtéž roce byla snad i vydána, podruhé vyšla stejně jako předchozí spisek v Amsterdamu v roce 1663, nově opět v Sebraných dílech kazatelských (1893, s. 44-312).

Obsahově jsou si tato dvě díla velmi blízká. *Historia* se skládá z patnácti částí, které shrnují obsah pašijí od vzkříšení Lazarova až po Kristovu smrt a pochování, spisek uzavírá tzn. harmonia historie o vzkříšení Páně, též ze všech čtyř evanjelistů sebraná; jednotlivé části jsou zakončeny modlitbou. Spisek *Kázání XXI* je uveden Komenského předmluvou z 3. května 1663, následuje kázání přístupní, dále patnáct kázání na jednotlivé díly pašije, každé z těchto kázání tvoří čtyři části: textus,

---

⁴⁷ Údaj o možném Komenského autorství najdeme i v soupise rukopisů J. A. Komenského, který sestavila M. Bohatcová (1957, s. 62); uvedený rukopis je zde zařazen mezi pochybné spisy s odkazem právě a pouze na Frintův soupis bohemik v Těšíně. V pozdějších soupisech Komenského spisů se ale tento rukopis neobjevuje.

⁴⁸ Spis *Kázání XXI* v Jung. V. 855 a).

předpovídání, tajemství a naučení;⁴⁹ následuje historia o vzkříšení a na nebe vstoupení Pána našeho Ježíše Krista, kázáním paterým vysvětlená, a celek je uzavřen textem na harmonii o Kristovu vstoupení v nebe. První spisek je v podstatě pouze systematickým výtahem z pašijových částí bible, který však tvoří textový základ pro rozsáhlé věroučné výklady v jedenadvaceti lešenských kázáních.

Na základě textového srovnání těšínského rukopisu se sign. 19 892 a obou Komenského spisů jsme zjistili, že spisek *Uvažování [o] nevinne a přehrozne smrti Pana a Spasitele Ježíše Krysta* je extraktem ze spisu Kázání XXI; jednotlivé části kapitol (textus, předpovídání, tajemství a naučení) nejsou ve Skrbenského výtahu od sebe nijak odlišeny a některá kázání jsou přehozena (po 11. díle následuje 15. díl, dále tři díly historie o vzkříšení, na ně navazuje 12., 13. a 14. díl, dále čtvrtý a pátý díl o vzkříšení a závěr tvoří kapitola o Kristovu vstoupení v nebe).⁵⁰ Text rukopisu se sign. 19 914 je přes svůj název taktéž extraktem ze spisu Kázání XXI; na rozdíl od předchozího rukopisu není nikterak členěn a obsahuje obšírné výpisky i z kázání přístupného. Jak už jsme uvedli, oba Skrbenského rukopisy pocházejí z roku 1675 a je tedy možné, že písař měl k dispozici amsterodamský tisk, který obsahuje oba Komenského spisy; to by také vysvětlovalo, proč se skrývá pod titulem *Z Hystorýe o umučení...* výtah z jedenadvaceti lešenských kázání. Konečný soud umožní teprve podrobná textová analýza.

2.4. Shrnutí

Rukopisy K. B. Skrbenského pocházejí z let 1648-1684. Většinu z nich tvoří extrakty z bible a výtahy z českých a německých spisů evangelických teologů (výtahy z děl luteránského kazatele Martina Mollera, protestantského teologa Nicolause Vedelia, extrakty ze spisů českého bratra Jana Kocína z Kocinetu, výtahy ze spisů Jana Amose Komenského, Lukáše Pražského a dalších); ačkoliv výpisky z literatury

---

⁴⁹ K obsahu těchto částí Komenský uvádí: „Pořádek a způsob rozjímání pašije svaté, jaký zachovati míníme, v přístupném kázání navrženo jest, jmenovitě za povysvětlením toho, co se kde s Kristem dálo, hned připomínati. Napřed, že se tak dáti mělo podle předpovídání Písem. Druhé, ukazovati podle týchž Písem zavinuté v tom tajemství vykoupení našeho, jak jmenovitě tím samým, což se při Kristu dálo, spasení naše se konalo. Naposledy přirovnávati to, což se s tělem jeho, církví, děje, a tak všeliká naučení, napomínání, výstrahy odtud vyvozovati.“ Viz Sebraná díla kazatelská II (1893, s. 61).

⁵⁰ Srovnání incipitů viz příloha. Pro komparaci textů jsme použili již zmíněné novodobé vydání obou spisů v Sebraných dílech kazatelských, které vzniklo na základě tisku z r. 1757 (tento tisk vydán na základě první společné edice obou spisů v Amsterodamě 1663); minimální úpravy, které editoři provedli, pro toto srovnání nejsou relevantní.

evangelické převažují, výjimečně najdeme mezi Skrbenského spisy i výtahy z děl neevangelíků (např. výtah ze spisu člena Tovaryšstva Ježíšova Jeremiáše Drexelia).

Z hlediska doby vzniku můžeme v souvislosti se Skrbenského rukopisy mluvit o třech časových vrstvách: první opisy vznikaly už na konci čtyřicátých let; druhou časovou vrstvu tvoří rukopisy pocházející z konce padesátých let (v letech 1658-1659 vznikl opis Komenského Labyrintu světa, Retuňku, Přemýšlování o dokonalosti křesťanské a Presu Božího); posledním a co do množství opisů nejpłodnějším obdobím pak byla léta 1672-1684. Právě v tomto období vznikají spisy „útěšné“ (tj. různé varianty budiče, dvě varianty zrcadla a různé extrakty z bible) a řada výtahů z německy psaných spisů evangelických, jejichž hlavním smyslem bylo posílení ve víře v období zvýšeného útisku nekatolíků ve Slezsku;⁵¹ z této doby pocházejí též další extrakty z Komenského spisů (1675 dva výtahy z Kázání XXI, roku 1679 patrně extrakty z Labyrintu světa a ze spisu Renuntiatio mundi a konečně roku 1684 výtah z druhého dílu knihy sedmé spisu Amphitheatrum universitatis rerum). Všechny uvedené Komenského spisy kromě Retuňku a Amphitheatra vyšly už za Komenského života a je tedy možné, že Skrbenského opisy vznikly na základě tisků.

Retuňk proti Antikristu byl sepsán pravděpodobně roku 1617 a je snad totožný se spisem Clypeus contra Antichristum, o němž se Komenský zmiňuje v dopise Petru Figulovi z 22. května 1656 (známém pouze z Figulova překladu do latiny) jako o jednom ze svých děl, která byla zachráněna při lešenském požáru.⁵² Spis Amphitheatrum universitatis rerum, rozdělený do 28 knih, vznikal někdy v letech 1624-1627, druhá kniha o 125 kapitolách shořela při požáru v Lešně a zbytek je až na Skrbenského výtah z druhého dílu knihy sedmé nezávěsný.⁵³ Zda-li byl v případě těchto spisů předlohou originál nebo opis nelze na základě dostupného materiálu zjistit. Do kontaktu s Lešnem se snad mohl Skrbenský dostat přes rodinu své druhé manželky Kateřiny Apolonie Bořitové z Budče (svatební smlouva 13. 4. 1660 v Brzegu), jejíž matka pocházela z rodu Dobřenských z Dobřenic a pobývala na statku Chvalkově nedaleko Lešna.

---

⁵¹ Srov. např. titul rukopisu Tscham. 20 083 „Diefē Źchriefft, in diefem Büchlein, Jft von mir, auf vnterſchiedlichen Autores der Heiligen ſchriefft, in meinem Hechftbetriebten zuſtandt, vnd alf die Jefuwiter auf meinem Gutt in der religion, meine vntertan rigoroffē zue ver volgen ankommen, vnd derer vber 250 ver Jaget zue meinem troft Extrahirt. CBS [1678]“ nebo přípisek za titulem v Tscham. 19 980 a) „Welche ich Ihm monath martj diefeß Jahref alß ich vnd meine vntterthner, auff hechft in der Relligion ver folgt geweßen, zuem hertzlichen Troft, vnd ſchterkung meineß glaubenß, zue Źchreiben angefangen vnd den 26: [Septem]bris. volendf auß gefchrieben ro gefchehen Ihm 1672. Jahref etc.“

⁵² Viz Dílo Jana Amose Komenského 2, s. 225.

⁵³ Viz Epistula ad Montanum (Dílo Jana Amose Komenského 1, s. 19).

Relativně nejpůvodnějšími spisy jsou česky psané tzv. extrakty z bible, budiče a zrcadla (zvl. těšínský rukopis se sign. 19 913), v nichž patrně autor doplňoval výpisky z literatury náboženské vlastními úvahami moralistickými. V tomto směru je ještě nutno provést zevrubný textový rozbor, na základě něhož bude možné určit míru původnosti těchto Skrbenského spisů a identifikovat zdroje excerpt.

3. Jazykový rozbor *Knihy pamětí*

Dosud jediný pokus o rozsáhlejší jazykový rozbor *Skrbenského rukopisů* byl uveřejněn v roce 1919 a jeho autorem je již několikrát zmíněný Antonín Frinta. Uvedenému jazykovému rozboru předchází výčet všech do té doby známých *Skrbenského rukopisů*, žádný z těchto rukopisů ovšem nebyl určen jako jednoznačně původní; podle Frinty se vesměs jedná o opisy nebo výtahy z děl jiných autorů. Při svém jazykovém rozboru se Frinta opíral především o tituly jednotlivých rukopisů a o svazek obsahující dva kratší texty, které považoval z celé písemné pozůstalosti za „relativně nejpůvodnější“.⁵⁴ Nesporně původním spisem K. B. *Skrbenského* je *Kniha pamětí*, obsahující zápisy v rozsahu 93 folií o *Skrbenského* životě, o životě jeho rodiny a rodin spřízněných z období od srpna roku 1632 do října roku 1685. Většina textu je psána česky, menší část (zhruba 15 stránek rozložených do pěti různých částí rukopisu) je psána německy.

V rámci jazykového rozboru *Knihy pamětí* se zaměříme na popis grafiky textu a specifických jevů hláskoslovných, tvaroslovných a syntaktických. Grafickou a hláskoslovnou stránkou se budeme zabývat zvlášť podrobně, neboť obšírné poznání těchto dvou rovin a jejich vztahu je nutné pro jakékoliv následné převádění textu do jiné grafické podoby. Ostatní jazykové roviny nebudeme zkoumat totálně, spíše se pokusíme zachytit jevy neobvyklé, vázané na dobu a místo vzniku textu. Na závěr kapitoly popisující grafiku *Knihy pamětí* zařazujeme poznámku transliterační, ve které zachycujeme všechny naše zásahy do textu a popisujeme některé jednotlivosti související s problematikou přepisu.

Příklady v našem jazykovém rozboru uvádíme v transliterované podobě, zachováváme přitom původní hranice slov (tento postup jsme zvolili proto, abychom usnadnili případné vyhledávání uvedených příkladů v textu převedeném do elektronické podoby); v závorce za příkladem je vždy uvedeno číslo zápisu a za středníkem číslo folia.

---

⁵⁴ Jsou to spisy „Lamentaczý na Prawa, ktere se ne Zrzizeni, ale hryzenim a ssyzenim Zemským, nesprawednosti, ale wicze neprawosti gmenovati mohu, tez o Wrchnostech, Saudczach, aurzadech, Jurystach, prokuratorzch krziwdie a giných nerzadech, ktere se werzegnie w tom swietie diegi. A – 1679“ a „Wýhost Swětu“ (na stránkách 73-78). Oba spisky podle Frinty obsahují myšlenkové a slovní výpůjčky z *Komenského*; první z *Labyrintu světa* a druhý ze spisu *Renuntiatio mundi*. Svazek obsahující uvedené dva spisy už v době Frintovy návštěvy *Tschammerovy* knihovny neměl signaturu a dnes je nezvěstný. Není tedy možné zjistit, zda jde o výtahy z *Komenského* spisů, i když je to podle mého názoru velmi pravděpodobné, nebo zda se jedná o díla původní (nebo lépe řečeno o jakési „ohlasy četby“), jak se domníval Frinta. Srov. A. Frinta (*VMO* 1919, s. 67-81).

3.1. Grafika

Knih pamětí je psána pravopisem spřežkovým, diakritická znaménka se vyskytují zřídka a jsou užívána velmi nedůsledně. Ostré a tupé sykavky a polosykavky nejsou v rukopise jednoznačně odlišeny, tatáž grafická podoba se často užívá pro označení různých fonémů. Háček nad literou se v rukopise nevyskytuje ani v jednom případě, nejsou tedy rozlišovány ani palatály *t'*, *d'*, *ň*. Vibranta *ř* se píše spřežkou *rz* nebo *řz*. Čárka se píše nad všemi samohláskami (kromě *o*), ale asi pouze litery *á*, *é*, *ý* znamenají vokalickou délku, čárka nad *u* neoznačuje kvantitu (její psaní je pouze záležitostí grafickou, odlišuje grafém *u* od grafému *n*), kroužek nad *u* se v rukopise nevyskytuje. Sporadicky se užívá tečka nad literou, např. *k* označení tupé sykavky *ž*, dále ve spřežkách *čz*, *řz*, výjimečně nad samohláskou *ý*. Zřídka nacházíme literu *ÿ*. Písař rozlišuje dvojí *i*, užívání *i – y* je však značně rozkolísané (po *c*, *z*, *s* se například píše jak měkké *i*, tak ypsilon).

Vztah mezi slovem „sémantickým“ a slovem „grafickým“ bývá nesymetrický: písař jednak spojuje různá slova v jeden grafický celek (zvl. bývají spojeny předložky a spojky s následujícím slovem), jednak rozděluje slova, která z hlediska významového tvoří celek, do více částí (oddělovány jsou převážně prefixy). Hranice syntaktických celků často nejsou nijak signalizovány, interpunkci užívá písař zřídka a libovolně, velká písmena se nacházejí na nejrůznějších pozicích (dokonce i uvnitř slov). Text je na některých místech hierarchizován pomocí závorek. Rukopis obsahuje několik typů zkratk (podrobný popis zkratk a značek viz Kap. 3.1.4).

3.1.1. Samohlásky

V rukopise existuje šestičlenná řada samohláskových grafémů krátkých (*a*, *e*, *i*, *y*, *o*, *u*) a v podstatě pouze trojčlenná řada samohláskových grafémů s označenou vokalickou délkou (*á*, *é*, *ý*, popř. *í*). Čárka nad *u*, jak už bylo uvedeno výše, neoznačuje kvantitu, ale pouze odlišuje grafém *u* od grafému *n*, v rukopise se vůbec nevyskytují grafémy *û* a *ó*. Délku – alespoň v některých případech – patrně označují i grafémy *j*, *ÿ*, *ÿ* a spřežka *ij*. Hlávka *u* na začátku slova, v předložce, ve slovech přejatých a ve zkratkách s nadepsanými písmeny bývá značena literou *v* (hlávka *v* se naproti tomu píše grafémem *w*): *vczini* (218; 52v), v *Kunczjtz* (16; 5v), *ge[m]v* (156; 38r), *vpanuw* (191; 46r), v *Kazal* (228; 58v), *Inventjrowaly* (289; 81v) atd. Dvojhávka *ou* se píše spřežkou *au*,

např.: *gfaucze* (2; 2r), *fwau* (2; 2r), *gfau* (3; 2r), *Źaudczuw* (4; 2v), *Kterauztho* (4; 3r), *ponizenau* (4; 3r).

a) Skupina ie

Grafém ě se v rukopise nevyskytuje vůbec. Na jeho místě se většinou objevuje spřežka ie, např. *Pamieth* (2; 2r) – ale *Pameth* (151; 36r), *miefycze* (182; 43v), *odemnie* (199; 47r), *zhrzjfftie* (4; 2v), *Pohrzebie* (77; 14r), *lethie* (88; 16v). Ne každé ie má však tutéž platnost jako grafém ě, viz skupina gie v dokladech *gieden* (70; 13r), *Gietrzjch* (71; 13r), *gieho* (71; 13r), *giezdjcz* (75; 13v), *Marygie* (86; 16v), *Magie* (151; 36r); skupina zie ve slovech *zazien* (1v), *zierotjná* (145; 34v); a pravděpodobně nadbytečné označení palatálnosti v případech jako *materzie* (14; 5v), *czieho* (82; 15v), *wetrziech* (83; 15v). V některých případech se skupina ie objevuje v pozici dnešního i (srov. *dawied* (153; 37r) – ale *dawjda* (97; 19r), *fieliep* (188; 45r), *Kurffierfft* (323; 90r) – ale *Kurffirfftu* (125; 28r), také asi *zapieß* (139; 31v), *wypieß* (286; 77v) – *wypify* (286; 77v), *pziepieß* (297; 83v) – *Pzicipif* (238; 60v), *spieß* (301; 85v) – *spißy* (258; 64r), *Źlepiecz* (84; 16r) – *Źlepjcz* (82; 15v), *oŹpietz* (161; 39v), *iŹziepiefft* (114; 24v). Naproti tomu psaní skupiny ie v dokladu *negŹpieß* (222; 53r) není pravděpodobně záležitostí grafickou – srov. Bělič (1972, s. 137) uvádí podoby *spješ*, *vjec* ve slezských nářečích – ale vedle toho též *ŹpiŹfe* (325; 91r).

b) Grafémy i – y – j

Písař rozlišuje dvojí i, grafém y někdy značí na začátku slova nebo po samohlásce hlásku j: *yak* (136; 29v), *hoynoft* (162; 40r), výjimečně má stejnou platnost i grafém i: *ia* (1v). Grafém j se užívá z hlediska současného spisovného jazyka v pozicích jak pro i/í, tak pro y/ý: *abjch* (60; 11r), *lychnowŹkj* (80; 15r), *mjch* (81; 15r), *djlnjch* (81; 15r), *mladjch* (91; 18r), *djly* (156; 38v), *ŹednjczŹkj* (272; 67v). Spojka i se píše grafémem y.

Po retnicích je i – y rozlišováno až na některé výjimky důsledně (srov. též příklady v Tab. 3. 1): *obily* (91; 17v), *Bidneho* (160; 39v), *zamluwil* (273; 68r), *mými* (273; 68r), *papir* (324; 90v). Odlišně od dnešního stavu rozmisťuje písař i – y především po w na začátku slova (snad jde o analogické psaní podle předpony wy): *wydiel* (35; 7r), *wydietj* (123; 27v) – ale *newidiel* (1v), *widieß* (256; 63v), *wytieŹtwj*

(323; 90r). Po hláskách b a w se někdy vyskytuje j na místě y, popř. ý: *abjch* (60; 11r), *fwjch* (60; 11r). Po souhlásce f je pouze měkké i: *Confirmirowanj* (41; 8r), *Proffiant* (89; 17r), *beneficio* (301; 85r).

Tab. 3.1. Frekvence různých grafických podob fonému i/í (popř. y/ý)

	i	í	ij	y	ý	j
abych	0	0	0	26	0	4
abychom	0	0	0	11	0	2
svých	0	0	0	1	1	7
svým	0	0	0	4	8	0

Po l je kladeno i – y z dnešního hlediska zcela libovolně, kvantitativně však převládá grafém y (výjimkou jsou slova cizího původu), v tomtéž slově se často vyskytují obě varianty, viz např.: *Eliβka* (3; 2r) – *Elyβka* (77; 14r), i – y zde v poměru 1:6; *Kwelikemu* (4; 2v) – *welykeho* (138; 30v), ve všech tvarech tohoto adjektiva a také v adverbium je i – y v poměru 32:6; *vblizenj* (4; 2v) – *vblyzieni* (315; 88r); *flijkjch* (5; 3v) – *flyfkých* (201; 47v); *flibjly* (5; 4r) – pouze jeden výskyt, v ostatních tvarech a ve slovech se stejným kořenem je grafém y: *flybu* (66; 12r), *flybjl* (103; 20v) – a podobně i *polybitj* (218; 52v), *oblybily* (185; 44v); *zlichenfftená* (8; 5r) – *zlychenffteýna* (13; 5r), i – y v tomto tvaru v poměru 1:4; *Julivfa* (26; 6v) – *Julyvfowj* (132; 28v), i – y v poměru 11:10; *solicitirowatj* (38; 7v) – ve slovech cizího původu je běžné i; *Truhlitzky* (53; 9v) – pouze s i; *vhlidagjczy* (56; 10r) – ale *vhlydam* (284; 75v), *zhlydnul* (285; 76r), *vhlydal* (314; 88r); *objli* (91; 18r) – *obily* (91; 18r); *Toliko* (91; 18r) – *Tolyko* (89; 17r), počítáme-li i tvary se zápornkou, je i – y v poměru 13:4; *Katholikum* (103; 20v) – *Katolykami* (226; 55v); *gieftli* (113; 23v) – *gefily* (123; 27v), i – y v poměru 3:4; *ačz Koli* (122; 27r) – *aczkoly* (287; 80r), i – y v poměru 4:3 (skupina *koli* / *koly* v poměru 9:5); *wβelike* (122; 27r) – *wβelykych* (196; 46v); *nezli* (136; 29v) – *nezly* (1v), i – y v poměru 12:8; *wefeli* (146; 34v) – *wefely* (17; 5v), i – y v poměru 2:12; *Krali* (218; 52r), tj. dat. sg. – *Kraly* (256; 63v), tj. vok. sg.; *publicirowané* (226; 54v), *publicatj* (325; 91v) – *publykati* (325; 91r); *Ewangieliczfkych* (228; 58v); *Poli* (232; 59v) – *poly* (164; 40r), oba doklady jsou v lok. sg.; *mpafyteli* (256; 63v) – pouze tento jeden případ, v ostatních substantivech na –tel jest vždy y: *prziately* (4; 2v), tj. ak. pl., *wykupitely* (193; 46r), tj. dat. sg., atd. Z uvedených příkladů vidíme, že případy, kdy se za původní měkké i píše ypsilon, jsou častější než případy opačné. Také v l-ovém

příčestí ve všech rodech převažuje grafém y: *Kterzj byli Protj G[eho] m[ilosti] Cz[ísari] fe zdwjhlý* (56; 10r), [aby manželé] *zjwi byly* (285; 76v), přičemž ypsilon se objevuje i v případě, že je koncovka podmětu –ové: *Kmotrowe byly* (153; 37r), měkké i se naopak objevuje i u feminin a neuter: *weczj náffe Fedrowane byli* (122; 26v), *gak fe wβechno chyli* (256; 63v).

Po hláskách c, z, s i č, ž, š se píše taktéž i – y, srov. dvojí i po c, č: *vczini* (218; 52v) – *vcznil* (2; 2r), *czyly* (1v), *proczitnet* (1v), *Źaudczy* (4; 2v), *czyfaŹie* (137; 30r) – *czifarŹke* (139; 31v) – *czjfarŹtwj* (94; 18v), *poruczytj* (50; 9r) – *poruczitj* (4; 3r) – *Poruczjla* (158; 39r), *w noczj* (1; 2r) – *w noczy* (225; 54r); dvojí i po z, ž (po z, není-li součástí skupiny zie, většinou následuje grafém y nebo j, jinak se krátké i po z vyskytuje jen výjimečně): *mrzy* (1v), *mezy* (87; 16v) – *mezi* (116; 25r) – *mezj* (120; 26r), *vblizyl* (4; 2v), *zymniczj* (112; 23v) – *zymnicze* (112; 23v), *zywotie* (139; 31r) – *ziwoth* (205; 48v) – *zjwoth* (205; 49r); dvojí i po s, š: *miefycze* (19; 6r), *gfylly* (1v), *dobŹfyczem* (4; 2v) – *dobŹficze* (4; 3r) – *dobŹfjczze* (4; 3r), *profyl* (4; 2v) – *Proffl* (60; 11r), *wŹfichnj* (103; 20v) *wŹfychnj* (226; 55v), *neýwyŹfjy* (4; 3r) – *neýwyŹfjch* (4; 2v).

Po ř následuje většinou grafém i nebo j, pouze v jednom případě grafém y: *przjmluwy* (4; 3r) – *přimluwagjczze* (281; 73v), *RzjmŹkeho* (4; 3r), *przj* (4; 3r) – *při* (313; 88r), *PrzjŹfly* (7; 4v) – *przigitj* (285; 76r), *gjrzimu* (282; 74v) – *gjrzjho* (14; 5v), *zaopatřyl* (285; 76r). **Po hlásce j** následuje taktéž pouze i a j, např. *wyrozumiegicz* (289; 81r), *dalegi* (289; 81r), *nachazegjczich* (289; 81v), *chtegj* (289; 81v).

Po h, ch, k a r je většinou tvrdé y, jen výjimečně měkké i (v některých jednotlivých slovech): *fuchich* (120; 26r), *ne pochibnie* (120; 26r). Ve slovech cizího původu je většinou grafém i: *inhibitij* (47; 8v), *archiwách* (122; 27r), *Novembris* (123; 27r), *memorial* (189; 45r). U vlastních jmen je pravopisná podoba často počesťovaná: *KryŹta* (140; 32r), *marygj* (264; 65v), *Frydrych* (264; 66r) atd. **Po d, t, n** je většinou i – y rozlišováno, odchylky se zde vyskytují ojedinele, a to především v koncovkách gen. a lok. pl. substantiv, adjektiv a zájmen: *gjnich* (2; 2r), *od poddanich* (89; 17r), *newjnnich* (105; 20v), *z ných* (267; 66v), *Nycz menie* (325; 91v). Ve slovech cizího původu se někdy psaní přizpůsobuje výslovnosti: *deputyrowani* (273; 68r) – *deputirowaly* (122; 26v), *dyamentowy* (281; 74v).

Způsob psaní grafémů i – y může souviset s výslovností dvojího i v reginu, odkud rukopis pochází.⁵⁵ Zatímco po retnicích a po souhláskách tvrdých se psaní i – y

⁵⁵ Zvláště některé moravské dialekty rozlišují dodnes i – y ve výslovnosti; buď jako 2 fonémy, nebo jako poziční varianty. Na Valašsku se např. po měkkých retnicích a po l (l') vyslovuje jen i, po tvrdých

od dnešního stavu liší jen v několika případech (jde patrně o omyly nebo písarský úzus), po sykavkách, polosykavkách a hlásce l je psaní i – y značně rozkolísané. Situaci navíc komplikuje nejasná platnost grafému j, který pravděpodobně ne vždy znamená vokalickou délku a patrně ne vždy stojí na místě měkkého i (viz Tab. 3.1). Značná grafická variantnost v rámci téhož slova naznačuje, že písař mohl používat grafémy i – y – j polyfunkčně, aniž by pro něj změna litery nutně musela znamenat změnu výslovnosti; grafická rozkolísanost však může být stejně tak důsledkem tlaku výslovnosti (a snad i konfliktem výslovnosti a psaného jazyka). Porovnáme-li zkoumaný rukopis s dalšími Skrbenského texty, vidíme, že ačkoliv se patrně většinou jedná o opisy na základě tisků, dochází k podobnému matení i – y – j, a to stejně jako v Knize pamětí zvláště po l a sykavkách a polosykavkách.

c) Označování kvantity

A. Frinta (VMO 1919, s. 77) na základě jazykového rozboru titulů a dvou kratších spisků usoudil, že Skrbenský v textech kvantitu neoznačoval: „Kvantita všech samohl. výslovností K. B. Skrbenského byla jednotná, t. j. krátká, jak je přirozené u Slezana. Tomu nasvědčuje jednak zmíněné již neužívání čárek ani kroužkovaného ů, jednak zcela zmatené a skutečnosti jistě neodpovídající užívání písmene j (=í), na př. v infinitivní příponě: pokazatj 43 apod. S tím souvisí, že dvojhláska au se vyskytá jen zřídka, kdežto obvyklé je místo ní u, což sotva však znamená dlouhé ú jako stupeň starší.“

Tentýž názor je vysloven i v ediční poznámce k vydání spisu *Amphitheatrum universitatis rerum* v Díle Jana Amose Komenského (1969, s. 195): „Na písari rukopisu K. B. Skrbenského je patrný nedostatek školního výcviku v pravopise: neví si rady s psaním velkých písmen ani s interpunkcí, neoznačuje kvantitu (grafém -j-, který je poměrně častý, nelze chápat jako znak pro -í-, poněvadž se ho užívá i pro nepochybný vokál -i-).“ Způsob úpravy Skrbenského autografu pro tuto edici nepovažujeme za zrovna nejšťastnější. Editoři totiž podle návrhu Jaromíra Běliče zavádějí do textu kvantitu novočeskou, ale zároveň ponechávají beze změn hláskové podoby nářeční,

---

retnicích a po l jen y, po sykavkách (a po ř) bývá též y, po ostatních souhláskách pak buď jen y (např. po d, t, n), nebo jen i (např. po d', t', ň). Ve Slezsku je foneticky nezávislé i – y většinou jen po retnicích (być – bić), pokud existují měkké sykavky proti tvrdým, závisí výslovnost i – y na předchozí hlásce (jazyk – žima); v nářečích po obou stranách Ostravice se po š, ž, č a většinou též ř vyslovuje měkké i (život), jinak veskrze y; na většině Opavska, kde řada š, ž ... splynula se š, ž ..., se po sykavkách vyslovuje y (žyma), v úseku kolem Studénky je však i (žima). Srov. J. Bělič (1972, s. 33n a s. 88).

takže například slovo *nahodu* přepisují *náhodú*, *z matku* na *s matkú*, *podle mudrosti* na *podle múdrosti*. Je však značně diskutabilní, zda je skutečně zachována nářeční podoba lašská, tyto podoby totiž jednoznačně odkazují na oblast východomoravskou.

V Knize pamětí se také z velké části kvantita neoznačuje, grafémy s délkou se v ní ale objevují v takové frekvenci, že tyto délky nelze považovat za náhodné písařské omyly. To, že délky v rukopise nejsou pouze náhodným jevem, dokládají navíc německé partie, ve kterých se dlouhé samohlásky nevyskytují. Zdá se, že písař měl povědomí o existenci kvantity v psaném jazyce, ovšem způsob, jakým on sám kvantitu pokládal, ukazuje, že ve své mluvě pravděpodobně délky neužíval.⁵⁶ Rozkolísanost a nedůslednost v označování vokalické kvantity je podle mého názoru důsledkem nedostatečného citu písaře pro kvantitu.⁵⁷

Grafém á se vyskytuje především na konci slov: *wypfaná* (2; 2r), *Lwá* (3; 2r), *má* (4; 2v), *zwrbná* (5; 3v), *Prazmá* (5; 4r), *zuzanná* (20; 6r), *zagjtzková* (22; 6r), ale v řadě případů také uvnitř slova: *fkrawárz* (76; 14r), *wymlátjcz* (82; 15r), *makfymilyána* (103; 20v), *do zhromázdienjch* (117; 25r), *náffe* (122; 26v), *hejtmánem* (122; 27r), *archiwách* (122; 27r) – ale *archiwalygie* (123; 27r), *náhoru* (123; 27v), *zamluwán* (129; 28v), *podmánieno* (135; 29v), *oppáwie* (136; 29v), *Korunowán* (137; 30r), *ráczył* (138; 30r), *poznamenáno* (153; 37r), *Źęstrám* (158; 39r) atd. Ve dvou případech se v rukopise vyskytuje kombinace aa: *Źpaar* (164; 40v) – ale ještě na tomtéž foliu podoba *Źpar; wzaaty* (213; 51r).

Ačkoliv nejsou vokalické délky značeny pravidelně, nacházíme v rukopise skupiny tvarů, ve kterých se kvantita píše častěji, např. v gen. a ak sg. mask. (54 výskytů z celkem 222 grafémů á): *Lwá* (3; 2r), *Paná* (123, 27r), *zhluczina* (122; 26v), v koncovce nom. sg. f. (celkem 24 výskytů): *zuzanná* (20; 6r), *czifaizowná* (236; 60r), *czera* (257; 63v), v nom. sg. f. tvrdých adjektiv, zvl. adjektiv na –ný, řadíme sem i n-ová participia (19 výskytů): *polozená* (4; 3r), *narozená* (95; 18v), *nemoczná* (115; 24v), v nom. sg. přivlastňovacích adjektiv, tj. zvl. v ženských příjmeních s příponou –ová (12 výskytů): *zagjtzková* (22; 6r), *wlczková* (74; 13v), *orlyková* (108; 21v), v kmenotvorném sufixu v přičestí l-ovém (celkem 11 výskytů): *vkazowál* (228; 58v), *zCassirowál* (259; 64r), *wftawál* (288; 81r), v nom. sg. f. přivlastňovacího zájmena můj,

⁵⁶ J. Bělič (1988, s. 6) uvádí, že významotvorná délka samohlásek v českých částech bývalého Slezska zanikla zhruba ve druhé polovině 16. století. Lamprecht, A. – Šlosar, D. – Bauer, J. (1986, s. 29) uvádějí, že kvantitativní rozdíly v lašských nářečích byly odstraněny na rozhraní 16. a 17. stol.

⁵⁷ Podobným způsobem jako u Skrbenského textů je označována kvantita v Paprockého Diadochu – srov. E. Petřů v článku K problematice vydávání děl bilingvních autorů 16. a 17. století (1977, s. 23-28).

tj. *má* (5 výskytů), ve 3. os. sg. ind. prez. akt. slovesa mít, tj. *má* (7 výskytů). Přídomek z Vrbna se vyskytuje v rukopise s kvantitou dvacetsedmkrát (bez kvantity pouze třináctkrát); vedle toho se v gen. sg. n. několikrát objevuje délka i v jiných slovech (6 výskytů): *Źemená* (82; 15v), *Źená* (99; 19v).

Tab. 3.2. Příklady frekvence grafémů a/á

	a	á
příp. přívl. adj. - <i>owa</i> / - <i>owá</i>	18	12
<i>wrbna</i> / <i>wrbná</i>	13	27
zájmený tvar <i>ma</i> / <i>má</i>	34	5
slovesný tvar <i>ma</i> / <i>má</i>	14	7
zájmený tvar <i>nam</i> / <i>nám</i>	55	8
koncovka lok. - <i>ach</i> / <i>ách</i>	44	10

Grafém é se stejně jako předchozí grafém vyskytuje uprostřed i na konci slova: *takowé* (4; 3r), *poneyperwé* (10; 5r), *méftie* (33; 7r), *mjloftjwé* (52; 9r), *nefmégj* (56; 10r), *Źynowé* (68; 12v), *Klenowé* (73; 13r), *albrécht* (76; 13v), *zhohenŹŹiéyná* (76; 14r) – ale tamtéž *zhohenŹŹteýna*, *hotowé* (79; 14v), *Newieftjné* (80; 14v), *fwého* (80; 15r), *neyperwé* (82; 15r), *drziewenné* (82; 15v), *poddané* (89; 17r), *néz* (91; 17v), *amén* (91; 18r), *chromém* (102; 20r), *géft* (103; 20v), *Kterémß* (108; 21r), *naßé* (109; 22r), *wßéch* (139; 30v), *wßéchno* (142; 33r), *prwé* (143; 33v), *wßémohauczj* (164; 40r) atd.

Nejčastěji se píše dlouhé é v adjektivních koncovkách (35 výskytů ze 189): *mjloftjwé* (52; 9r), *chromém* (102; 20r), *nowé* (113; 23v), velmi často se také vyskytuje v zájmených tvarech, viz 12 výskytů různých tvarů zájmeně svůj s kvantitou: *fwého* (80; 15r), *fwé* (108; 21r), *fwému* (158; 39r). Kromě toho je v několika případech zdložena samohláska v kmenotvorném sufixu l-ového participia (6 výskytů): *muŹél* (111; 22v), *wygél* (224; 53v). Více jak v deseti případech stojí dlouhé é na místě ě: *wjdné* (56; 10r), *ProŹpéchu* (152; 36v), *wérny* (122; 26v), *mné* (228; 57v), *ŹftiaŹlywé* (173; 42r) atd.

Tab. 3.3. Příklady frekvence grafémů e/é

	e	é
<i>albrecht</i> / <i>albrécht</i>	31	29
konc. <i>owe</i> / <i>owé</i> v nom. pl. m.	41	10
<i>arest</i> / <i>arést</i>	1	3
- <i>prwe</i> , <i>perwe</i> / <i>prwé</i> , <i>perwé</i>	18	7

Grafém í se nejčastěji objevuje před e: *Źmluwie* (5; 3v) – ale *fmluwie* (5; 3v), *oftrawie* (5; 4r) – ale *oftrawie* (86; 16v), *fchenowie* (29; 6v) – ale *fchenowie* (93; 18r), *Korunie* (71; 13r) – ale *Korunie* (256; 63v), *Magie* (78; 14v) – ale *Magie* (273; 68r), *hyffspanie* (129; 28v) – vedle toho i podoba *hyffspanye* (124; 27v), výjimečně ho najdeme v jiné pozici: *Februarij* (218; 52r) – ale *februarij* (289; 81r). Uvedené příklady ukazují, že grafém í neoznačuje délku, ale je pouze variantou grafému i (většinou ve skupině ie, výjimečně ij). Zápis *Źuchich* (139; 31r) vybočuje ze všech uvedených příkladů.

Grafém j je v rukopise značně frekventovaný. Vyskytuje se jednak v pozicích, kde je dnes délka: *zhrzjfftie* (5; 3v), *fchlechtj* (1v), *radjmt* (1v), *vzjweg* (1v), jednak v pozicích odlišných od dnešního stavu: *gjnym* (1v), *czjn* (1v), *dofjtj* (1v); velmi časté je koncové j v infinitivu (srov. příklady v Tab. 3.4). Distribuce grafému j a vysoká frekvence výskytu naznačují, že tento grafém nemá platnost pouze dlouhého í/ý, ale že ho patrně písař užíval i na místě krátkého i/y; navíc grafém j v mnoha případech stojí na konci slova, což vede k domněnce, že Skrbenský měl tendenci psát každé i v koncové pozici jako j, aniž by způsob psaní nutně odrážel výslovnost (mohlo jít pouze o písarský úzus).

Tab. 3.4. Příklady frekvence grafémů i/j

	i	j
<i>byti/bytj</i>	9	35
<i>dati/datj</i> (i s předponou)	5	89
<i>wylyti/wylytj</i>	2	6
kmenotvorná příp. l-ového příč. slovesa narodit se	1	35

Grafém ý se vyskytuje např. v těchto případech: *chatrných* (1v), *fwým* (1v), *Januarý* (1; 2r), *poddaným* (2; 2r), *olomutzfkým* (2; 2r), *adobrych* (2; 2r), *hodjny* (3; 2r), *gfau bylý* (3; 2r), *nalezlý* (4; 2v), *dobffýt* (4; 2v), *stým* (4; 3r), *raczjlý* (4; 3r), *Pfaný* (4; 3r), *nýni* (4; 3r), *Frydrych* (4; 3r), *hendrych* (5; 4r), *Augustý* (11; 5r), *Gýra* (13; 5r), *Panný* (14; 5v), *Źletzný* (14; 5v), *wýŹe* (30; 6v), *wrakufých* (35; 7r) atd. Jestliže následuje grafém ý po samohlásce, označuje hlásku j a nikoliv kvantitu: *neýwyŹj* (2; 2r), *heýtmana* (4; 2v), *meý* (5; 3v), *streyt* (5; 3v), *zlychenffteýna* (13; 5r) – ale výše *zlychenfftená* (8; 5r), *neýmladffý* (14; 5v), *neýmjleýŹj* (17; 5v) atd.

Grafém ý se píše především v adjektivních a zájmených koncovkách: *adobrych* (2; 2r), *Bratherfkým* (205; 49r), *mýma* (192; 46r), *naffými* (211; 51r); často se objevuje i v různých koncovkách substantivních, z hlediska frekvence zvláště v gen. fem.

a v zakončení názvů měsíců (tedy opět na konci slov): *aflamý* (99; 19v), *czery* (288; 80v), *January* (288; 80v). Adverbium nyní se píše pouze s délkou, tedy jako *nýni* nebo *nýnj* (8 výskytů). Podoby jména *frydrych/frydrých* jsou v rukopise v poměru 10:10. Naopak v některých velmi frekventovaných slovech délka není značena nikdy (např. 73 výskytů tvaru *aby*, 56 *bych*, 35 výskytů tvaru *kdy*, 11 výskytů jména *Judyt*), v těchto případech tedy patrně nedocházelo ke konfliktu mezi vyslovovanou a psanou podobou.

Grafém ý se většinou vyskytuje v pozicích, ve kterých je z hlediska dnešního kvantita náležitá: *nlifkých* (14; 5v), *mých* (228; 57r), *Hofftalowským* (230; 59v), *dotýcze* (285; 76r), *stýmß* (296; 83r); vedle toho se ale píše i na místech, kde dnes délka není: *w nedielý* (5; 3v), *naznaczył* (284; 75v), *dalý* (287; 80r), *raczyła* (323; 90r). V pozici po samohlásce značí podobně jako grafém ý hlásku j: *heýtmanowj* (289; 81v), *heýtmana* (289; 81v), *Heýtman* (326; 91v), *heýtmanka* (326; 92r);

Grafém ỹ je velmi často ve slovech převzatých z němčiny; následuje-li po samohlásce, značí hlásku j: *Neýwýßj* (76; 13v), *leýthenambt* (76; 13v), *Parthay* (81; 15r), *heýtmanfky* (122; 26v), *heýtmaná* (122; 26v), *meýstrowj* (142; 33r), *Neýheýßle* (168; 41v), *weýkartha* (185; 44v), *breýlych* (228; 58r).

Spřežka ij se nachází především ve slovech cizího původu (většinou na konci slova): *Aprijlis* (136; 29), *Jullij* (137; 30r), *Commissij* (139; 31v), *Rellatij* (151; 36r), *apellatij* (156; 38r), *instructij* (173; 42r), *interessij* (198; 47r), *fisialnij* (198; 47r). Slovo kontribuce je psáno několika různými způsoby, tyto varianty odrážejí jak kolísání ve výslovnosti (vedle *-cí* též *-tí*), tak kolísání tvaroslovné (vzor *paní*/vzor *duše*): *Contributije* (89; 17r), *Contributie* (90; 17r), *Contributij* (107; 21r), *Contributj* (111; 22v), *Contribuczj* (119; 25v). Ojedinele se spřežka *ij* vyskytuje ve slovech domácích: *Kniezij* (140; 32v), *spijßu* (254; 63r).

V rukopise převládají samohlásky s neoznačenou vokalickou délkou. Kvantitu Skrbenský označuje především v koncovkách, a to zvláště v absolutním konci slov, méně často je délka ve kmeni. V některých jednotlivých slovech podoba s délkou převládá (v přídomku z Vrba), několik slov se dokonce píše pouze s délkou (adverbium *nýni/nýnj*). Současnému úzu nejvíce odpovídá distribuce grafému ý. Jak už bylo řečeno výše, písař patrně měl povědomí o existenci kvantity ve spisovném jazyce, protože ale ve své mluvě nejspíš užíval pouze samohlásky krátké, musel neustále řešit konflikt mezi vyslovovanou a psanou podobou slov; domníváme se, že značná rozkolísanost a nedůslednost v označování vokalických délek je způsobena nedostatečným citem pro kvantitu, který neměl oporu v mluveném úzu.

3.1.2. Souhlásky

a) Označování hlásek s, š

Hlásky s je označována grafémy S, s, ss, ſ, ꝛ, ꝛ a ß⁵⁸. Litera S se objevuje zřídka a zvláště u slov přejatých, např.: *Stawu* (5; 3v), *Septembris* (93; 18r), *Sextilis* (138; 30r), *Sesij* (150; 35), *Simpoteca* (156; 38r), *Sentenzu* (325; 91r). Malé s je taktéž užíváno u slov cizího původu, a to na začátku slova, uprostřed a na konci slova, ani v jednom případě se nepíše malé s v předponě a v předložce: *Relatores* (4; 3r), *septembris* (7; 4v), *Augusti* (9; 5r), *solicitirowatj* (38; 7v), *fisiala* (41; 8r), *Casirowatj* (41; 8r), *Consignatie* (45; 8v), *instructij* (46; 8v), *Farnus* (50; 9r), *salwum* (81; 15r), *qvarnisonu* (97; 19r), *Constantinu* (108; 21r), *Carollus* (128; 28r), *siniora* (144; 34r), *superedentha* (241; 60v), *sentenzu* (325; 91v). Někdy bývá u přejatých slov zdvojené s: *Commissaiziem* (18; 6r), *Commissij* (41; 8r) – všechny výskyty pouze se zdvojeným s, *Cassu* (123; 27v) – též *Casu* (136; 29v), *possesu* (139; 31v) – též *posesu* (192; 46r), *sessij* (159; 39r) – též *sesij* (122; 26v), *interessij* (198; 47r), *Accissij* (203; 48v) – též *Accisij* (202; 48r), *pressidenta* (218; 52r), *missionarij* (228; 56v), *Cassier* (228; 59r), *Cassimir* (234; 60r), *Recess* (258; 64r) – též *Reces* (258; 64r), *pretenssi* (277; 69r), *revissi* (325; 91v) – též *Rewisij* (46; 8v).

Litera ſ se píše většinou na začátku slova, např. *ſummu* (9; 5r), *ſetra* (22; 6r), *ſe* (68; 12v), *ſedla* (79; 14v), *ſmluwy* (80; 15r), *ſwadebnj* (80; 15r), *ſpolu* (112; 23r), *ſekrethj* (113; 24r), *ſweho* (139; 30v), *ſegducze* (139; 31r), *ſchranitj* (141; 33r), *ſygmundowj* (250; 62v), *ſylnie* (254; 63r). Někdy se ale objevuje tato litera i po předponě, dokonce i v případě, že předpona není oddělena graficky, např. *zaſednutj* (116; 25r), *oſwjczowatj* (142; 33r), *doſwiedczugie* (150; 35v), *doſuzowatj* (283; 74v) atd.

Litera ꝛ se většinou píše na začátku slova, popř. po předponě, která je graficky oddělena, např.: *ꝛiſkých* (14; 5v), *ꝛrbenſky* (22; 6r), *ꝛetra* (24; 6r), *ꝛwu* (65; 12r), *ꝛathetzný* (77; 14r), *zaꝛediely* (139; 31v). Jen v mizivém množství případů ji najdeme uvnitř slova a i v těchto případech následuje litera ꝛ po předponě, např.: *vꝛpokogjl* (156; 38r), *neꝛmyſſlegjczu* (228; 57v), *oꝛwiczowatj* (304; 86v).

Litera ꝛ je nejfrekventovanějším grafémem, který se používá k označení hlásky s. Vyskytuje se ve všech pozicích, tj. na začátku, uvnitř a na konci slova (v koncové pozici

---

⁵⁸ U hlásek s a š uvádíme v tomto přehledu pro úplnost i majuskulní podoby.

ale jednoznačně převládá grafém β), např.: *sprowadlywie* (1v), *fwietie* (1v), *spal* (1v), *netreftal* (1v), *geft* (3; 2r), *Rytirzstwo* (4; 2v), *naf* (83; 15v), *owef* (88; 16v).

Litera β se píše uprostřed nebo na konci slova, např.: *rakuβ* (57; 10v), *naβ* (65; 12r), *guljvβ* (83; 15v), *dneβ* (108; 21r), *Prβu* (165; 41r), *Klemenβe* (230; 59v), *Klyβnu* (230; 59v), *o Kuβytj* (257; 63). V jednom případě se vyskytuje na začátku slova, resp. jako iniciálové písmeno zkratky: *β[lezských]* (228; 58v).

Hláška $\check{s}$ je označována grafémy ʃ , ʃ , ʃ , ʃ , ʃ , ʃ , ʃ . Spřežka ʃ se vyskytuje na začátku a uvnitř slova, např. *ʃenowie* (3; 2r), *ʃlechetne* (4; 2v), *ʃteffan* (61; 11v), *naʃel* (77; 14r) *ʃtiaſlywie* (78; 14v), *meʃkatj* (98; 19r), *od ʃtipenczj* (123; 27r), na začátku slova někdy také s majuskulním ʃ : *ʃenowſkem* (141; 33r). Spřežka ʃ se taktéž vyskytuje na začátku a uvnitř slova, např.: *ʃfczefti* (60; 11r), *obʃʃrniegj* (63; 12r), *lepʃʃy* (81; 15r), *ʃʃpiehowaly* (122; 27r). Ve stejných pozicích se nachází i spřežka ʃ : *marſchalek* (77; 14r), *ſchathamj* (79; 14v), *ſchwedſkjm* (82; 15r), *wyſche* (82; 15v); na začátku slova někdy bývá v podobě ʃ , např.: *ʃchlechticzne* (5; 4r). Grafém β se užívá velmi často na konci slova, bývá ale také uprostřed slova, např. *Neywyβjho* (46; 8v), *wβak* (65; 12r), *Kteremβ* (66; 12r), *mjkulaβ* (66; 12r), *mladβj* (68; 12v) atd. V rukopise najdeme také několik případů, kdy je hláška $\check{s}$ patrně psána pomocí grafému ʃ a ʃ : *ʃpanihelſky* (188; 45r), *Kryſtoff* (65; 12r), popř. *Kryſtow* (326; 91v) – v tomto jménu je grafém ʃ bez výjimky.⁵⁹

U některých slov je nesnadné rozhodnout, zda spřežkám ʃ a ʃ odpovídá foném s nebo $\check{s}$, např. *aréſſtu* (123; 27v), *hyſſpanye* (124; 27v), *Regenſſpurkhu* (125; 28r), *ʃkopczý* (138; 30r), *ʃletznu* (5; 3v), *zſſlecnu* (140; 32v), *Kurffierſſi* (323; 90r). U slova *arest* uvádí Machek (1997, s. 38) ve svém slovníku lidovou variantu *harest* a (*h*)*arešt*, slovenskou podobu *árešt* a polskou podobu *areszt*, Bartoš (1886, s. 110) dokládá pro Slezsko podobu *harešt*. Stejně tak bychom mohli předpokládat výslovnost tupé sykavky u dalšího z těchto dokladů: *ʃkopczý* (138; 30r) – srov. Bělič (1972, s. 67) uvádí z Opavska doklad *škopove maso* (a další slova, ve kterém došlo k artikulační asimilaci $sk > šk$), tvar *škop*, *škopec* najdeme i ve slovenštině. Ani u slova *slečna* není jasné, vyslovovala-li se ostrá sykavka, nebo tupá. Vedle výše uvedených dvou příkladů se toto slovo v rukopise objevuje ještě v podobě *ſchletzna* (140; 2v), což by taktéž ukazovalo k výslovnosti s tupou sykavkou. Tato výslovnost by mohla nějak souviset s původem

---

⁵⁹ F. Kopečný (1974, s. 88) uvádí ekvivalenty v dalších jazycích: maď. Kristóf (s=š), něm. Christoph, franc. Christophe, špaň. Christofa, ang. Christopher, švéd. Kristopher, rus. Christofor, ital. Cristoforo, lat. (a holandské) Christophorus – vše reflektuje řecké Christòforos.

slova, tj. ze stč. šlechtična, nelze také opominout výskyt podoby šlečna ve východních Čechách u St. Paky.⁶⁰ Pouze na základě grafiky není možné zjistit, jak se vyslovovala n-ová participia, popř. slova od nich vytvořená: *Źneßenjm* (218; 52r), *přiziedneßeno* (269; 67r). V úvahu přichází jak výslovnost s ostrou sykavkou, tak výslovnost na základě analogie se sykavkou tupou.

b) Označování hlásek z, ž

Pro označení hlásky z užívá písař grafém z, resp. Z (o minuskulní a majuskulní podobě této hlásky viz Kap. 3.1.4): *zdoloplaz* (2; 2r), *nalezlý* (4; 2v), *zuzanka* (14; 5v). Hlásky ž je označována grafémy z, ž a spřežkou zi (popř. zj). Grafém z v platnosti fonému ž se vyskytuje ve všech pozicích, tj. na začátku, uvnitř a na konci slova, přičemž grafické nerozlišování z a ž je pravděpodobně pozůstatkem mladšího spřežkového pravopisu: *Ktemuz* (4; 3r), *zadatj* (287; 80r), *nezli* (287; 80r), *Knjzath* (202; 48r). Grafém ž se nachází především na konci slova, výjimečně i na začátku a uvnitř slova (většinou na švu): *božfke* (110; 22v), *nichž* (139; 31r), *žaczy* (140; 32v), *gienžf* (256; 63v), *kterehož* (263; 65v); kombinace ži a žj se v rukopise neobjevuje. Spřežka zi se v textu vyskytuje poměrně často: *zie* (1v), *Doziadal* (2; 2r), *Knizie* (58; 10v). Otázkou zůstává, jakým způsobem máme interpretovat spojení zi a zj (navíc píše-li se grafém j patrně za obojí i); v některých případech mají tyto skupiny platnost ži a ží (nejde samozřejmě o vztah symetrický – viz Kap. 3.1.1): *vzjweg* (1v), *przedlozjtj* (4; 3r), *Peniezjtich* (119; 26r), *ziwoth* (205; 48v), *lżjwa* (228; 58v), *zjwot* (288; 80v), *fluzitj* (289; 81r); jindy následné i a j předchozí hlásku neovlivňují – viz například různé způsoby psaní předložky mezi: *mezi* (116; 25r), *mezy* (247; 62r) a *mezj* (34; 7r), a doklady jako *vblizyl* (4; 2v), *peniezythe* (114; 24v).⁶¹

c) Označování hlásek c, č

Hlásky c se píše pomocí spřežek cz a tz. Spřežka cz v platnosti c se objevuje ve všech pozicích slova: *miefycze* (19; 6r), *Konecz* (122; 27r), *Cznoft* (1v); stejnou

⁶⁰ V. Machek (1997, s. 552) uvádí, že první dosud známý doklad slova šlečna je z r. 1622, v souvislosti s východočeskou nářeční podobou mluví však o nové podobě s a č, která nesouvisí se starým zněním ve slově šlechtična.

⁶¹ Srov. J. Porák (1979, s. 20): „Dosti běžné je psaní skupin zi, zj v platnosti ži, ží; zde ostatně nebylo třeba „měkkost“ označovat, protože po z se psalo zpravidla y, takže dvojice zi-zy se přiřazuje k dvojicím jako di-dy, ti-ty. A podobně jako jsou u písařů běžné spřežky die, tie, bie, zdomácňuje i psaní zie.“

distribuci má i skupina tz: *otetz* (8; 5r), *wanetzškeho* (14; 5v), *tzky* (156; 38v). Hláška č je označována spřežkami cz, cz a tz. Spřežka cz v platnosti č se vyskytuje například v těchto slovech: *polehczenj* (2; 2r), *acz* (55; 9v), *czafu* (191; 46r). Spřežka cz je méně častá: *Ročznie* (139; 31v), *czciem* (227; 56r), *Procz* (227; 56r). Skupina tz na místě č se objevuje ve slovech jako: *ŕfletzný* (17; 5v), *zagjtzková* (22; 6r), *Ratz* (138; 30v).

Pro užití spřežek cz, cz a tz neexistuje žádné pravidlo. Písař často užívá střídavě různé spřežky v tomtéž slově: *olomutzškým* (2; 2r) – *olomuczškeho* (4; 2v); *otetz* (2; 2r) – *otczj* (2; 2r), *otecz* (5; 3v); *dobffyczem* (4; 2v), *dobfficze* (4; 3r) – *dobffýt* (4; 2v); *zagjtzková* (22; 6r) – *zagjczek* (22; 6r); *Ratz* (138; 30v) – *Racz* (138; 30r); pro hlásky c a č preferuje písař spřežku cz, skupina tz se vyskytuje především na konci slov: *Kunczjczjch* (2; 2r) – v *Kunczjtz* (16; 5v). Spřežka cz se poprvé objevila v rukopise až na f. 23r a její koncentrace se následně zvyšuje; v textu se nacházejí dva případy, kdy spřežka cz stojí na místě dnešního c: *Kančzelaizie* (287; 80r), *počzwjczyl* (291; 82r) – jde ale nejspíš o písařské omyly, a proto tuto spřežku neuvádíme ve výčtu grafémů označujících hlásku c.⁶² Velmi časté je nadbytečné označení palatálnosti: *dotczienj* (4; 3r), *zcziech* (36; 7v), *vbefspecziowanj* (56; 10r), *Peczietjly* (80; 15r), *czieho* (82; 15v), *czieft* (96; 19r), *cziaß* (97; 19r), *naznaczienny* (299; 84r), *dočziekatj* (313; 88r), *Počziefnie* (316; 88v), *peczietj* (325; 91v).

d) Hláška ř

Hláška ř bývá označována spřežkami rz a rz, např.: *Rzjmsškeho* (4; 3r), *Petherz* (5; 3v), *příziffly* (112; 23r), *Křztu* (112; 23r), *přízi* (112; 23r), *příztreffjlo* (112; 23r), *zKrawaiř* (113; 23v), *Křzeřtianřtwá* (137; 30r), *zřízemena* (138; 30r), *prřptom* (156; 38v), *dobřzenřftj* (164; 40v), *řzekl* (228; 57r), *mateřz* (264; 66r). Časté je pravděpodobně nadbytečné označení palatálnosti ve slovech jako např.: *řřzielku* (110; 22v), *Křzieřtianu* (110; 22v) – vedle toho též *Křzeřtianřtwá* (137; 30r), *potřzieby* (111; 22v) – ale *potřzebnych* (Titul), *Břziemená* (112; 23r) – též *zřízemena* (138; 30r), *vřziaduř* (113; 23v) – též *vřzad* (163; 40r), *zřziehu* (161; 39v) – píše se pouze s i-ovým komponentem.⁶³ Výjimečně je spřežka rz použita nenáležitě: *Kteřzeß* (112; 23r).

⁶² Výslovnost slova *počzwjczyl* by snad mohla být ovlivněna polským *ćwik*, *ćwiczyc*.

⁶³ Způsob psaní by mohl v některých případech odrážet specifickou výslovnost. Bělič (1972, s. 298) uvádí, že v branickém (severoopavském) nářečí je za bývalé dlouhé nebo sekundárně zdložené *ě* zvláště po retnicích a tupých sykavkách *č*, *ž*, *š*, *ř* dvojhláska *ie*. Viz dále Kap. 4.

e) Označování hlásek d', t', ň

Litery d', t', ň se v rukopise nevyskytují vůbec. Ve slabikách di, ti, ni není třeba palatálnost označovat, protože v textu proti nim většinou stojí skupiny dy, ty, ny: *na Rodil* (1; 2r), *hodinie* (1; 2r), *vtikeg* (1v), *totiβ* (1; 2r), *nicz* (1v); v tomtéž slově se však někdy nacházejí obě varianty: *wzdicknj* (122; 26v) – *wzdyckný* (135; 29v) – *wzджckný* (296; 83r) nebo *gjnich* (2; 2r) – *gjných* (262; 65r). Slova přejatá bývají psána pravopisem původním (písař si jejich „cizost“ uvědomuje a píše je většinou latinkou), např. *ferdinandt* (125; 28r) – ale též *Ferdynandt* (108; 21r), *Conditi* (284; 75r). K cizímu základu (psanému latinkou) se často připojuje sufix, který začleňuje slova přejatá do českého tvaroslovného systému (různou měrou se přizpůsobuje i pravopis): *Remedjrowanj* (228; 59r), *Revidyrowaly* (273; 68r), *Tractjrowano* (324; 90v), *solicitirowatj* (38; 7v). Ve slově diamant píše Skrbenský tvrdé y (pravděpodobně vlivem výslovnosti): *dyamentowy* (281; 74v), stejně tak ve slově *alternatywe* (287; 80r), *noftyczowa* (326; 92r) apod.

Také skupiny dj, tj a nj mají většinou stejnou funkci jako di, ti, ni: *miloftj* (296; 83r), *obratitj* (296; 83r), *Frantjffka* (297; 83r), *znamenj* (3; 2r), *Panj* (3; 2r) *ozenjl* (5; 3v), ale i zde existuje řada výjimek, které jsou dány především ne zcela jasnou platností litery j, srov. použití litery j v těchto slovech: *rozdjlných* (151; 36r), *diedjny* (155; 37v), *Kdj* (201; 48r), *mladjch* (91; 18r).

Palatálnost ve slabikách dě, tě, ně signalizuje i-ový komponent: *diegie* (1v), *wzdielawatj* (1v), *hradie* (5; 3v), *zhrzjfftie* (77; 14r), *nefftieftj* (1v), *tieffyho* (1v), *negvrozeniegffj* (1v), *vpřzimnie* (1v), *ohniem* (1v). V mnoha případech palatálnost označována není, např. *zazien* (1v), *min* (1v), *nehled* (1v), *petzet* (2; 2r), *miefte* (60; 11r) – častější je tvar s jotací, *Knemu* (60; 11r) – jinak vždy s jotací, *giehnath* (82; 15v), *chtel* (289; 81r) – ale též *chtiel* (287; 80r). V předponě u neurčitých zájmen a příslovcí se vyskytuje pouze skupina nie, např.: *niegaky* (97; 19r), *nieczo* (115; 24v). Ve tvarech slova poledne je často skupina nie: *špolednie* (25; 6v), *w polednie* (218; 52v), *přizied poledniem* (260; 64v) – také *přizied polednem* (300; 84v). Následuje-li po d, t, n zadní vokál, užívá písař pro označení palatálnosti taktéž i-ový komponent: *Křzieftian* (4; 3r), *řftiaftnie* (115; 24v), *hofftialowfky* (205; 49r) – ale *hofftialowfsky* (205; 49r), *řtiath* (230; 59v).

f) Grafika skupin bě, pě, mě, vě a fě

Skupiny bě, pě, mě, vě se píší *bie, pie, mie, wie* (v rukopise neexistuje grafém *ě*, viz Kap. 3.1.1): *fobie* (197; 47r), *hrabiete* (269; 67r), *bieziczih* (286; 77v), *pieknie* (299; 84r), *opiet* (314; 88r), *miela* (115; 24v), *pamietj* (139; 31v), *zemie* (151; 36r), *prawie* (74; 13v), *przypowiedj* (75; 13v), *wienowatj* (75; 13v); kombinace *bje, bye, pje, pye, mje, mye, wje, wye* se v rukopise nevyskytují. Ztráta jotace je naopak patrně doložena v těchto slovech: *Pameth* (151; 36r) – srov. val. pametať; *Hrabe* (151; 36r); *kflawe* (183; 44r) – u všech převládá tvar s jotací; dále *odpowedj* (281; 73v) – častější je tvar bez jotace; jednou se objevuje tvar *wetffjch* (62; 11v) – v ostatních případech jotace je; *Źhlehtyczne* (5; 4r); *mefycze* (226; 55v); *newernjch* (122; 27v) – v ostatních případech s jotací; *newestu* (218; 52r), *newesty* (264; 65v) – srov. slov. nevesta – u dalších jotace je; *weczj* (286; 77v) – s jotací je častější. Slovo město se objevilo jednou bez *i*-ového komponentu: *w męstie* (33; 7r).⁶⁴ Vedle tvarů bez jotace se výjimečně objevují tvary s jotací nadbytečnou: *Źpiehowaly* (122; 27r), *wieliky* (290; 82r), *wielmi* (301; 84v). V rukopise se nachází také skupina *fie*, ale pouze v jednom případě má platnost *fě*: *w henerŹhdorffie* (228; 58r).

Pouze na základě grafické podoby nelze jednoznačně určit, jakým způsobem se vyslovovala skupina *mie*. V textu se nachází jen velmi omezený počet slov, kde se píše *mnie* a kde se tedy dá předpokládat výslovnost *mňe*: v tvarech zájmena *já* (*i* v gen. a ak.) a v adverbium *upřimně*. Je možné, že v ostatních slovech, jako *promieniu* (1v), *Pamieth* (2; 2r), *mieŹtie* (5; 3v), *miel* (24; 6r), se retnice vyslovovala měkce nebo jako *mj* (v opozici proti *mň*). V rukopise se ale nevyskytuje v jedné slabice ve slovech domácích kombinace retnice + *i* + zadní samohláska, takže tuto domněnku nelze potvrdit.

g) Hlásky j a g

Hlávka *j* se píše většinou grafémem *g*: *neŹkladeg* (1v), *gako* (1v), *gfem* (1; 2r), *ganem* (4; 2v), *pogitj* (139; 30v). Tento grafém zároveň označuje hlávku *g* ve slovech cizího původu: *Resignirowal* (234; 60r), *Augusti* (286; 77v). Na začátku slova před zadními vokály se nachází výjimečně v platnosti hlávky *j* litera *i* nebo *y* (srov. Kap.

⁶⁴ Rukopis důsledně rozlišuje město a místo, viz např.: *do mieŹta oppawy* (147; 35r), *od mieŹta LeŹŹna* (152; 36v), *mieŹtjkeho* (228; 56v) : *mifto puŹtjty mufym* (287; 80v), *na mifŹie czery me* (289; 81v), *w miftech a Kragjnach czjzjch* (30; 6v).

3.1.1): *ia* (1v), *yakoß* (4; 2v), *yak* (136; 29v); *y/ý* se za hlásku *j* často píše po litéře *e* (zvláště v superlativních předponách): *heytmán* (4; 2v), *neywyße* (4; 2v), *welkey* (5; 4r); v jednom případě je grafém *y* za *j* uvnitř slova po zadní samohlásce: *hoynoft* (162; 40r). Majuskulní *j* se vyskytuje zvláště před zadními vokály: *Januarý* (1; 2r), *Jana* (2; 2r), *Johanka* (3; 2r), *Ja* (89; 17r); majuskulní *y* v rukopise není ani v jednom případě.

V textu se velmi často objevuje spřežka *gi*, a to zvláště před *e*: *giest* (1v), *prubugie* (1v), *giemu* (1v), *Kragie* (4; 2v), pouze v jednom případě před *a*: *podgiathe* (84; 16r). Je-li za původní *ý* skupina *ej*, píše se za hlásku *j* taktéž litera *y/ý*: *Źtreytz* (16; 5v), *Źtreýczj* (60; 11r). Výjimečně se ve slovech cizího původu vyskytuje skupina *gk*: *margkrab[ství]* (3; 2r), *haugkwjczje* (26; 6v); grafika zde patrně odráží kolísání ve výslovnosti. Jen v jednom případě se po *g* objevuje tvrdé *y*: *Gynther* (288; 80v), v ostatních slovech cizího původu po *g* vždy následuje měkké *i*: *Privilegi* (41; 8r), *Regimentu* (83; 15v).

h) Zdvojování souhlásek

Zdvojené souhlásky se v rukopise vyskytují poměrně často; hojná geminace je dána vlivem německého písařského úzu a až na výjimky patrně žádným způsobem neodráží výslovnost. Původní **zdvojené n** se nachází ve slovech: *Pannu* (5; 3v), *annu* (24; 6r), *powjnného* (60; 11v), *newjnnich* (105; 20v), *Źtwtwrtho dennj* (112; 23r), *Powjnnoftmj* (244; 61r) – analogií se pak geminované *n* dostává i do dalších tvarů tvořených od stejného základu: *obwjnnienj* (228; 57r); *zuzanna* (15; 5v) – snad podle *Anna* – v této podobě pouze se zdvojeným *n*, ale v podobě *Zuzanka* (tedy před konsonantem) je pouze nezdvoujené *n*; *Johanna* (22; 6r) – stejně jako u jména *Zuzana* je zdvojené *n* pouze mezi samohláskami; *drzewenné* (82; 15v), *Źkonnanj* (242; 61r) – *Źkonanj* (110; 22v).⁶⁵ **Zdvojené c** se vyskytuje v rukopise ojedinele: *Trankh Accisij* (202; 48r), *owotcze* (162; 40r) – mohlo se též se zdvojeným *c* vyslovovat (srov. výslovnost *necco* ve východomoravských nářečích).⁶⁶

Zdvojené t se objevuje především ve slovech cizího původu, v některých jménech a dále v některých jednotlivých slovech: *zrottalu* (48; 8v), *Gottfrieda* (53; 9v), *Źschatt* (79; 14v), *dattum* (96; 18v), *Ryttirzj* (109; 22r), *Rattuß* (122; 26v), *matteřzj* (145;

⁶⁵ Srov. dodnes nezjednodušená výslovnost severovýchodočeská (*Anna*, *panna*, *kamennej*) a v polsko-českém smíšeném pruhu a v některých přílehlých nářečích slezských (*Anna*, *panna*, *kam'ynny*) – Bělič, 1972, s. 56).

⁶⁶ Viz Bělič (1972, s. 268).

24r), *Katteřina* (152; 36v), *Rottemberkowa* (164; 40v), *Pattek* (152; 36v), *Pattenthu* (228; 56v), *Patter* (272; 67v) – většina z těchto slov se v rukopise vyskytuje i s jednoduchým t. Vedle geminovaného t se v textu často nachází **zdvojené l**: *ollomutzskeho* (5; 3v), *wyfillerzowjczjch* (5; 3v), *Tiella* (53; 9v), *Koftella* (61; 11v), *Tollaru* (78; 14v), *w polly* (84; 16r), *Jullij* (104; 20v), *wyllym* (122; 26v); a dále **zdvojené f**: *Krystoff* (80; 15r), *hoffrychtyř* (4; 3r), *wolff* (5; 3v), *zopperfftorffu* (34; 7r), *Conffirmatj* (41; 8r), *fformaný* (56; 10v), *přzjtreffjlo* (112; 23r), *proffianthu* (119; 26r), *giezoffita* (228; 57r) – většina z uvedených příkladů se v rukopise objevuje pouze s geminátou. **Hláská s** se ve zdvojené podobě objevuje zvláště zvláště ve slovech přejatých (viz výše). Méně často se v rukopise nachází **zdvojené p**: *oppawie* (5; 3v), *zopperfftorffu* (24; 6r), *appoloná* (153; 37r) – všechny tři pouze se zdvojeným p, *appelatij* (47; 8v); a **zdvojené d**: *Roddu* (4; 2v), *Radda* (4; 2v), *Raddunj* (5; 3v), *wpaddu* (41; 8r). **Zdvojené m** se vyskytuje zvláště u slov přejatých z latiny a u některých dalších: *řummu* (9; 5r), *Regjmmenthem* (16; 5v), *Commissarze* (40; 7v), *Commethu* (178; 42v), *Kommendie* (217; 51v). **Souhláská j** je někdy psána spřežkou gi, a to většinou před e: *gieřt* (1v), *prubugie* (1v), *Bartolomiegiem* (3; 2r), jen výjimečně před zadními vokály: *podgiathe* (84; 16r). V těchto případech se však jedná spíše o záležitost grafickou než o geminaci, která by nějakým způsobem odrážela výslovnost.

3.1.3. Přehled grafémů a spřežek

V přehledu grafémů a spřežek uvádíme v abecedním pořadí všechny litery (popř. skupiny liter) vyskytující se v české části rukopisu (viz levý sloupec tabulky). Ke každému grafému navíc přiřazujeme jemu odpovídající novočeský foném (viz střední sloupec tabulky) a jeden doklad (viz pravý sloupec tabulky).

Tab. 3.5. Přehled grafémů a spřežek

a	/a/	<i>nemagjcz</i> (122; 26v)	cc	/c/	<i>Accissij</i> (202; 48r)
	/á/	<i>zadneho</i> (1v)		ck	/c/
á	/a/	<i>Lwá</i> (3; 2r)	cz	/c/	<i>mieřycze</i> (19; 6r)
	/á/	<i>Koronowán</i> (137; 30r)		/č/	<i>zbytecznořtj</i> (1v)
au	/ou/	<i>Beraucze</i> (5; 3v)	čz	/č/	<i>Pročz</i> (227; 56r)
b	/b/	<i>Biřkubřtwj</i> (2; 2r)	d	/d/	<i>Kazdeho</i> (1v)
c	/c/	<i>publicirowaneho</i> (228; 56v)		/ď/	<i>nehled</i> (1v)
	/k/	<i>documentuw</i> (198; 47r)	dd	/d/	<i>Roddu</i> (4; 2v)

dt	/d/	<i>holdt</i> (40; 7v)
e	/e/	<i>Podepfana</i> (324; 90v)
	/é/	<i>vlozienemu</i> (1v)
	/e/	<i>chtel</i> (289; 81r)
é	/e/	<i>amén</i> (91; 18r)
	/é/	<i>fwého</i> (80; 15r)
	/e/	<i>wjdné</i> (56; 10r)
f	/f/	<i>Frydrych</i> (3; 2r)
ff	/f/	<i>Krystoffa</i> (325; 91r)
g	/j/	<i>negvrozeniegffy</i> (1v)
	/g/	<i>Augusti</i> (89; 17r)
gi	/j/	<i>gieho</i> (288; 80v)
h	/h/	<i>druheho</i> (7; 4v)
ch	/ch/	<i>chatrných</i> (1v)
i	/i/	<i>flifkjch</i> (62; 11v)
	/í/	<i>gjnich</i> (56; 10r)
	/j/	<i>ia</i> (1v)
	/i/	<i>wyhledawati</i> (325; 91v)
	/í/	<i>znameni</i> (326; 91v)
í	/i/	<i>hyffpanie</i> (129; 28v)
	/í/	<i>Źuchích</i> (139; 31r)
ie	/e/	<i>gieho</i> (71; 13r)
	/e/	<i>zhrzjfftie</i> (4; 2v)
	/i/	<i>ſpieß</i> (301; 85v)
ij	/i/	<i>ſpijßu</i> (254; 63r)
	/í/	<i>Kniezij</i> (140; 32v)
	/í/	<i>arczjknijze</i> (170; 41v)
j	/i/	<i>gjrjz</i> (3; 2r)
	/í/	<i>manſtwj</i> (2; 2r)
	/i/	<i>protj</i> (1v)
	/í/	<i>polechczenj</i> (2; 2r)
k	/k/	<i>Kragie</i> (4; 2v)
l	/l/	<i>bywalo</i> (135; 29v)
ll	/l/	<i>Tollaru</i> (78; 14v)
m	/m/	<i>Kteremu</i> (135; 29v)
mm	/m/	<i>Commethu</i> (178; 42v)
n	/n/	<i>Pan</i> (5; 3v)
	/ñ/	<i>zazien</i> (1v)
nn	/n/	<i>Pannu</i> (5; 3v)

o	/o/	<i>pokogie</i> (107; 21r)
p	/p/	<i>Panie</i> (18; 6r)
ph	/f/	<i>Joseph[us]</i> (276; 68v)
pp	/p/	<i>oppawie</i> (5; 3v)
q	/kv/	<i>inqvisitij</i> (226; 55r)
r	/r/	<i>Kralowſtwj</i> (97; 19r)
rz	/ř/	<i>przj</i> (103; 20v)
řz	/ř/	<i>pržjgiel</i> (103; 20v)
s	/s/	<i>septembris</i> (7; 4v)
ss	/s/	<i>pressidenta</i> (218; 52r)
ſ	/s/	<i>oppolſkem</i> (109; 21v)
	/š/	<i>Krystoff</i> (109; 22r)
ſch	/s/	<i>ſchletzna</i> (66; 12r)
	/š/	<i>ſchwedſku</i> (110; 22r)
ſſ	/s/	<i>zſſlecynu</i> (140; 32v)
	/š/	<i>naſſjch</i> (110; 22v)
ſ	/s/	<i>ſaniſlaw</i> (108; 21v)
	/š/	<i>ſpanihelſky</i> (188; 45r)
ſch	/š/	<i>ſchlechticzne</i> (5; 4r)
ſſ	/s/	<i>ſſletzný</i> (14; 5r)
	/š/	<i>ſſwagrowe</i> (105; 20v)
ß	/s/	<i>czaß</i> (287; 79v)
	/š/	<i>wßeho</i> (285; 76v)
t	/t/	<i>ten</i> (285; 79v)
tcz	/t/	<i>owotcze</i> (162; 40r)
th	/t/	<i>leth</i> (287; 80r)
tt	/t/	<i>dattum</i> (96; 18v)
tz	/c/	<i>otetz</i> (2; 2r)
	/č/	<i>wietzna</i> (323; 90r)
u	/u/	<i>ſpolu</i> (3; 2r)
	/ú/	<i>mug</i> (3; 2r)
v	/u/	<i>vblizenj</i> (4; 2v)
	/v/	<i>Privilegj</i> (41; 8r)
w	/v/	<i>wjnu</i> (4; 2v)
x	/gz/	<i>Executj</i> (156; 38r)
y	/i/	<i>wygiel</i> (11; 5r)
	/í/	<i>bywalo</i> (135; 29v)
	/j/	<i>Neywyßjho</i> (46; 8v)
ý	/i/	<i>ſſletzný</i> (14; 5v)

ý	/í/	<i>ftarý</i> (11; 5r)
	/j/	<i>poneyperwé</i> (10; 5r)
ÿ	/i/	<i>nedielÿ</i> (5; 3v)
	/í/	<i>ñi/kých</i> (14; 5v)
	/j/	<i>heÿtmana</i> (289; 81v)
ÿ	/í/	<i>wÿbierczjho</i> (202; 48r)

ÿ	/j/	<i>Neÿwÿßj</i> (76; 13v)
z	/z/	<i>mezj</i> (186; 44v)
	/ž/	<i>zadost</i> (191; 45v)
ž	/ž/	<i>žaczy</i> (140; 32v)
zi	/ž/	<i>Doziadal</i> (2; 2r)

3.1.4. Transliterační poznámka

Výchozí text rukopisu jsme se snažili zachytit v co nejautentičtější podobě, přepisovali jsme ho způsobem znak za znak (s výjimkou zkratk a majuskulního z – viz dále). Číselné členění textu jsme ponechali beze změn, na konci každého zápisu jsme položili tečku (v originálu bývá tečka, čárka, středník nebo nic). Spojovník (který se v rukopise vyskytuje minimálně) v přepisu nezachycujeme. Tři a více teček sjednocuje na trojtečku. Některé rozsáhlejší výčty (např. osob) řadíme pro přehlednost do tabulek. Ve špičatých závorkách uvádíme čísla folií, do hranatých závorek rozepisujeme zkratky (podrobněji viz dále). Škrty uvádíme do poznámek pod čarou, vpisky patrně jinou rukou tamtéž kurzivou. Nejisté čtení podtrháváme, nepřečtené části naznačujeme třemi tečkami v hranatých závorkách.

a) Velká písmena

Přepis textu značně komplikovalo nadbytečné a rozkolísané užívání velkých písmen (např. osobní a místní jména jsou často psána s malým písmenem, naopak píšá někdy pokládá majuskuli po předponě, výjimečně stojí majuskule i uvnitř slova, s velkým písmenem se většinou píší názvy měsíců a slova jako pán a paní). Navíc přechod mezi minuskulí a majuskulí bývá v řadě případů nejednoznačný. V psaní minuskulí a majuskulí lze sledovat určité tendence, nemůžeme ale v žádném případě mluvit o pravidelnosti, zmateně jsou psána malá a velká písmena i v německých částech (substantiva často s minuskulí, majuskule naopak například v slovesných tvarech); uvedené skutečnosti do značné míry odporují vžitému názoru, že jsou velká písmena na začátcích slov v českých textech psána podle němčiny. Při transliteraci jsme se snažili zachovat psaní velkých písmen ve shodě s originálem, uvědomujeme si samozřejmě, že redukce vícečlenné stupnice velikosti liter na dvojčlennou subjektivizuje naše rozhodování.

b) Litera z

Výrazný zásah jsme byli nuceni provést v souvislosti s literou z. V rukopise se vyskytují nejméně dva různé tvary grafému z, a to navíc v obrovské škále velikostí; z hlediska ostatních grafémů se jedná převážně o majuskule (na rozdíl od jiných velkých písmen však stojí majuskulní z i uvnitř velkého množství slov a ve spřežkách). Ačkoliv je rukopis z hlediska distribuce velkých a malých písmen velmi rozkolísaný, nepředpokládáme, že by užívání majuskulního z právě v těchto pozicích bylo jakkoliv funkční a záměrné. Z těchto důvodů jsme provedli sjednocení pouze na jeden grafém, tj. minuskulní z, přestože takovým zásahem eliminujeme možnost dalšího paleografického zkoumání této litery.

c) Zkratky a značky

Jak už bylo uvedeno, zkratky rozepisujeme do hranatých závorek. V rukopise se vyskytují tři typy zkratk. Jednak jsou to zkratky tvořené tak, že je vypsáno první písmeno nebo počáteční skupina písmen, někdy slabika nebo i více slabik, následuje tečka nebo dvojtečka: *G. M.* > *G[eho] M[ilosti]* (1; 2r), *Pa.* > *Pa[na]* (1v), *Nebo.* > *Nebo[štíku]* (2; 2r), *margkrab. morawfk.* > *margkrab[ství] morawfk[ého]* (3; 2r), *P.* > *P[an]* (2r; 3), *Knizetft. Tieffjnfk.* > *Knizetft[ví] Tieffjnfk[ého]* (7; 4v), *ŕletz.* > *ŕletz[na]* (66; 12r) apod. Druhým typem zkratk jsou takové zkratky, kdy je nadepsáním písmena nebo skupiny písmen naznačeno, o jaké rozvedení má jít (toto rozvedení dodržujeme i v případě, že tím dochází k odchýlkám od pravidelné větne stavby): *mi^{oti}* > *mi[l]o[s]ti* (2v; 4), *gie^v* > *gie[m]v* (2v; 4), *A^o* > *A[nn]o* (5; 3v), *ŕ^{tm}* > *ŕ[v]at[ý]m* (33; 7r) apod. Někdy Skrbenský pomocí nadepsaných liter koriguje původní psaní, viz *vrozeny^o Pan^a Pan^a Hynek^a waczlaw^a* (120; 26r). Konečně písař zkracuje slova i ligaturou (různě graficky upravenou) nad příslušným textem, tato značka nejčastěji supouje vynechané m nebo n, např. *Pāna* > *Pa[n]na* (145; 34v). Zkratku No a etc. prepisuje podle dnešních zvyklostí, různé podoby zkratky dto, dtto (dito, djto, dýto) ponecháváme v původní podobě, ve shodě s originálem ponecháváme též iniciálovou zkratku NB a číselnou značku m [=1000]. Kromě zkratk se vyskytuje v rukopise také řada značek (většinou se jedná o značky peněžních a měrných jednotek), vypisujeme je stejně jako zkratky do hranatých závorek.

d) Hranice slov

Hranice slov ponecháváme v původní podobě. Předložky bývají spojené s následujícím slovem: *odemnie* (61; 11v), *zhrzjfftie* (77; 14r), *zdoloplaz* (2; 2r), *Kmofftieniczj* (2; 2r), *ktomu* (2; 2r), *Kzadostj* (2; 2r), *zKnihy* (2; 2r), *odemne* (2; 2r), *fspanem* (3; 2r), *zwrbna* (3; 2r), *zhrzjfftie* (4; 2v), *zplawu* (4; 2v), *zdotczeným* (4; 2v), *Kwelikemu* (4; 2v), *Kganowj* (4; 2v), *zauft* (4; 2v), *Ktemuβ* (4; 2v), *wtomto* (4; 3r), *ftým* (4; 3r), *yfe panj* (76; 13v); podobně také spojky, zvl. spojka a: *aczini* (1v), *aletha* (1; 2r), *ana* (2; 2r), *adobrych* (2; 2r), *atjto* (3; 2r), *arodu* (4; 2v), *yod* (4; 2v), *ygnich* (4; 3r), *aderzianj* (4; 3r). Naopak předpony bývají psány odděleně: *neg ozdobnegffym* (1v), *na Pfanu* (1; 2r), *na Rodil* (1; 2r), *nie Ktera* (4; 2r), *od proβenj* (4; 3r), *od wienugjczy* (5; 3v), *od dal* (145; 34r), *od cziftj* (146; 34v), *na Kladnie* (184; 44r), podobně záporky: *ne nastupowal* (2v; 4), *ne byla* (149; 35v), *ne toljko* (151; 36r). Spojka –li je spojena s předcházejícím slovem: *chceffly* (1v), *gyly* (1v), *newzdielaly* (1v), *budelj* (281; 73v), to platí, i je-li součástí složených spojek: *gieftli* (23v; 112), *nezli* (29v; 136), *nezly* (1v). Morfém by se píše zvlášť: *gako by* (1v), *zie by* (1v), *kdy by* (287; 80r). Komponent –koli se také píše většinou zvlášť: *gakβ Kolj* (3r; 4), *Kde Kolj* (158; 39r). Pomocný tvar slovesa být a zvrtné se se někdy váží na předchozí slovo: *przjgielyfme* (65; 12r), *Kteryfe* (72; 13r). Někdy se spojuje dohromady více slov: *yftu* (84; 16r). Odporovací avšak je psáno vždy v podobě *a wβak* (228; 56v). Písař rozděluje některá slova bez prefixu (pravděpodobně analogicky podle předponových): *do Ktora* (112; 23v), *ty den* (181; 43r) – může souviset s etymologií slova. Jednotlivé komponenty složenin se píší odděleně: *fftwrtho dennj* (112; 23r), *arczi Knieznu* (218; 52r), *mifto drziczim* (202; 48r). Způsob rozdělování a spojování slov někdy značně znesnadňuje čtení: *ato feftalo* (153; 37r), *ne po tahugj* (155; 37v), *anieKoljk nafte* (181; 43v), *Kod powiedj* (185; 44v), *před se wzetj* (228; 59r), *ftjm tho* (260; 64v).

3.2. Hláskosloví

Z hlediska hláskoslovného obsahuje rukopis řadu specifických jevů. Jednak jde o jevy vázané na široké jazykové území (např. změny v souhláskových skupinách, některé změny disimilační a asimilační), jednak jsou to jevy, které jsou patrně spjaty s oblastí,

v níž rukopis vznikl, tedy s moravským regionem, úžeji se Slezskem (např. skupina er za slabičné r, slova s nediftongizovým u nebo slova nepodlehnuvší přehlásce a > ě).

3.2.1. Změny v pobočných slabikách

Rukopis obsahuje všechny čtyři možné typy pobočných slabik, tj. s jedinečnou souhláskou na počátku slova: *gfau* (4; 2v), na druhém místě ve slově: *ferdcze* (56; 10v), uvnitř slova: *Bratherfkým* (205; 49r) a na konci slova: *přzjwezel* (327; 92r). Především v prvních třech typech pobočných slabik dochází k výrazným změnám: na začátku slova bývá jedinečná hláska buď zachována, nebo zaniká, nikdy se nevokalizuje, na druhém místě a uvnitř slova se velmi často objevuje vkladný vokál. Na konci slova bývá hláska v pobočné slabice zachována, jen výjimečně se vokalizuje.

Počáteční hláska j se v rukopise vyskytuje ve všech dokladech slova jméno: *gmenem* (5; 3v), *gmeno* (76; 13v) *gmenugi* (161; 39v), stejně tak v tvarech jako *gfau* (4; 2v), *gfucze* (112; 23r) *gfaucz* (236; 60r) je jedinečná souhláska vždy zachována, naopak podoba *fme* převažuje nad *gfme* v poměru 35:3, podoba *fem* nad *gfem* v poměru 205:18, v tvarech slovesa mítí převažují taktéž tvary bez počátečního j (v poměru 48:25). Rozmístění hlásky j není pravděpodobně ovlivněno hláskovým okolím, spíše je dáno osobním územ pisaře. Ani v případě slovesa být jsme nezjistili, že by distribuce této hlásky souvisela s funkcí slovesa.

Za **slabičné r** bývá většinou skupina er.⁶⁷ Hláska e se vsouvá před r na konci slov a před skupiny rsky a rny, srov. *Brather* (10; 5r)⁶⁸ – ale *Brathr* (12; 5r), *Brathra* (16; 5v), *Bratherfkým* (205; 49r), *ftřzjberne* (164; 41r); kromě těchto případů se skupina er nachází také v řadě dalších slov: *řkerbenský* (3; 2r), *Perwe* (4; 2v), *mjloferdenřtwj* (4; 2v), *nyberř* (4; 2v), *aderzianj* (4; 3r), *dernowský* (4; 3r), *zdernowjtz* (4; 3r), *Kernowske[h]o* (13; 5), *merthwe* (16, 5v), *werchnořtem* (40, 7v), *řkerze* (41; 8r), *derzena* (41; 8r), *doberna* (49; 8v), *řterhowatj* (56; 10r), *ferdcze* (56; 10v), *herřtj* (82; 15v), *zernie* (82; 15v), *zderziowatj* (83; 15v), *merřkaly* (91; 17v), *Kerkem* (93; 18v), *Kerwie* (93; 18v), *Teperwa* (97; 19r) – ale *Teprwa* (139; 31v), *perwnj* (102; 20r), *nezderziel* (103; 20v), *řerdecznie* (103; 20v), *Terwagjcz* (123; 27v), *Perřtenek* (164; 41r) – ale *prřtenku* (143;

⁶⁷ Bartoš (1886, s. 104) v souvislosti s lašskými nářečními uvádí výskyt skupiny er v těchto pozicích: před r na konci slov, před skupinami rsky, rstvo, rny a ve slovech kret a smrek.

⁶⁸ Do této skupiny snad patří též případy jako *wachmiřter* (150; 35v) – *wachmiřtra* (164; 40v), *Rytmifřter* (76; 14r) – *Rytmifřtra* (83; 15v) – srov. *Kolkereýther* (68; 12v) – *Kolkereýthera* (123; 27v).

33v), *poterhnuly* (228; 58r). Výjimečně je za slabičné r skupina skupina yr: *fftyrnašte* (139; 31r).

V **příčestích l-ových** se někdy vkládá e před l: *roznemohel fe* (104; 20v), *wedel* (139; 32r), *zawezel* (142; 33r), *vrostel* (207; 49r), *přjweznel* (327; 92r). Pobočná slabika s hláskou m se vokalizuje v dokladech: *ŕedym* (119; 25v), *ofem* (139; 32r) a (225; 54r), *ædemdefate* (317; 88v).

V rukopise také nacházíme **tvary slovesa jít** rozšířené o n, jako např. *wjnducze* (122; 26v), *wyndu* (228; 57v) – zde se vlastně dochovaly etymologicky náležité podoby (srov. *вѣн-ѣда), analogií se n dostalo také do dalších odvozenin: *přjinde* (139; 31v), *přjinducze* (228; 57r) – tyto podoby dokládá Bartoš v nářečí zlínském (1886, s. 14). V bezpředponových tvarech slovesa jíti se píše skupina gjd-: *a onj gjda* (123; 27v), *gjdaucze* (70; 13r), *zie fe na to gjde* (228; 57r), *gjdu na fpad domuw* (228; 58r). Snad jde o analogické psaní podle infinitivu, srov. *gjtj* (56; 10r), *dogjti* (228; 58v).⁶⁹

3.2.2. Souhláskové změny

V rukopise dochází k nejrůznějším asimilačním změnám souhlásek. Jednak se spodobují hlásky z hlediska znělosti, jednak z hlediska místa a způsobu artikulace. Kromě těchto změn můžeme dále pozorovat zánik a splývání jednotlivých konsonantů v souhláskových skupinách. Změny asimilační a disimilační jsou úzce svázány s oblastí, z níž písař pochází (viz např. moravské asimilace hlásek neznělých před samohláskami a před jedinečnými, asimilace skupiny sh > zh).

Ke **znělostní asimilaci** dochází z velké míry v předponách a v předložkách, kromě toho se hlásky asimilují také na konci a uvnitř slova. Hlávka znělá se mění na neznělou, následuje-li neznělá, např. *fpoczatku* (4; 2v), *ŕkonie* (93; 18r), *ŕtoho* (89; 17r), *ŕpufobam* (122; 27r), *ŕPani* (164; 40v) – *ŕe panj* (108; 21v) – ale *zpani* (164; 40v), *ŕtiech* (155; 37v), *ŕkrawařz* (164; 40v) – z *Krawařz* (295; 83r); hlávka neznělá se mění na znělou jednak před znělou, např. *zdobrym* (173; 42r), *zdruhými* (226; 55r), jednak před hláskami r, l, m, n, j, např. *zgjným* (227; 56r), *zlydmj* (228; 59r), z *mnohyma Fakulemj* (262; 65r), jednak před samohláskami, např. *zepfaný* (77; 14r), *zeznamitj* (289; 81r), *ŕe zeffly* (324; 90v). V gen. a inst. se tedy velmi rozmanitě střídá s a z, a to i ve vokalizovaných podobách, např.: *ze ŕwu negmilegffy* (147; 35r), *ŕtohoto* (154; 37v), *ŕtiech* (155; 37v), *zKrawařz* (164; 40v) – *ŕkrawařz* (164; 40v), *ŕpetřjzkow* (167; 41r), *ze wŕffemi* (167; 41r), z

⁶⁹ Viz J. Gebauer (1958, s. 132).

mým (179; 42v), *ꝑeknu* (181; 43r), *ſtjmtō* (181; 43r), *zgieho hoffmīſtrem* (191; 46r), *z nieKoljkama djtkama ſwýmá* (205; 49r). Frekventované je psaní *z* v inst. sg. před neznělou:⁷⁰ *z Kteru pogiede do ofnabruku* (67; 12v), *z pieknu Pamielj* (139; 30v) – *ſpieknu Pamielj* (193; 46r), *y zſſlecZnu* (140; 32v), *zKterýmß* (154; 37v), *zKanoniczſkymi* (155; 37v), *zKterauß* (185; 44v), *ztu* (218; 52r) – inst. sg. f. zájmeně ukazovacího. Skupina *sh* se vždy mění na *zh*: *zhromázdienjch* (117; 25r), *zhledanj* (281; 74v). Uvnitř a na konci slova dochází ke spodobě znělosti např. v těchto slovech: *tießkoft* (4; 2v), *prozby* (4; 3r), *befpetzenſtwj* (81; 15r), *po ſwiedniczj* (115; 24v), *lechkeho* (139; 31r), *kdyß* (256; 63v). Hlávka *k* je v rukopise pouze v podobě neasimilované (viz ve slovech *kdy*, *kdo*, *kde*).

Asimilační změny artikulační nejsou v rukopise tak frekventované jako změny znělostní. Ve slově *czky* (123; 27r) došlo ke změně *ds > dc* (tj. po závěrové zubnici se sykavka úžinová změnila na polozávěrovou) a následnému splynutí *dc > c*. Ve slově *ꝑkopczý* (138; 30r) dochází k asimilaci artikulačního místa (*sk > šk*), tj. dásňová přední se mění na dásňovou zadní.

Časté jsou v rukopise **změny disimilační**, kdy se např. polozávěrové sykavky *c*, *č* mění v sousedství dentál v sykavku *s*, *š* (tato změna je charakteristická pro moravský region), tj. *čt > št*: *ſſtwrtho dennj* (112; 23r), *ſſtwrthj* (127; 28r), *ſſtyryczetj* (139; 31v), *ſſtwrte* (225; 54r), *ſſtwrtek* (225; 54r); *ct > st*: *Dwanaſte* (62; 11v), *Patnaſtu* (139; 30v), *ſſtyrnaſte* (139; 31r). Po tupých sykavkách se polozávěrová sykavka *č* někdy mění na palatálu *ť*: *ꝑtiaſnie* (108; 21r), jindy je původní skupina *šč* zachována: *ſſczęſti* (60; 11r), *ꝑczęſtj* (60; 11r); *hofftialkowách* (310; 87v) – ale *hoffczalkow* (326; 91v). Před retnicí *p* se někdy mění *v > u* (tj. jedná se o disimilaci dvou retných souhlásek, kdy se první mění na samohlásku): *v przjtomnoſtj* (61; 11v).

Zdvojené souhlásky bývají někdy **zjednodušené**, např. *zz > z*: *zahradezſkeho zahradek* (80; 14v), *Karla zierotjná* (32; 7r) – ale *Jana z zierotjna* (2; 2r), dále sem pravděpodobně můžeme zařadit i zjednodušování skupiny *ww*: *wiezeni oftawa mým* (226; 55v), *budaucze wratjlawj* (228; 58r) – ale *w przierowie* (32; 7r). V těchto případech je zánik předložek pravděpodobně motivován foneticky, v rukopise se ale nacházejí i případy, kdy zánik předložky fonetické opodstatnění nemá: *ꝑolu Panem* (184; 44r) – tj. *spolu s panem*, zde se už nejedná o jev hláskoslovný, ale syntaktický (viz Kap. 3.4). Ve skupině tří souhlásek prostřední hlávka často **zaniká**, např. *stn > sn*: *ꝑtiaſnie* (108; 21r),

⁷⁰ Srov. Gramatika česká Jana Blahoslava (1991, s. 155): „Slováci, a někteří Moravci, škodnou zplétež v těch literách z, s činí, říkajíce i píšíce z Janem, z Pavlem, z domem, ze psem, z oštípem, z otcem.“

aneffiafne (112; 23r) – ale *ŕfcziafnie* (137; 30r), *Kíziefny* (138; 30r), *pocziefnie* (160; 39v); stl > sl: *ŕfiaflywie* (117; 25r), ctn > cn: *cznoftnym* (1v), dln > dn: *ŕprawednoftj* (1v), zdn > zn: *zanepraznieni* (301; 85r). Frekventované jsou rovněž různé typy **splyvání** souhlásek, tj. např. ze dvou po sobě následujících sykavek, které se liší znělostí nebo ostrostí nebo obojím, většinou zaniká první: *bofke* (145; 34r), *mnoftwj* (304; 86v), výjimečně druhá: *roztonal fe* (161; 39v); závěrová dentála zaniká v sousedství polosykavky c: *oczowfke* (244; 61r), *oczowfku* (285; 76v), *ocze* (327; 92r), *czky* (123; 27r) – kontrakcí z dcka (< dska), *Czera* (303; 86r).

Hlásky t a k se velmi často vyskytují ve **skupině th, kh**. Stejně se píše také v německých pasážích. Bartoš (1886, s. 98) i Šembera (1864, s. 57) ve svých dialektologiích mluví v souvislosti s těmito skupinami o aspirované výslovnosti (Bartoš jako příklady uvádí slova khaždy a tham, Šembera mytho a letho). Je však otázkou, do jaké míry tento jev souvisí s výslovností (novější dialektologické práce takový způsob výslovnosti nezmiňují) a do jaké míry je dán osobním (písařským) území autora a vlivem němčiny.

3.2.3. Samohláskové změny

Z hlediska samohláskových změn je pro rukopis typické, že se vedle sebe vyskytují jednak podoby archaické, zachovávající starší stav (např. nepřehlasované a), jednak podoby novější, běžné na celém jazykovém území (např. zúžené é), jednak podoby, které jsou dány specifickými samohláskovými změnami v daném regionu (např. i/y za e před souhláskami –m/–n). Oblastní varianty do rukopisu většinou pouze pronikají, tzn. jejich frekvence je poměrně nízká (někdy i pouze jeden výskyt v celém textu); to neplatí v případě samohláskové kvantity (délka většinou označována není) a diftongizace původního ú > ou (diftong ou je v rukopise v menšině).

Rozložení kvantity jsme podrobně popsali v kapitole věnované grafice rukopisu (srov. Kap. 3.1.1). Převládají samohlásky s neoznačenou délkou, pokládání kvantity je chaotické (to naznačuje, že písař pravděpodobně délky ve své mluvě neužíval a nemá tedy cit pro kvantitu), naproti tomu grafém j je z dnešního hlediska v mnoha případech redundantní. Délky se píše zvláště v absolutním konci slova, v koncovkách a v některých jednotlivých slovech.

Nediftongizované u převažuje nad diftongizovanou podobou; vyskytuje se jak v koncovkách: *Ruku* (102; 20r) – inst. sg. f., *kteruž* (139; 31r), *protuβ* (156; 38r) – ale

ftauß (230; 59v), tak i v kořenech slov: *Tluklo* (1v), *Źufed* (19; 6r) – *Źaufed* (31; 7r), *hunj* (56; 10r), *wfmluwie* (64; 12r), *zarmuczeným* (185; 44v), *fchnutj* (70; 13r). V rukopise se také vedle sebe objevuje řada tvarů s oběma variantami: *gfaucze* (2; 2r) – *gfucze* (215; 51v), *nemohutz* (325; 91r) – *nemohaucz* (325; 91r), *Kaupjla* (9; 5r) – *naKupenjch* (69; 12v).

Diftongizované podoby jsou méně časté; skupina au se nachází většinou na začátku slova: *zaufť* (4; 2v), *aufťnj* (4; 3r) – pouze diftongizované, *aurzednjka* (57; 10v) – *vrziednikuw* (4; 2v), *Authery* (74; 13r) – *vTery* (102; 20r) – *uthery* (225; 54r), *zaurazu* (101; 19v), *zauplná* (103; 20v) – *vplnie* (181; 43r), *audolj* (120; 26r) – *vdoly* (141; 33r), *zauřzadu* (163; 40r) – *Ku vřzadu* (289; 81r), *zauroky* (201; 48r) – *vroku* (139; 32r), ale pouze *vkcz* (283; 74v), *vTrat* (301; 85r); uvnitř slova pak zvláště v nefinálních tvarotvorných sufixech přechodníků a jen minimálně v kořeni: *Budaucz* (41; 8r) – ale též *nebuducz* (228; 57r), *dadaucz* (107; 21r) – pouze v diftongizované podobě, *giedaucze* (57; 10v) – ale také *gieducz* (218; 52r), *gfau* (3; 2r), *Kterauß* (79; 14v), *ponizenau* (4; 3r), *Źaudjho* (113; 24r) – *Źudjm* (249; 62v). Ve slově *baudauczj* (4; 3r) – srov. stč. budúci – se au do první slabiky pravděpodobně dostalo omylem, v ostatních výskytech tohoto slova není.

Převaha nediftongizovaného u, zvláště na konci slova, má následně vliv i na morfolonii jmen (viz Kap. 3.3.1 a 3.3.2). Protože ve Slezsku diftongizace ú > ou nenastala, předpokládáme, že se diftong ou (psáno au) do rukopisu dostává vlivem spisovného úzu.⁷¹

V několika málo slovech se zúžilo **původní é > í**, např.: *negmýnie* (112; 23r), *lytha* (142; 33r) a (173; 42r) – většinou však v podobě nezúžené, *tjm lype* (122; 26v), *dylegj* (132; 29r), *tyhodnu* (154; 37v), naopak úžení neproběhlo v dokladu *objle* (111; 22v) – ale *obili* (301; 85v). V adjektivních koncovkách k úžení až na výjimky – viz *mnohymu* (91; 17v) – dat. sg. m. – nedochází, v lok. sg. m. a n. se píše jak y, tak e: *w Knizetřtwj Tieffjnřkym* (43; 8r) – ale *od Źaudu Tieffjnřkeho* (47; 8v), *w Knizetřtwj Tieffjnřkem* (99; 19v), *wdobrem zdrawj a wřfeljkym řřtiařlywem prořpiechu* (147; 35r), *na mým řřtaku Hořřtalowřkym* (226; 54v), *o Kteremř aTakowým Poruczenj* (226; 55r). Zde se ale pravděpodobně nejedná o úžení, nýbrž o vyrovnání tvarů lok. a instr. sg. tvrdých

---

⁷¹ Na Moravě se diftong ou za původní ú (a paralelně diftong ej za původní ý) vyskytuje pouze v nářečí kelečském a v nářečích dolských. Středomoravská monoftongizace ej > é a ou > ó totiž nezasáhla na východě tak daleko jako předcházející změna ý > ej a ú > ou, proběhnouší společně v oblasti české a středomoravské, takže se dodnes v západním okrajovém pásu východomoravských nářečí zachovaly úseky s ej a ou (popř. se střídnicemi svědčícími o dřívějším ej a ou). Srov. J. Bělič (1972, s. 321).

adjektiv (viz podobný proces u rodových zájmen). K úženi jiného typu patrně dochází v případech jako: *flifkjch*⁷² (62; 11v) – *flefkých* (202; 48r), *mufyl*⁷³ (287; 80v), *mufýly* (78; 14v) – *mufel* (226; 54v), *mufél* (111; 22v). Podoba *Źedym* (81; 15r) dokládá lašskou změnu e (původního i jiného) v i/y před souhláskami –m/–n (srov. *redemdefate* (317; 88v) – na Těšínsku), naopak ve slově *naczenj* (82; 15v) je hláska e (v této podobě zachovala nářečí středomoravská a východomoravská, Slezsko má načyňi/čepaně).⁷⁴

V některých slovech neproběhla **přehláska a > ě**: *aderzianj* (4; 3r), *przj drzianjch Źaudech* (33; 7r), *przj derzanjm Źaudie* (64; 12r) – srov. stsl. držati; *naŹpad* (56; 10r) – srov. stsl. вѣреть – toto slovo se vyskytuje v rukopise několikrát a vždy v této podobě. Naproti tomu ve slově příze k přehlasování došlo – viz *Prziezu* (84; 16r) – stč. přiezě, přezě (< přāza < *pręd-ja) – ale laš. přaza.

Téžeslabičná **skupina aj** není v rukopise zachována, nýbrž je za ni vždy ej: *Poneýperwe* (53; 9v) – srov. stč. adv. ponajprvé; *Tegnoft Źerdcze meho* (143; 33v); stejně tak v superlativech: *negwjczce* (226; 55v), *negmenŹfy* (254; 63r); a v imperativu: *deg* (276; 68v).

Předložky jsou v rukopise velmi často vokalizovány. Po hlásce k bývá u (a to nejen před retnicemi): *Ku G[eho] m[ilosti] K[nížeti]* (13; 5r) – *K gieho* (271; 67v), *Ku pocztu* (45; 8v), *Ku branienj* (56; 10r), *Ku panu* (68; 12v), *Ku Katholikum* (103; 20v), *Ku mnie* (197; 47r) – *ke mnie* (326; 91v), *Ku vízadu* (265; 66v), *ku vwazieni* (287; 79v); předložka k je vokalizovaná vždy před hláskami k a v a taktéž před tvary slova pán a paní. Vkladné e se objevuje v předložkách se, ve, ode, ke (frekventovanější je podoba ku): *we wŹbech* (1v), *ode dwora* (66; 12r), *Źpolu Źe panj Źwu* (68; 12v), *yŹe panj* (76; 13v) – ale *Źpanem* (227; 56r), *y Źpanj* (248; 62r), *Ke czty* (192; 46r) atd. Ve spojení *zu Vrozenu* (109; 21v) se jedná nejspíš o písářský omyl.

Dále v rukopise dochází k některým ojedinělým změnám hlásek (popř. v některých případech bývá zachován původní stav). Dvakrát se objevuje spřežka cz na místě ě: *chcziegj* (301; 85r) – doklad snad odráží asibilovanou výslovnost, která se do Slezska patrně dostala z polštiny. Ve slově *popřítj* (183; 44r) – tj. popřáti – se zúžilo stč. ie v í (a neproběhlo tedy nč. vyrovnání přáti podle přál). V dokladu *na Poly druhé* (205;

⁷² Zúžená podoba Slisko se podle F. Bartoše (1886, s. 100) vyskytuje na Frýdecku, na Moravě v Čeladné, Kozlovicích, Petřoldě a od této čáry přes Brunšperk na sever až po Šamařovice, v pruském Slezsku, na jižním Opavsku (v Polance, Porubě, Plesné).

⁷³ F. Bartoš (1886, s. 100) uvádí, že tvar mušil se vyskytuje na Frýdecku, jižním Opavsku (v Polance, Porubě, Plesné), v Litultovicích v severozápadním opavsku a v některých osadách odtud na sever; pak od Mor. Ostravy na sever do pruského Slezska po Šamařovice.

⁷⁴ Srov. J. Bělič (1972, s. 213).

48v) je zachováno (a následně asi zkráceno) původní ó. Ve slově *poftarczitzj* (201; 47v) a (301; 85v) je vsunuta hláska r pravděpodobně podle polského *starczyć*. V dokladech *zernie* (82; 15v), *negfpieß* (222; 53r) je snad zachováno původní nemonoftongizované ie (může jít ale též o písarskou analogii). V ak. sg. f. *Prziesu* (84; 16r) nedošlo k přehlásce u > i. V celém textu najdeme jen jedno slovo, ve kterém se diftongizovalo ý > ej (jde ale nespíš o lexikální výpůjčku): *streytz* (5; 3v), *Źreytz* (16; 5v), *Źreyćzj* (60; 11r) – ve všech ostatních výskytech tohoto slova je ale ý, popř. y.

3.3. Tvarosloví

Morfologické zvláštnosti rukopisu mají několikery původ. Část tvaroslovných rozdílů je pouze hláskoslovného rázu, jako např. koncovka –u v ak. a inst. trojvýchodných adjektiv, zájmen a číslovek, podobně koncovka –u v inst. a-kmenů a ja-kmenů. Vedle toho je morfologie rukopisu ovlivněna různými změnami analogickými, viz např. koncovka –í v inst. sg. typu znamení, a změnami směřujícími k unifikaci koncovek, srov. koncovka –ma/–mi v inst. pl. všech rodů. Stejně jako v rovině hláskoslovné i v rovině tvaroslovné se odrážejí některé specifické jevy územní (např. koncovka –och v lok. pl. m.).

3.3.1. Deklinace jmenná

V **sg. gen. m. neživ.** bývá někdy vedle novější koncovky –u (z u-kmenů) též původní koncovka a: *hrabjnka zrottala* (76; 13v). V **lok. sg. m. životných** i **neživotných** bývá koncovka ě (tedy koncovka původní o-kmenová): *po wathem gakubie* (113; 23v), *na pohrzebie* (33; 7r), *wpostie* (102; 20r), *miemie* (125; 28r); podobně též u některých neuter, např. *we wenie* (148; 35r).⁷⁵ Vedle toho proniká koncovka u-kmenová: *przj Kteremß slybu a Pankethu* (66; 12r), *wpuřobu* (185; 44v), *w areřtu* (122; 26v).

V **nom. pl. m. Commissarze** (40; 7v) je koncovka –e převzata od souhláskových kmenů. V **gen. pl. m.** se vedle sebe objevují starší koncovka –uw (tedy s původním v)⁷⁶ a novější koncovka –u: *Panuw* (2; 2r), *Źaudczuw* (4; 2v) – ale *od Panu Źaudczu* (21; 6r), *Źawuw* (54; 9v) – ale *od Panu Źawu* (40; 7v), *wźiadiuw* (113; 23v), *zemanuw* (113; 23v),

⁷⁵ Frekvence této koncovky se zvyšuje směrem na východ, zachovala ji i nářečí lašská, srov. příklady, které uvádí F. Bartoš (1886, s. 112): o chłopě, o Zubře, o mojim bratře, o našim Martině, o kmotře.

⁷⁶ Dodnes v nářečích slezských a v polsko-českém smíšeném pruhu, srov. Bělič (1972, s. 155n).

manuw (113; 23v), *zlozunkuw* (139; 31v), *Panuw Brathruw* (190; 45v), *djluw* (201; 47v), *Punktuw* (258; 64r), *granatuw* (323; 90r).

V jediném případě se v rukopise vyskytuje v **lok. pl. m.** koncovka *-och*:⁷⁷ *wieznoch* (228; 57v). Bartoš (1886, s. 113) uvádí, že koncovka *-och* „jest pravidlem v severním cípě Moravy od St. Bělé počínajíc a ve východním Opavsku až po Opavu a Litultovice“. Jednoznačně převažuje koncovka *-ech* (z i-kmenů), vedle toho se v rukopise několikrát vyskytuje i koncovka *-ích* (vznikla zúžením z původní koncovky o-kmenové *-iech*): *na panjch Źlawjch odkazal* (118; 25v), *na wozjch* (140; 32v), *při naŹ ne Katoliczjkych Źlawých* (228; 56v), výjimečně koncovka *-ách* (z a-kmenů): *archiwách* (122; 27r).⁷⁸

Koncovka *-u* v **ak. sg. f.** *Prziezu* (84; 16r) je hláskoslovného rázu (nedošlo zde k přehlásce *u > i*). V **inst. sg. f.** a-kmenů a ja-kmenů se zachovaly pouze nediftongizované podoby: *Ruku* (102; 20r), *pokoru* (4; 2v).

V **inst. sg. typu znamení** je velmi často koncovka *-í* (i): *Źwým blahoŹlawenŹtwj* (1v), *z welkym nebeŹpeczenŹtwj* (55; 9v), *zduŹŹnym mym ŹpaŹenj pomoczj* (117; 25r), *z dobrym zdrawj* (173; 42r), *z mým duŹŹným ŹpaŹeni* (179; 42v). Dochází zde vlastně k matení s lokálem, který má náležité *-í* a analogické *-ím* (z *iem*),⁷⁹ odtud v instrumentálu *-í* místo *-ím*. Podobného původu by mohl být i tvar v dokladu: *napachagjtz doŹtj Krzjwdy vbohy m lydj* (25; 6v).

V rukopise se často setkáme s **odlišným zařazením substantiv** k měkkému a tvrdému typu, např. na v dokladu *na Pany hoŹtie* (68; 12v) – tj. ak. pl. – má substantivum *host* (resp. *host'*) měkké skloňování (tedy původní i-kmenové). V dokladu *zowczjrnje* (84; 16r) – tj. z *ovčírny* – je zachována původní ja-kmenová koncovka.⁸⁰ V dokladu *do Kerwie odŹzieno bylo* (93; 18v) má slovo *krev* koncovku ja-kmenovou, toto slovo má dodnes v lašských nářečích kromě nom. a ak. tvary ja-kmenové (A. Lamprecht a kol., 1986, s. 166). Koncovka ja-kmenová proniká do gen. sg. i některých dalších slov: *z welke polomie* (5; 4r), *do wratjŹlawie* (139; 32r) – ale *do wratjŹlawj* (45; 8v) – v tomto jediném případě je koncovka gen. sg. *i*, koncovka *ě* se do gen. dostávala

⁷⁷ Tato koncovka se do nářečí dostala podle Gebauera (1960, s. 61n) ze slovenštiny, popř. podle dat. *-om*, *chłapom* – *chłapoch* atd. jako je *rybám* – *rybách*, *těm* – *těch*, *dobrym* – *dobrych* atd.

⁷⁸ Dnes převládá koncovka *-ech/ -ách/ -ach*; koncovka *-ích/ -ich* je v západnějších částech území; koncovku *-och* má ve shodě se slovenštinou převážná část východomoravských nářečí spolu s přilehlým sv. úsekem středomoravským. Srov. Bělíč (1972, s. 156).

⁷⁹ Podle pěší, srov. V. Vážný (1964, s. 49).

⁸⁰ Substantiva vytvořená sufixem *-na* (*-árna*, *-árna*) mají v moravských dialektech často sufix *-ňa* (*studňa*, *kovárňa*...) a skloňují se podle *duša*. Tyto nářeční tvary jsou původnější, ve staré době byly i ve spisovném jazyce (viz A. Lamprecht a kol., 1986, s. 159).

patrně proto, aby se odlišil gen. sg. od lok. sg., srov.: *w mieście wratjlawj* (200; 47v), *ana welkey polomj* (5; 4r). V dokladu *oberlach* (255; 63v) – o berlích – je koncovka ja-kmenová.

Slovo dobytek se vyskytuje jednak v sg. (ve významu hromadném): *agjnich rozdjlnich victualý dobytka y furagie* (114; 24v), jednak v pl.: *dobytky pozagjmaly* (91; 17v). Některá substantiva mají z dnešního pohledu **odlišný rod** a navíc rozdílnou rodovou platnost v rámci rukopisu: *Ku Kříztu Źwatemu* (112; 23r) – *Źkerze Kříziest Źwathu* (112; 23r), *Ten authery* (113; 23v).

3.3.2. Deklinace zájmenná a složená

Lok. a inst. sg. m. a n. skloňování zájmenného a složeného mívají někdy shodné zakončení: *w Kterym* (51; 9r) – *o Kteremβ* (226; 55r) – *zKterýmβ* (154; 37v), *wtym dnj* (132; 29r) – *wtom* (191; 46r) – *Źtym* (185; 44v), *wdobrem zdrawj a wŹfeljkym ŹŹtiaŹlywem proŹpiechu* (147; 35r) – *racziz gieg blahoŹlawitj, wŹbelikym poziehnanjm* (300; 84v), *na Źtatu Źwým* (222; 53r) – *na zamku Źwem* (181; 43r) – *přízed weŹelým Źwým* (288; 80v), *na mým Źtatu HoŹŹtalowŹskym* (226; 54v) – *z mým Źynem* (246; 61v), *a poŹlal Źem po nim* (325; 91r) – *w niem* (50; 9r) – *Źnim* (289; 81r). Vyrovnávání tvarů lok. a inst. by mohlo být i hláskoslovného původu (srov. změna e > y/i před nosovkami ve východních částech slezských nářečí).⁸¹ V pl. se ve flexi rodových zájmen projevuje někdy také vliv deklinace složené (tých, tým, o tých, týma), např.: *a nemaly czo protjwa tym czo řizikatj* (285; 76r) – tj. dat. pl. f. Deklinace složená se dostává i do plurálních tvarů zájmeně všechen: *wŹbechne oŹady* (209; 49v) – tj. nom. pl.

Ak. a inst. sg. trojvýchodných adjektiv, zájmen a číslovek mívá většinou v koncovce nediftongizované u: *Źwu promienu beřízie* (1v), *czedulku na PŹsanu* (1; 2r), *Kteru* (2; 2r), *w PatnaŹtu nedielý* (139; 30v), *odkudž gu on taky wzał* (327; 92r), *od cziehoŹ gu y Kazdeho Pane Bozie vchowatj Racz* (115; 24v). Jen výjimečně je koncovka diftongizovaná: *Źwau* (2; 2r), *ponizenau* (4; 3r), *Źtau* (284; 75v).

V **dat. a lok. sg. f.** bývá koncovka –ej: *ana welkey polomj* (5; 4r), *po they* (51; 9r), *wlaŹcze a Źwornofj manzielŹkeg* (139; 31r), *w pŹziczinie teg* (228; 58v) – ale *wTe*

⁸¹ K vyrovnávání tvarů zájmen a adjektiv v lok. a inst. sg. m. a n. dochází v nářečích českých a částečně na Moravě; ve většině středomoravských a východomoravských nářečí jsou tyto tvary rozlišeny; v západních okrajových úsecích středomoravských nářečí, kam zasáhlo úžení é > í, se tvary ztotožnily hláskoslovným vývojem; podobně jako ve východomoravských nářečích jsou tvary lok. a inst. rozlišeny v přílehlém úseku slezských nářečí na Štrambersku, jinak se v celé oblasti slezských nářečí a v polsko-českém smíšeném pruhu tvary shodují. Srov. Bělič (1972, s. 169). V rukopise tedy dost možná nedochází k procesu vyrovnávání konc. lok. a inst., ale naopak k procesu odlišování, snad opět vlivem spisovného úzu.

přizczynie (228; 59r). Tato koncovka analogicky přechází i do gen.: *matheřz Panj matherzie mey* (5; 3v), *Czery meý Panj matherze* (14; 5v), vedle toho doklad: *od Tieg Tieffke zjmnice* (112; 23v) – tiej se sem snad dostalo ze složené flexe (jako *dobřiej*). Zakončení –ej se vyskytuje (snad vlivem písařské analogie) i v dalších pádech a rodech: *na welkeg ofpicze* (101; 19v) – ak. pl. f., *meg dwie Źeftry* (108; 21v) – nom. pl. f., *Brathry meg* (246; 61v) – ak. pl. m., *oftreg postupowanj* (228; 59r) – nom. sg. n.

3.3.3. Ostatní deklinační zvláštnosti

Do **instr. pl.** všech rodů proniká koncovka –ma, často se přitom koncovka substantiva a adjektiva neshoduje: *ze wffemi wieczmá Pani adietma* (167; 41r), *dluho Trwagjczima bolestmj* (205; 48v), *do ofem defatj zienami adietma zutjkalo* (226; 55v) – tj. s ženami a s dětmi, *z mnohyma Fakulemj* (262; 65r), navíc vidíme v rukopise tendenci k univerzalizaci koncovky –ma/–mi v tomto pádě: *zbylymj fchathamj* (79; 14v), *mezý nami Bratřzjma* (190; 45v), *z nieKolkama djtkama fwýmá* (205; 49r), *chriegj Katolykami oftatj* (226; 55v).

Adjektiva přivlastňovací se v řadě případů skloňují jako tvrdá adjektiva složená: *Vmrziela geft Brathru Pana otczowemu* (36; 7v), *po Pana otczowe fprawie* (56; 10r), *zpowolenjm Pana otczowym* (64; 12r), méně často se vyskytují tvary jmenné: *Padnucze Kun, ne gieho neß pana otczuw* (121; 26r); vedle adjektiv přivlastňovacích užívá písař též genitiv posesivní: *wlastnj Źeftra Pana otcze meho negmladffy* (182; 43v).

Tvary **zájmene já** jsou přehlasované, v gen., dat., ak. a lok. jsou vyrovnány v jednu podobu, tj. mñe/mne: *odemnie* (199; 47r), *odemne* (2; 2r), *Narodjla fe mnie* (22; 6r), *Pracze na mnie wzlozene* (55; 9v), *Platitj wykazano gieft mne* (139; 31v), *po mnie* (274; 68v), *dal mne Podiekowati* (285; 76v). Krátký tvar *mi* ani *ti* v rukopise není, krátký tvar *tie* jen v jednom případě: *czo tie na gjnym mrzy* (1v), vedle toho tvary *tebe*, *tobie*: *w tebe wieřziczjch* (256; 63v), *tobie* (1v). V dokladech *Kwelikemu vblizenj pocztjwoftj a dobre poweftj gjch mluwjł* (4; 2v), *přzed gjch mi[l]o[s]ti* (4; 2v), *pocztjwemu Roddu gjch* (4; 3r), *mezy Gich mi[l]o[s]ti* (116; 25r) – *mezi gjch mi[l]o[s]ti* (116; 25r), *Profycze Gich Mi[l]o[s]ti* (143; 33v), *přjz Gich mi[l]o[s]ti Panuw* (150; 35v) je zachován původní krátký tvar genitivní.

Ve spojení s **číslovkou** dvě bývá substantivum v duálovém tvaru: *Dwa panj hrabietha* (68; 12v), *za Dwie lethie* (88; 16v). Naopak v dokladech *Narodjl fe Jaroff, a Kaczenka dczerá oby fpolu* (102; 20r), *Narodjl fe gjřjk protjwetz, a Anjczka oby fpolu*

(102; 20r) je koncovka číslovky oba patrně plurálová. V dokladu *mnie pak febu, a 22 Konie toljko fameho do hor wzaly* (56; 10r) je po číslovce složené z jednotek a desítek počítaný předmět ve shodě s posledním členem složené číslovky. Hlávka *ch* se do tvaru *podwuch* (155; 37v) dostává z plur. (jako těch dobrých). V dokladech *ŕeŕt ŕet ŕŕtyrczetj Piet zlatych Rynŕkych zaplaczeno* (139; 31v), *Tři tŕyrcze ofem ŕeth tŕiczetj Piet th[olarů] ŕlyŕkych* (139; 32r) jsou pravděpodobně zachovány původní tvary číslovek třicet a čtyřicet (tj. původní plur. tvary nom./ak. tři-(d)četi, čtyři-(d)četi z *tri, čtyři deseti).

3.3.4. Konjugace

K vyjádření minulosti slouží tvary **perfekta** (l-ové participium + přítomní tvary být): *Kmotrowe gŕau bylý* (3; 2r), *otetz mug geŕt ŕe ozenjl* (5; 3v), *na giegjmsŕ pohrziebie ŕem byl* (20; 6r), l-ové participium se často vynechává: *Narodjla ŕe mnie ŕeŕtra* (22; 6r). K vyjádření současnosti s minulým dějem se užívají tvary přechodníku přítomného: *wygiel ŕem do Nyderlandu a wzal ŕem ŕwŕch Penez nechtiegie mnie Pan otetz njcz datj* (28; 6v). Kromě perfekta písař užívá i tvary plusquamperfekta: *ŕem byl Nebo[žtíku] Panu otczj pugczjl* (201; 48r), *Cassier mug Ktereho ŕem byl poŕlal Ku Knizietj bŕŕkupowj, w pŕziczinie Kollathury, a ŕtrany nedawanj ŕlybu a pochowawanj lydi pŕzi koŕtele, ŕe nawratjl* (228; 59r).

Přechodníky jsou v rukopise ve značném množství, převažují tvary přechodníku přítomného, které vyjadřují většinou současnost s minulým dějem (to vyplývá z charakteru rukopisu), z hlediska rodu a čísla jsou značně rozkolísané: *gŕaucze ga Taky Tam* (37; 7v), *aTak Ta wiecz do 10 hodjny w nocz Terwagjcz* (123; 27v), *Pana otcz meho Brathra ŕyn. gŕaucze wieku ŕweho o Kolo 26. leth na Kuncziczich byw nedaleko oftrawý Panem, gieŕt ziwoth ŕwug do Konal, a ne vczinicze poŕzadneho Poruczenŕtwj* (211; 51r). V rukopise převládají plurálové tvary přechodníků (i když je podmět v sg.): *dwa ŕynowé a giedna czera, ŕmrtj ŕwu ŕegducze* (139; 31r), *w nichz podobu ofoby giegj hledjcz na nie ŕpatŕzugj* (139; 31r), *dowieducz ŕe ma negmilegŕy Kaczienka* (157; 38v). Přechodníkové vazby vyjadřují většinou nějaký doprovodný děj k ději hlavnímu, činitel děje hlavního a děje doprovodného jsou ovšem v rukopise někdy odlišní. Z hlediska funkčního se některé přechodníkové konstrukce přibližují vedlejším větám časovým: *Letha Panie 1645 dne 1 Julij gdaucz ŕkerze zahradu zlaznie, geŕt mnie ŕkerze Czary zle poŕluzeno, ze ŕem hrozne lamanj w hlawie, w nohach y wrukach gmiel* (70; 13r).

3.4. Syntax

Syntax rukopisu je komplikovaná, **souvěťí** jsou často dlouhá a nepříliš soudržná; interpunkční znaménka jsou užívána zmateně (v řadě případů chybí čárky mezi větami, jinde jsou naopak čárky redundantní, tečky za větami se objevují jen zřídka, naopak často stojí na místě, kde nemají žádnou funkci, někdy se pravděpodobně ve funkci tečky používá středník); často dochází k odchýlkám od pravidelné větné stavby: *wzal fobie gmenem Judyth wletznu rozenu Brunthalsku zwrbná, giegjß Panu otczj rzjkaly albrecht mladffy Bruntalsky zwrbná ana Heraltjczjch* (5; 3v).

Pro rukopis je charakteristické hromadění **genitivů** přivlastňovacích: *magie wfebe 2 Panny wletzny Plawetzke, wlastnj Czery meý Panj matherze, Panj wfestry* (14; 5v). V porovnání se současným stavem se daleko více sloves váže s genitivem: *ma czera gjch ode wbeho odstrzila* (301; 85v), *Ja pak vhlidagjcz gjch* (56; 10r), *torugjcz gjch* (56; 10v), *raczjß gjch dale wtom ziehnatj* (109; 22r). Ve funkci **oslovení** se užívá nejen vokativ: *ale od cziehoß gu y Kazdeho Pane Bozie vchowatj Racz* (115; 24v), ale i nominativ: *Pan Buh Racz* (121; 26r), *Degß mily Buh* (137; 30r).

Text je přehlčen **přechodníkovými a infinitivními konstrukcemi**: *zadnemu czeledjnu se mnu gjtj datj nechtielý* (56; 10r), *K wefely datj poruczitj raczil* (139; 31v), *pochowatj datj Raczjlá* (158; 39r). Přechodníky jsou často z hlediska čísla a rodu rozkolísané, funkčně v některých případech konkurují vedlejším větám časovým (srov. Kap. 3.3.4): *o czemß dowiedaucze se ten Pater Engél, nerczily na mnie ale y na Pod dane me, G[eho] R[ímské] Cz[ísařské] m[ilosti] y Knizetj Bjškupowj, hrozný Punktu dodal* (226; 55r).

Někdy bývají věty pokládány vedle sebe, aniž by byly užity **spojky**, které by je zapojovaly věty do významových vztahů, písaři někdy vypadávají i celá slova, čímž je srozumitelnost ještě ztížena: *mý chtely fme Knizeczj poruczenj in orginal wydietj vKazatj nechtey, nechtegjcz vKazatj Kodpowedj fme gjm daly, aby wfly od Kad pizifly* (123; 27v). Přesto najdeme v rukopise poměrně bohatou škálu spojovacích prostředků; tyto spojky pocházejí z oblasti spisovné.

3.5. Shrnutí

Jednoznačnou interpretaci vztahu grafické a hláskoslovné roviny textu (tzn. odlišení jevů, které jsou pouze záležitostí grafiky, a jevů, které odrážejí výslovnost) značně komplikuje jen nejasná představa o stavu jazyka v 17. století (zvl. v periferních

oblastech) a dále velmi rozkolísaný písařský úzus v této době. Výhodou naopak je, že zkoumaný rukopis můžeme poměrně přesně lokalizovat; ale i v tomto směru musíme být velmi opatrní, protože územní rozšíření některých dialektických jevů mohlo být značně odlišné od stavu dnešního (popř. doloženého). Původní zvukovou podobu můžeme v podstatě rekonstruovat pouze s pomocí poznatků současné dialektologie (nejstarší osoby, jejichž výpovědi jsou písemně zaznamenány v našich dialektologiích, se narodily v polovině 19. stol.), něco málo o nářečích najdeme v soudobých mluvnících, řadu jevů by mohla osvětlit komparace s texty pocházejícími ze stejné doby a území.

Domníváme se, že písař si byl vědom markantních rozdílů mezi vlastním územím a územím spisovným. Do hláskosloví sice pronikají dialektismy, ale jejich frekvence je řídká; některé frapantní slezské dialektismy dokonce v rukopise nenacházíme vůbec, např. zde není až na jeden ojedinělý případ asibilované *t* a *d*. Přitom na základě vysoké frekvence nejrůznějších kombinatorních změn hláskových usuzujeme, že se do grafické podoby rukopisu výrazně odráží výslovnost písaře. Skrbenský tedy buď hlásky *t*, *d* asibilovaně nevyslovoval, nebo si jejich příznakovost uvědomoval, a proto je záměrně v textu neužíval (neexistence palatalizovaného *t'* a *d'* ve výslovnosti by pak mohla osvětlit, proč písař neoznačoval palatály pomocí diakritického znaménka – neuzívání diakritických znamének je však v rukopisech této doby naprosto běžné). Frekventovaný výskyt nediftongizovaného *u* svědčí naopak o zakořeněnosti tohoto hláskového jevu v řeči písaře. Stejným způsobem lze vysvětlit i nedůslednost v pokládání kvantity; v rozložení délek se podle mého názoru zřetelně projevuje konflikt mezi vlastním územím písaře a územím spisovným. Rozkolísanost grafiky rukopisu je snad důsledkem nedostatečného výcviku pravopisného, nemůžeme však vyloučit, že se například v distribuci *i/y*, zvláště po *l* a sykavkách, nějakým způsobem neodráží výslovnost této hlásky, popř. hlásky předcházející (srov. Kap. 3.1.1).

Tvaroslovná podoba rukopisu je v porovnání s hláskoslovím daleko méně příznaková z hlediska teritoriálního. Řada rozdílů v tvarosloví je pouze hláskoslovného rázu; v textu se sice vyskytují podoby běžné v širším moravském regionu (např. konc. –*ě* v lok. sg. m. a n.), frapantní dialektismy zde však nejsou (zvláště výrazně je to vidět například na konjugaci, kde v podstatě nenajdeme jediný územně specifický tvar). Naopak se v rukopise vyskytují tvary, které jsou typické spíše pro západnější části území (např. konc. –*ích* v lok. pl. m.). Text obsahuje také velké množství přechodníků a krátkých tvarů příčestí *n*-ových, tedy prostředků užívaných převážně v psaných projevech.

Znakem neobratnosti nebo nepozornosti jsou patrně i nejrůznější odchylky od pravidelné mluvnické stavby; velká frekvence přechodníků a genitivu přivlastňovacího je důsledkem snahy písaře o maximální kondenzaci textu. Ovšem ani v syntaxi, stejně jako v tvarosloví, nenacházíme výrazné znaky dialektické (písař užívá spisovné spojky apod.).

4. Návrh způsobu transkripce rukopisů K. B. Skrbenského⁸²

Dosud jedinými edicemi podle Skrbenského předlohy jsou dvě vydání Komenského spisku *Amphitheatrum universitatis rerum*. Poprvé jej vydal v roce 1925 St. Souček (ČMM 1925, s. 224–244) a podruhé vyšel text *Amphitheatra* v Díle Jana Amose Komenského 1 (1969, s. 183–200). Obě tyto edice zdůrazňují, že jejich cílem bylo především zprostředkovat nový neznámý text Komenského, a proto s ohledem na čtenáře provádějí některé změny hláskové a dosazují novočeskou kvantitu; zatímco Souček předkládá text po stránce hláskoslovné upravený, přičemž veškeré odchylky nářeční uvádí v poznámkách, editoři *Amphitheatra* hláskové podoby nářeční a ostatní dialektismy ponechávají. Dosazením novočeské kvantity a zároveň ponecháním hláskových podob nářečních se ale výrazným způsobem změní charakter celého textu; transkribujeme-li totiž například slovo *nahodu* jako *náhodú* nebo *z matku* na *s matkú*, těžko pak můžeme mluvit o zachování nářeční podoby lašské; úpravy tohoto typu přesouvají text do oblasti východomoravské. Obě uvedené edice navíc shodně s Frintou konstatují, že Skrbenský kvantitu vůbec neoznačoval; jazykový rozbor *Knihy pamětí* však ukázal, že Skrbenský ve svých rukopisech kvantitu označuje, i když pro pokládání kvantity nemá cit a kvantitu označuje zřídka a nepravidelně (viz Kap. 3.1.1).

Návrh způsobu transkripce Skrbenského textů, který zde předkládáme, vychází z podrobné jazykové analýzy *Knihy pamětí*, kterou jsme provedli v předcházející kapitole. Protože jsou Skrbenského rukopisy těsně spjaty s obdobím a s regionem, které jsou z hlediska jazykového dosud velmi málo prozkoumány, a navíc se jedná o pisáře bilingvního, chceme především uchovat dobové a nářeční zvláštnosti Skrbenského textů a chceme rovněž zachovat i veškerá kolísání, která by mohla nějakým způsobem odrážet konflikt mezi spisovným územ a osobním územ autora. Navržený způsob transkripce by měl především odstraňovat barokní grafiku, ale pokud možno nezasahovat do fonetické podoby textu.

Při určování pravidel přepisu se opíráme o článek Josefa Vintra *Zásady transkripce českých textů z barokní doby* (LF 1998, s. 341–346). Zásady v tomto článku uvedené vycházejí ovšem především z grafické podoby textů tištěných a nelze je v plné míře aplikovat na texty rukopisné. Asi nejspornějším bodem těchto pravidel je zmínka o možné rekonstrukci barokního stavu kvantity u rukopisů. Podle mého názoru lze mluvit o

---

⁸² V tomto návrhu se nebudeme zabývat platností každého jednotlivého grafému (zde čtenáře odkazujeme na výklady v předchozí kapitole), nýbrž se pokusíme popsat a vyložit obecnější problematiku přepisu Skrbenského textů.

rekonstrukci vokalických délek pouze u textů, které označují kvantitu více či méně pravidelně. Řada rukopisů z barokního období však kvantitu neoznačuje vůbec nebo jen zřídka a nedůsledně – v případě takových textů je „rekonstrukce“ barokní kvantity v podstatě nemožná, protože dobový úzus byl v pokládání délek nejednotný.

V případě Skrbenského rukopisů rozhodnutí editora, jestli zachová pokládání kvantity ve shodě s originálem, nebo upraví kvantitu podle novočeských pravidel, zásadním způsobem určí charakter celé edice. Dosadíme-li do Skrbenského rukopisů kvantitu novočeskou, zasáhneme výrazně do fonetické podoby textu a navíc dojde z hlediska dialektického k závažným systémovým posunům (viz výše); zachovávání hláskových podob nářečních v takovém případě ztrácí svůj smysl. Z těchto důvodů navrhuje ponechat diakritická znaménka označující délku ve shodě s originálem, přičemž zachování původních vokalických délek je podmíněno odlišením grafému j od ostatních samohláskových grafémů (popř. i zachováním distribuce i – y).

Potřeba odlišit v transkripci grafém j od některých dalších samohláskových grafémů (tj. i/y a í/ý) vychází především z jeho nejasné platnosti; písař nejspíš užívá tento grafém i pro krátké i (to vyplývá zvláště z mnohem větší frekvence grafému j oproti ostatním grafémům s délkou), někdy se grafém j vyskytuje patrně i za ypsilon (srov. příklady v Tab. 3.1). Jednou z možností, jak odlišit původní grafém j od všech ostatních grafémů a zachovat tak jeho vypovídací hodnotu, je přepis tohoto grafému na grafém í; grafém í se totiž vyskytuje ve Skrbenského rukopisech jen v několika málo případech a funguje vždy pouze jako grafická varianta krátkého i (viz Kap. 3.1.1).

Se způsobem transkripce grafému j úzce souvisí problematika přepisu grafémů i a y. Rozkolísanost v psaní těchto dvou grafémů může být způsobena jednak nedostatečným výcvikem pravopisným, je ale také možné, že se do grafiky nějakým způsobem odráží výslovnost písaře a že grafická rozkolísanost je důsledkem konfliktu osobního a spisovného úzu. Protože některé zvl. moravské dialekty dodnes zachovávají dvojí i ve výslovnosti, ať už jako poziční variantu, nebo jako samostatný foném (viz pozn. 55), navrhuje stejně jako u kvantity zachovat psaní i/y ve shodě s originálem (tímto postupem navíc vyloučíme možnost překrytí původního grafému j a grafému ý v pozici dnešního í).

Dalším problematickým samohláskovým grafémem je spřežka ie, která se ve Skrbenského textech vyskytuje většinou na místě dnešního ě, někdy ale také na místě dnešního krátkého i. Digraf ie se dále nachází ve skupinách zie a gie, které mají platnost že a je. Velmi často se tato skupina píše po spřežkách rz a cz (a jejich grafických

variantách), a to jednak v pozicích, kde je z hlediska historického tento způsob psaní neopodstatněný, např. ve slovech *materzie* (14; 5v), *czieho* (82; 15v); jednak ve slovech, kde byl ve staré češtině palatální komponent skutečně přítomen, jako např. *brziemena* (329; 92v), *brziehu* (54; 9v). Protože však ke ztrátě jotace v krátkých slabikách docházelo už ve 14. stol. a v 15. stol. byl tento proces víceméně ukončen, myslíme si, že spíše než odrazem staršího stavu je tento způsob psaní záležitostí grafiky. Domněnku, že se jedná pouze o nadbytečné označení palatálnosti, podporuje i vysoká frekvence i-ového komponentu v těchto skupinách. Navíc ani nářečí v těchto případech výslovnost s jotací nezachovala.⁸³ Naproti tomu neoznačená palatálnost po t, d, n může být odrazem lokální výslovnosti, navrhuje ji tedy nedoplňovat.

V případě souhlásek užívá písař pravopis spřežkový, diakritická znaménka se objevují ve Skrbenského rukopisech jen výjimečně; háček nebo jiné obdobné diakritické znaménko nad t, d, n se v textech vůbec nenachází, jen zřídka písař užívá tečku nad grafémem z. Při transkripci těchto souhlásek je třeba určit, zda je neoznačení palatálnosti pouze záležitostí grafiky nebo zda souvisí s výslovností v daném regionu. Je možné, že neužívání diakritických znamének u t a d je způsobeno tím, že písař t' a d' ve výslovnosti vůbec neznal (srov. asibilovaná výslovnost těchto hlásek na území Slezska), tomu však odporuje časté psaní skupiny ie po těchto hláskách v náležitých pozicích, popř. označování palatálnosti před zadní samohláskou pomocí i-ového komponentu – jako např. v dokladu *ŕtiaŕtnie* (147; 35r). Kromě toho je nedůsledné užívání diakritických znamének v rukopisech 17. stol. naprosto běžné a navíc bychom asibilovanou výslovností hlásek t a d nezdůvodnili neužívání háčku nad n. V případě hlásek t, d, n by podle mého názoru bylo možné v transkripci doplnit diakritická znaménka podle dnešního úzu (rozsah těchto úprav je třeba uvést v ediční poznámce; dosazení interpunkčních znamének by se asi týkalo především koncových hlásek u imperativů a částic: *zazien, radjmt, nehled* (1v) > zažeň, radímt', nehled' – z takto transkribovaného textu lze rekonstruovat původní podobu těchto grafémů, neboť, jak jsme už zmínili výše, hlásky t', d' i ň jsou v originále vždy bez diakritického znaménka). Stejně jako u předchozích ani v případě hlásky ž nemá nedůsledné označování palatálnosti svůj původ v historickém vývoji jazyka, ale je pravděpodobně pouze věcí grafiky; domníváme se, že při transkripci této hlásky lze postupovat obdobným způsobem jako hlásek t, d, n, resp. t', d', ň.

---

⁸³ Výjimkou je branické (neboli severoopavské) nářečí, kde je dvojhhláska ie za bývalé dlouhé nebo sekundárně zdložené ě zvláště po retnicích a tupých sykavkách č, ž, š, ř (např. *piesek, viera, hřiech, břiech*). Srov. J. Bělič (1972, s. 298). I kdyby ovšem mělo toto nářečí v době vzniku Skrbenského rukopisů větší územní rozsah, nepředpokládáme, že by se podoby s jotací udržely v takové míře.

V souladu s Vintrovými zásadami navrhujeme zjednodušovat zdvojené souhlásky v případech, kdy je geminace patrně pouze záležitostí grafiky (např. zdvojené t, f, l, p apod.), a naopak ve shodě s originálem ponechat psaní zdvojeného n, a snad i zdvojeného c, neboť způsob psaní pravděpodobně odráží nezjednodušenou výslovnost těchto skupin (viz Kap. 3.1.2). U cizích slov (často psaných jiným typem písma) doporučujeme ponechat zdvojené souhlásky ve shodě s originálem, neboť přítomnost či nepřítomnost zdvojené hlásky vypovídá o míře zdomácnění těchto slov, např. *šummu* (107; 21r). Skupiny th a kh navrhujeme zjednodušit (o těchto skupinách viz Kap. 3.2.2), neboť jejich psaní je opět patrně pouze záležitostí grafiky.

Na rozdíl od edic *Amphitheatra* a Vintrových zásad navrhujeme zachovat i regresivní asimilace znělostní, neboť přítomnost nebo naopak nepřítomnost některých typů asimilací přispívá k poznání celkového charakteru textu a vypovídá o dobové a regionální výslovnosti. Ve Skrbenského rukopisech jsou např. běžné změny neznělé předložky nebo předpony s (popř. její vokalizované varianty) na znělou před jedinečnými a před samohláskami, k této asimilaci však nikdy nedochází např. v 1. os. pl. přítomného tvaru slovesa být nebo na rozhraní dvou slov (zde se naopak často mění znělá na neznělou) atd.

Přizpůsobit dnešnímu úzu doporučujeme velká písmena, dále hranice slov (ve shodě s originálem bychom však ponechali psaní příslovečných spřežek a komponentů koli a by) a konečně i interpunkci (pokud je to možné, zachováváme původní členění textu). Různé typy písma by měly být i v transkripci graficky odlišeny, neboť vypovídají o míře zdomácnění přejatých slov.

Rozhodování o způsobu transkripce Skrbenského rukopisů ztěžuje především fakt, že písař pocházel z nářeční oblasti slezské, kde už v době vzniku Skrbenského textů neexistovaly vokalické délky, ale přitom měl povědomí o existenci kvantity ve spisovném jazyce a kvantitu ve svých rukopisech označoval, i když zřídka a často patrně v rozporu s normou. Právě v takových případech se v dnešních edicích často zavádí kvantita novočeská. Jak už jsme ale uvedli výše, dosazením novočeské kvantity dojde ve Skrbenského textech vzhledem k jejich slezskému původu k závažným systémovým posunům. Podle mého názoru je jediným možným řešením, jak zachovat nářeční specifika textu, ponechání kvantity ve shodě s originálem. V případě dosazení kvantity novočeské považujeme zachování nářečních podob hláskových za neúčelné a navrhujeme upravit text podobným způsobem, jak to provedl Souček v edici *Amphitheatra* (tedy odstranit hláskoslovné jevy nářeční). V závěru této kapitoly

předkládáme ukázkou různých podob transkripce úseku textu Komenského spisku *Amphitheatrum universitatis rerum*.

Obr. 4.1. *Amphitheatrum universitatis rerum* – opis K. B. Skrbenského

Tab. 4.2. Různé podoby transkripce páté části Komenského spisu Amphitheatrum universitatis rerum

Transliterace Podle Skrbenského opisu (Tscham. 20 082, ff. 129v-136r).	Transkripce A Podle edice St. Součka (ČČM 1925, s. 224-244).	Transkripce B Podle edice v Díle Jana Amosa Komenského 1 (1969, s. 183-7).
<p>f. 132r: 5 Kterzi na potomstwo welike flcziefi miely.</p> <p>Herotymuf gakyfy zrozdjlných zien zplodjl 600 diethek. w parziefy na Krchowie fl[vatéh]o innocensia stogj na giedným hrobie napief. volante barly. wdowy o niz fe piße zie ziwa byla 88 leth a spatřzila 288 djtek a wnuczat flwých, ktereß gi pro mnoftwi wlaftnimi gmeny tieflko bylo wßechny wlaftnimi gmený Gmenowati, vmřziela 1514. leta. Jan Hrabie nařawfke leta 1608 vmřziel a přziel 80 potomku pořobie zanechal. o Králi denemarfkym fe prawi zie by přziel 200 dietj z rozdjlných ofob zenskeho pohlawj zplodjl etc.</p>	<p>s. 235: 5. Kteři na potomstvo veliké štěstí měli.</p> <p>Herotymus jakýsi z rozdílných žen zplodil 600 dítek. V Paříži na krchově sv. Innocencia stojí na jedným hrobě nápis Jolante barly [?] vdovy, o níž se píše, že živa byla 88 let a spatřila 288 dítek a vnoučat svých, kteréž jí pro mno[ž]ství vlastními jmény těžko bylo jmenovati. Umřela 1514. léta. Jan hrabě Nasovské léta 1608 umřel a přes 80 potomků po sobě zanechal. O králi denemarském se praví, že by přes 206 dětí z rozdílných osob ženského pohlaví zplodil.⁸⁴</p>	<p>s. 190: 5. Kteři na potomstvo veliké ščes...</p> <p>Herotymus jakýsi z rozdílných žen zplodil 600 dítek. V Paříži na svatého Innocencia stojí na hrobě nápis Jolante Barly, vdovy, o níž se píše, že živa byla 88 let a spatřila 288 dítek a vnoučat svých, kteréž jí pro mnoství vlastními jmény těžko bylo všechny jmenovati. Umřela 1514. léta. Jan, hrabě nasovské, léta 1608 umřel a přes 80 potomků po sobě zanechal. O králi denemarským se praví, že by přes 206 dětí z rozdílných osob ženského pohlaví zplodil.⁸⁵</p>

⁸⁴ Dva odkazy na textově-kritické poznámky: vnoučat [rkp. má u] / denemarském [rkp. denemarskym].

⁸⁵ V poznámkovém aparátu: V Paříži] w parzieisy / Innocencia] innocensia / za těžko bylo všechny znovu opakováno vlastními gmeny.

⁸⁶ V poznámkovém aparátu je třeba uvést tuto změnu: těžko bylo všechny jmenovati] tieflko bylo wßechny wlaftnimi gmený Gmenowati. Slova *diethek* a *parziefy* bychom snad mohli transkribovat i *dítek* a *Paříšy* (viz Kap. 3.1.1; v německy psaných textech Skrbenský užívá skupinu *ie za i* běžně - všechny tyto změny je však třeba uvést v ediční poznámce). Podoby *volante* a *innocensia* (a již zmíněný tvar *parziefy*) v textu neopravujeme – domníváme se, že k osvětlení těchto podob by měly sloužit textově-kritické poznámky, neboť pojem „chyba“ je v případě Skrbenského textů jen velmi těžko definovatelný (srov. právě tvary *parziefy* a *volante*).

Závěr

Rukopisná pozůstalost Kryštofa Bernarda Skrbenského je kromě jiného především závažným dokladem o hojném šíření a opisování evangelické literatury ve Slezsku ještě v 70. a 80. letech 17. stol. Členové rodiny Skrbenských nejenže vlastnili některé spisy evangelických autorů vydané před Bílou horou, ale obohacovali své knihovny i o spisy nově vydané, často daleko v zahraničí. Na základě archivních materiálů můžeme usuzovat, že se ve Slezsku ještě do konce 17. stol. v úředním jazyku užívala běžně čeština vedle němčiny. Přestože se Skrbenští z Hříště ani v období pobělohorském netajili svou příslušností k vyznání evangelickému, přečkali období konfiskací bez výraznějších ztrát na majetku a dokonce svou moc a význam ještě zvětšili (v roce 1658 byl Jan Skrbenský, otec Kryštofa Bernarda, povýšen i s potomky do panského stavu).

Kniha pamětí sice jednoznačně nepotvrdila hypotézu o existenci přímých nebo alespoň zprostředkovaných kontaktů mezi Komenským a rodinou Skrbenských v období pobělohorském, poskytuje však spolu s ostatními dochovanými rukopisy několik důkazů nepřímých. Jednou z indicií je už sama struktura česky psané literární pozůstalosti, jejíž významnou část (devět rukopisů) tvoří extrakty z Komenského spisů; dva z nich přitom vznikly nesporně na základě jiné předlohy než tištěné (tedy na základě originálu nebo nějakého pozdějšího opisu). Ke Komenského rukopisům se mohl Skrbenský také dostat přes rodinu své druhé manželky Kateřiny Apolonie Bořitové z Budče, jejíž matka Johana rozená Dobřenská z Dobřenic pobývala na statku Chvalkov poblíž Lešna. Připomeňme, že dvojici oddával roku 1660 (tedy čtyři roky po odchodu Komenského z Lešna) v Brzegu senior polské větve bratrské Jan Bythner. V souvislosti se sňatkem Kryštofa Bernarda a Kateřiny Apolonie zvláště upozorňujeme na osobu Václava Teodora z Budova, jednoho z účastníků svatebního obřadu ze strany manželky, neboť právě k němu se v roce 1656 po útěku z Lešna na krátký čas uchýlil J. A. Komenský.⁸⁷ Všechny uvedené skutečnosti navíc naznačují, že Kryštof Bernard Skrbenský byl s největší pravděpodobností členem Jednoty bratrské. V jeho náboženském vyznání ho mohl ovlivnit i strýc Jan Bruntálský z Vrba, který během

---

⁸⁷ Viz Ottův slovník naučný XIV., s. 630, heslo Komenský: „K. odešel ke známému exulantovi, jenž ve Slezsku měl statky, k p. Václ. Theod. z Budova, do Modersdorfa, jenž desátého dne po vybití města poslal lidi do Lešna, aby K-kému zachránili, co se zachovalo.“ Skrbenský žádal o ruku Kateřiny Apolonie v Brzegu 2. 12. 1659. Z této doby jsou dochované pouze dva opisy Komenského, extrakt z Labyrintu světa, který vznikl někdy po 14. 11. 1659, a Retuňk proti Antikristu, psaný v době od 4. 3. do 26. 6. 1659. Srov. Tscham. 19 906, Mus. II G 14 a [No 143 a 145].

svých zahraničních studií přestoupil od luteránství ke kalvinismu. Předpokládáme, že právě tento muž, sám autor řady německých rýmovaných přísloví a latinských básní,⁸⁸ byl Skrbenskému vzorem v jeho hojné literární činnosti.

V tomto směru je třeba ještě důkladně prostudovat materiály vztahující se k rodině Skrbenských uložené v Rakouské Národní knihovně; o osobě Kryštofa Bernarda Skrbenského a o možných kontaktech s Komenským by některé nové informace mohla poskytnout korespondence mezi Kryštofem Bernardem a jeho otcem Janem (kterou jsme bohužel už nestačili projít). K určení možných zdrojů Skrbenského extraktů a k určení míry původnosti některých spisů je nutná především podrobná textová analýza Skrbenského rukopisů (pozornost by měla být věnována především dvěma nově identifikovaným výtahům z Komenského spisu Kázání XXI a dále těšínskému Zrcadlu, které považujeme za relativně nejpůvodnější spis K. B. Skrbenského). Některé ze zdrojů Skrbenského opisů bychom také patrně našli v knihovnách dalších členů rodiny Skrbenských (zvláště upozorňujeme na soupis knih v zámecké knihovně v Porubě, který je dostupný v Zemském archivu v Opavě).⁸⁹

Otevřenou otázkou zůstává způsob edice Skrbenského rukopisů. Jazykový rozbor *Knihy pamětí* prokázal, že některá kolísání v grafice mohou být způsobena konfliktem spisovného úzu a osobního úzu písaře (zvláště výrazně se tento konflikt projevuje v pokládání kvantity). Podle mého názoru už sama grafická rozkolísanost Skrbenského rukopisů a zvláště *Knihy pamětí* determinuje možné ediční přístupy. Jedním z nich je vytvoření přepisu velmi blízkého originálu, který by převedl text do současného pravopisu, ale přitom zachoval všechny jevy, které by mohly souviset s fonetickou realizací textu, tedy i kvantitu (z tohoto požadavku vycházel i náš návrh způsobu transkripce Skrbenského textů); takový text bude ovšem klást značné nároky na čtenáře. Druhou možností je zavedení kvantity novočeské a odstranění nářečních podob hláskových (jak už jsme několikrát uvedli, v případě dosazení novočeské kvantity není účelné zachovávat hláskoslovné podoby nářeční, neboť tím dochází z hlediska dialektického k závažným systémovým posunům); tímto postupem vyjde editor samozřejmě vstříc širším čtenářským vrstvám, ale vyloučí další možná lingvistická zkoumání. Přitom existence korpusu barokních textů, které by z hlediska jazykového byly zachovány v co nejautentičtější podobě, se v kontextu této práce jeví jako velmi žádoucí.

---

⁸⁸ Srov. R. Fukala (1994, s. 2).

⁸⁹ Fondy a sign. viz pozn. 32 a 33.

Text *Knihy pamětí* předkládáme čtenáři prozatím v podobě transliterované, s minimálním poznámkovým aparátem a bohužel bez rejstříků míst a osob (ty zatím suplují alespoň různé typy písma a tabulky, které by měly usnadnit orientaci v textu). K textu navíc připojujeme slovníček, obsahující některé méně známé pojmy historické, právní, církevní, vojenské, dále některé výrazy latinské a německé použité v českém textu a další; pravopis těchto slov z důvodu grafické rozkolísanosti rukopisu sjednocujeme. Do příloh zařazujeme také seznam přípisků K. B. Skrbenského a některých dalších členů rodiny Skrbenských, které jsme našli v rukopisech a tiscích uložených v Tschammerově knihovně v Těšíně.

Použitá literatura

- Baďurová, Anežka: Historické knižní fondy v Cieszynie – jejich význam pro české a slezské písemnictví. Expertiza. In: *Historyczne księgozbiory Cieszyna na tle Śląskim*. Książnica Cieszyńska, Cieszyn 1997, s. 149-168.
- Bartoš, František Michálek: *Soupis rukopisů Národního musea v Praze*, Praha 1926.
- Bartoš, František: *Dialektologie moravská I. (Nářečí slovenské, dolské, valašské a lašské)*. Matice Moravská, Brno 1886.
- Bělič, Jaromír – Kamiš, Adolf – Kučera, Karel: *Malý staročeský slovník*, SPN, Praha 1978.
- Bělič, Jaromír: *Nástin české dialektologie*. SPN, Praha 1972.
- Bělič, Jaromír: *Přehled nářečí českého jazyka*. Univerzita Karlova, Praha 1988.
- Bohatcová, Mirjam: J. A. Komenský. *Soupis rukopisů*. Národní knihovna, Praha 1957.
- Broda, Jan: *Biblioteka imienia Bogumila Tschammera w Cieszynie. Rękopisy*. Cieszyn 1974.
- Broda, Jan: *Rodowód i zawartość Biblioteki zborowej im. Tschammera w Cieszynie*. In: *Zwrot* 4, 1970, s. 19.
- Ciempa-Wucka, Grażyna: *Biblioteka im. Tschammera w Cieszynie*. In: *Cieszyńskie księgozbiory historyczne*. Biblioteka narodowa, Warszawa 1993, s. 23-28.
- Čejka, Mirek – Šlosar, Dušan – Nechutová, Jana: ed. *Gramatika česká Jana Blahoslava*. Masarykova univerzita v Brně, Brno 1991.
- Daňhelka, Jiří a kol.: *Dílo Jana Amose Komenského 1*. Academia, Praha 1969.
- Daňhelka, Jiří a kol.: *Dílo Jana Amose Komenského 2*. Academia, Praha 1971.
- Dostál, Antonín: *Historická mluvnice česká II. Tvarosloví. 2. část. Časování*. SPN, Praha 1967.
- Frinta, Antonín: K. B. Skrbenský, slezský spisovatel XVII. stol. In: *VMO* 25, 1919, s. 67-81.
- Frinta, Antonín: *Stará bohémica v Těšíně*. In: *ČČM* 93, 1919, s. 81-88 a 256-263.
- Fukala, Radek: *Šenovský epilog moravského a slezského diplomata*. In: *Těšínsko* 2, 1994, s. 1-2.
- Gebauer, Jan: *Historická mluvnice jazyka českého I. Hláskosloví*. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1963.
- Gebauer, Jan: *Historická mluvnice jazyka českého III. Skloňování*. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1960.
- Gebauer, Jan: *Historická mluvnice jazyka českého III. Časování*. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1958.
- Gebauer, Jan: *Historická mluvnice jazyka českého IV. Skladba*. Ed. Fr. Trávníček. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1929.
- Gebauer, Jan: *Slovník staročeský. Díl I [A-J]*. Academia, Praha 1970.
- Hauer, Václav: *Jan Kopydlenský a K. B. Skrbenský (Úryvek ze života českého exulanta)*. In: *VMO* 38, 1933, s. 153-162.
- Hlaváček, Ivan – Kašpar, Jaroslav – Nový, Rostislav: *Vademecum pomocných věd historických*. Svoboda, Praha 1988.
- Holub, Josef – Kopečný, František: *Etymologický slovník jazyka českého*. Státní nakladatelství učebnic, Praha 1952.
- Igáli-Igálffy, Ludwig: *Nová silesiaka v Rakouské národní knihovně ve Vídni*. In: *Archivní časopis* 39, 1989, s. 104-106.
- Indra, Bohumír: *Míry a váhy ve Slezsku a jejich redukce*. In: *Slezský sborník* 60, 1962, s. 324-350, 475-499.

- Jungmann, Josef: Historie literatury české. Nákladem Českého museum XXXII, 2. vyd., Praha 1849.
- Jungmann, Josef: Slovník česko-německý I-V. Ed. Jan Petr. Academia, Praha 1989-1990.
- Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Red. František Horák a Zdeněk Tobolka. Národní knihovna, Praha 1925-1967.
- kol. autorů: Ottův slovník naučný. J. Otto, Praha, 1888-1909.
- Komárek, Miroslav: Historická mluvnice česká I. Hláskosloví. SPN, Praha 1962.
- Komenský, Jan Amos: O papežství. Českobratrská jednota misijní, Praha 1924.
- Komenský, Jan Amos: Sebraná díla kazatelská II. Nákladem Spolku Komenského, Praha 1893.
- Kopecký, Milan: K vydávání literárních památek 16. a 17. století. In: *Studia Comeniana et historica – Musaeum Comenii Hunno Brodense* 7, 1977, s. 7-22.
- Kopečný, František: Průvodce našimi jmény. Academia, Praha 1974.
- Kumpera, Jan: Jan Amos Komenský. Poutník na rozhraní věků. Amosium servis+Nakladatelství Svoboda. Ostrava-Praha 1992.
- Lamprecht, A. – Šlosar, D. – Bauer, J.: Historická mluvnice češtiny. SPN, Praha 1986.
- Machek, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997.
- Novotný, Jaroslav: Míry, měny a ceny v urbářích a odhadech na Moravě a ve Slezsku. In: *Slezský sborník* 58, 1960, s. 89-111, 236-256.
- Petrů, Eduard: K problematice vydávání děl bilingvních autorů 16. a 17. století (Bartoloměj Paprocký z Hlohohol a Paprocké Vůle). In: *Studia Comeniana et historica – Musaeum Comenii Hunno Brodense* 7, 1977, s. 23-28.
- Pilnáček Josef: Rody starého Slezska I-V. Moravský zemský archiv, Brno, 1991-1998.
- Porák, Jaroslav: Humanistická čeština. Univerzita Karlova, Praha 1979.
- Přednesení jednatele. In: *ČČM* 40, 1866, s. 46-71.
- Pumprla, Václav: Soupis starých tisků ve fondech státní vědecké knihovny v Olomouci. I. Tisky vydané na území Čech a Moravy v letech 1501-1800. 12 sv. Olomouc 1974-1979.
- Souček, Stanislav: K výtahu K. B. Skrbenského z neznámého jinak spisu Komenského „Amphitheatrum universitatis rerum“. In: *ČČH* 31, 1925, s. 337-356.
- Souček, Stanislav: Výtah K. B. Skrbenského z neznámého jinak dílu spisu Komenského „Amphitheatrum universitatis rerum“. In: *ČMM* 49, 1925, s. 224-244.
- Stibor, Jiří: Skrbenští z Hříště. In: *Bibliografický slovník Slezska a severní Moravy*. Ostravská un. a Optys, Opava-Ostrava, 1995, s. 118-125.
- Stibor, Jiří: Skrbenští z Hříště a jejich náboženské vyznání. In.: *Familia Silesiae T 2*. Polskie Towarzystwo Historyczne, Cieszyn 1997, s. 24-46.
- Šebesta, Eduard: O rozrodu staročeské rodiny Skrbenských z Hříště. In: *Nedělní listy*, 1899.
- Šembera, Alois Vojtěch: Základové dialektologie československé. Nákladem spisovatelovým, Vídeň 1864.
- Vážný, Václav: Historická mluvnice česká II. Tvarosloví. 1. část. Skloňování. SPN, Praha 1964.
- Vintr, Josef: Zásady transkripce českých textů z barokní doby. In: *LF* 121, 1998, s. 341-346.
- Wurzbach, Constant von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. K. K. Hof- und Staatsdruckerei. Wien 1856-1882.

Inventáře:

Archiv velkostatku Hošťálkovy (1547-1948). Inventář. Sestavili: A. Turek, A. Brabec. Opava 1960.

Archiv velkostatku Šenov (1648-1950). Inventární seznam. Sestavil Fr. Borský, Frýdek Místek 1959.

Hejtmanský úřad knížetství opavsko-krnovského v Opavě (1507-1784). Inventář. Zprac. Stanislav Drkal. Opava 1964.

Slezský stavovský archiv v Opavě (1318-1850). Inventář. Zprac. Stanislav Drkal, Jaroslav Donát. Opava, 1965.

Při rozboru grafiky jsme použili program MONOCONC, fa ATHELSTAN.

Identifikace německých rukopisů byla prováděna s pomocí soupisu tisků na internetové adrese <http://www.vd17.de/cgi-bin/webcon/vd17/treffer>.

Soupis zkratk

Int.	citace z internetové adresy: http://www.vd17.de/cgi-in/webcon/vd17/treffer
Jung.	Josef Jungmann: Historie literatury české
Knih.	Knihopis českých a slovenských tisků
Mus.	označení pro rukopisy uložené v Knihovně Národního musea
Tscham.	označení pro rukopisy uložené v Tschammerově knihovně v Těšíně
ČČH	Český časopis historický
ČČM	Časopis českého musea
LF	Listy filologické
VMO	Věstník Matice opavské

Seznam příloh

Kniha pamětí	I
Slovníček	LXX
Srovnání incipitů některých kapitol rukopisu Tscham. 19 892 a Kázání XXI	LXXII
Seznam přípisů K. B. Skrbenského v Tschammerově knihovně	LXXV
Některé další přípisky členů rodiny Skrbenských v Tschammerově knihovně. . . .	LXXX